

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

KUR'AN-I KERİM'DE NEBİ VE RESUL KAVRAMLARI

**Hazırlayan
Mehmet Ali DURUR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ**

MALATYA 2013

KABUL VE ONAY

Mehmet Ali DURUR tarafından hazırlanan “**Kur’an-ı Kerim’de Nebi ve Resul Kavramları**” başlıklı bu çalışma 21. 01. 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(Jüri Bşk. Ve Danışman)

Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ

(Üye)

Doç Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

(Üye)

Doç Dr. Abdurrahman ATEŞ

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ'un danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **“KUR'AN-I KERİM'DE NEBİ VE RESUL KAVRAMLARI”** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mehmet Ali DURUR

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ONUR SÖZÜ.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Önemi	1
2. Araştırmanın Amacı	1
3. Araştırmanın Konusu.....	3
4. Araştırmanın Yöntemi	4
5. Araştırmanın Kapsamı Ve Sınırları.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. NEBİ VE RESUL KAVRAMLARININ TAHLİLİ	6
1.1. Nebi Kavramı	6
1.2. Resul Kavramı.....	8
1.3. Kur'an-ı Kerim'de Nebi ve Resul Kavramlarının Kullanımı	9
1.4. Hadislerde Nebi ve Resul Kavramlarının Kullanımı.....	13
2. İSLAMİ İLİMLERDE NÜBÜVVET VE RİSALET	14
2.1. Kelam İlminde Nübüvvet ve Risalet	14
2.2. İslam Felsefesinde Nübüvvet ve Risalet.....	18
2.3. Tasavvufi Düşünce de Nübüvvet ve Risalet	21
3. PEYGAMBERLİĞİN BAŞLANGICI.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

NEBİ VE RESULLERİN ÖNE ÇIKAN BAZI ÖZELLİKLERİ VE GÖREVLERİ

1. NEBİ VE RESULLERİN ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLERİ.....	33
1.1. Beşer Oluşları.....	33
1.2 Masum Oluşları.....	36

2. NEBİ VE RESULLERİN VAZİFELERİ.....	40
2.1. Elçi Olmaları.....	40
2.2. Tebliğ Etmek.....	43
2.3. Tebyin Etmek.....	50
2.4. Ğaybi Konular Hakkında Bilgi Vermek.....	53
2.5. Uhrevi Hesap Vermede Mazeret Oluşturmasının Önüne Geçmek.....	55
2.6. Güzel Ahlâkı Yerleştirmek.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE NEBİ VE RESUL AYRIMI

1. İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE NEBİ VE RESUL TANIMLARI.....	58
2. RESUL VE NEBİ KELİMELERİNİN KUR'AN'DA EŞ ANLAMLI OLARAK KULLANIMLARI.....	62
2.1. Tüm Ümmetlere Gönderilmeleri Bakımından.....	62
2.2. İman Esasları Bakımından.....	63
2.3. Gönderilme Gerekçeleri Bakımından.....	64
2.4. Peygamberlerin Kıssalarının Anlatılıp Anlatılmaması Bakımından.....	64
2.5. Kendilerine Kitap Verilip Verilmemesi Bakımından.....	65
2.6. Peygamberlerin Birbirlerine Efdaliyeti Bakımından.....	67
2.7. Bazı Peygamberlere Yönelik İfadeler Bakımından.....	68
2.7.1. Hz. İbrahim ve Musa.....	68
2.7.2. Hz. İsmail ve Hz. Salih.....	68
2.7.3. Hz. İsa.....	69
2.7.4. Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahya, Hz. İsa, Hz. İbrahim, Hz. Mûsa, Hz. İsmail ve Hz. İdris.....	69
2.7.5. Hz. Muhammed'in Peygamberliği (Nebi ve Resul Kavramlarının Kullanımıyla).....	70
3. NEBİ VE RESUL AYRIMINA DELİL OLARAK GETİRİLEN AYETİN TEFSİRİ.....	71
4. NÜBÜVVETİN SON BULMASI MESELESİ.....	77
5. PEYGAMBERLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI EFDALİYETİ.....	83
5.1. Kur'an'a Göre Peygamberler Arasında Efdaliyet.....	83
5.2. Ulu'l-Azm Peygamberler.....	88
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	94

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g. mak.	:Adı geçen makale
ay.	:Ayrıca
b.	:Bin
bkz.	:Bakınız
c.	:Cilt
cc.	:Celle celaluhu
D.İ.A.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Dr.	:Doktor
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
Müt.	:Mütercim
s.	:Sayfa
Sad.	:Sadeleştiren
S.a.v.	:Sallallâhu aleyhi vesellem
T.D.V.	:Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	:Tercüme
trs.	:Tarihsiz
Yay.	:Yayımları

ÖNSÖZ

Bir fikrin anlaşılmasında kavramların çok büyük önemi vardır. Bu sebeple anlaşılabilir olarak yaşansın diye indirilmiş olan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılma süreci, kullandığı kavramların tanınıp, bilinmesiyle gerçekleşmektedir. Yaşayan her şey gibi kelime ve kavramlar da zamanla değişmekte, yeni anlamlar kazanmakta ve eski anlamlarından bir kısmını ya da tamamını kaybedip başka bir anlamda kullanılabilirler. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim bağlamında bir kelime ya da kavramın şu anda hangi anlama geldiğinden çok vahyin o kelime ve kavramı nazil olduğu dönemde hangi anlamları ihtiva ettiği daha önemlidir. Çünkü vahy; kavramı o günkü manasında kullanmış veya ilahi iradenin yüklediği anlam üzere ifade etmiştir. Bunu tespit etmenin önemli bir yolu da Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı durumundaki insanlardan bize kalan yazılı ve sözlü kültürün iyiden iyiye incelenmesidir.

Bu anlamda hem ferdi, hem de toplumsal boyutları çok geniş olan *nebi* ve *resul* kavramları tarih boyunca en çok irdelenen ve tartışılan iki kavramdır. Bu çalışmamızda, *nebi* ve *resul* kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de kullanımını ortaya konulmaya çalışılırken tarihte kazandığı anlam ve yanlış değerlendirmeler tespit edilip açığa çıkartılmaya çalışıldı. Bu doğrultuda *nebi* ve *resul* ayrımı teferruatıyla incelenip yanlış tasavvurlar ortaya konulup değerlendirilmeye gayret edildi. Araştırmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın metodu, önemi, amacı, kapsam ve sınırlarını belirttik.

Birinci, bölümde, *nebi* ve *resul* kavramlarının tahlilini yaparken lügat anlamlarını, Kur'an-ı Kerim'de ve Hadislerde kullanım şekillerini inceledik. İslami İlimlerde Nübüvvet ve Risalet başlığı altında Kelam, Felsefe ve Tasavvuf disiplinlerinin meseleye yaklaşımını araştırdık.

İkinci bölümde, Nebi ve Resullerin öne çıkan bazı özellikleri ve görevlerini ele aldık. Özelliklerini beşer oluşları ve ma'sum olmaları bakımından incelerken Görevlerini de Tebliğ, Tebyin, Ğaybi Konular Hakkında Bilgi Vermek, Uhrevi Hesap Vermede Mazeret Oluşturmayı Engellemek ve Güzel Ahlakı Yerleştirmek başlıkları altında ele almaya çalıştık.

Üçüncü bölümde, İslam düşüncesinde nebi ve resul ayrımını Kur'an-ı Kerim ekseninde ele almaya çalıştık. Bu bağlamda İslam düşüncesinde nebi ve resul tanımları, bu kavramların Kur'an-ı Kerim'de eş anlamlı kullanımı başlığı altında; tüm ümmetlere gönderilmeleri, iman esasları, gönderilme gerekçeleri, peygamberlerin kıssalarının anlatılıp anlatılmaması, kendilerine kitap verilip verilmemesi, peygamberlerin birbirlerine efdaliyeti ve bazı peygamberlere yönelik ifadeler bakımından ele alınarak Kur'an-ı Kerim'de nebi ve resul kavramları arasında bir ayrım yapılıp yapılmadığını tespit etmeye çalıştık. İslam düşüncesinde Nebi ve Resul kavramlarının arasındaki ayrımı delil olarak getirilen Hac 22/57. ayetini müstakil başlık altında araştırdık. Son olarak “nübüvvetin son bulması ve peygamberlerin birbirlerine efdaliyeti” konusunu ele alarak bu meselede nebi ve resul kavramlarında yapılan ayrımın nasıl istismara sebep olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmada bize emek verip değerli vakitlerini ayıran hocam Prof. Dr. Zülfikar DURMUŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca araştırmanın okuma yazma gibi evrelerinde teşvik ve yardımlarını esirgemeyen sevgili eşime müteşekkirim.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

ÖZET

Yüce Allah'ın mesajlarını insanlara ileten peygamberlere inanmak, İslâm Dini'nin inanç esaslarındandır.

Peygamberler, insanların hayatı anlamlandırmalarına yardım ederler. Kulluğu öğretiler insan ruhunu huzura kavuştururlar. Adaletli bir toplum oluştururlar.

Kur'an-ı Kerim, ifrat ve tefritten uzak bir şekilde peygamberlere hak ettikleri değeri verir.

İslâm Ekolleri peygamberliğin zorunluluk ve mümkünlüğünü tartışırken, Kur'an-ı Kerim, peygamberliği bir vakıa olarak ele alır.

İslâm Ekollerinin çoğunluğu mucizeyi, peygamberliğin delili olarak kabul ederler.

Kur'an-ı Kerim, peygamberliği “*resul*” ve “*nebi*” kavramlarıyla ifade eder.

Peygamberliğin olmazsa olmaz şartı; peygamberlerin vahiy almalarıdır.

Tebliğin iki temel boyutu, “*uyarı*” ve “*müjdeleme*” dir.

Bütün peygamberler doğruluk, güvenilirlik, akıllı ve zeki olma, hata ve günahlardan uzak durma, Yüce Allah'ın mesajlarını olduğu gibi iletme özelliklerine haizdirler.

Kur'an-ı Kerim'e göre peygamberlerin insanlardan olması gereklidir ve öyle de olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Allah, Kur'an, Nebi, Resul, Beşer ve Hatmu-n-Nübüvve.

ABSTRACT

To believe in prophets who convey Almighty Allah's message to people consist of basic faith principles of Islam religions.

Prophets helps people to give meaning to their lives. They teachslavery only to Almighty Allah and pacify people's spirit. They constitute a fair community.

Koran gives to prophets worthy deserved by them without exaggeration and extremeness.

Althoug Islam schools discuss necessity and possiblensness of prophethood, Koran tackles the prophethood as a fact.

Koran expresses prophethood whit 'Messenger' and 'prophet' conseptions.

Sine qua non of prophethood is taking inspiration of prophets.

Two basic dimensions of religious advertising are 'warning' and 'gospel'.

All prophets have character such as rightfulness trustfulness, being clever and intelligent, avoidance from false and evils, conveying Almighty Allah's messages exactly.

According to Koran, prophet must be human and this allways becomes so.

Key Words: Allah, Qur'an, Messenger, Prophet, Man and Come to an end of prophet.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi

Peygamberler hem dünyada hem de ahirette insanlığın saadete ve felaha ermelerini sağlamak amacıyla Yüce Allah tarafından gönderilmiş elçilerdir.

Beşeriyet, peygamber vasıtasıyla yaratıcısını tanımış, sıfatları yoluyla onun kudret ve azametini idrak etmiştir. Fakat geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok insan ve düşünce akımları hem Allah'a (cc) inandığını söylemiş hem de Allah'ın peygamberi vasıtasıyla inzal buyurduğu ilkelere kayıtsız kalabilmişlerdir. Bazıları peygamberliği doğrudan inkâr etmek yerine inkârlarını daha farklı şekillerde belirtirlerken, kimisi de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu ileri sürerek peygamberliğin önemini hafife almıştır.

Yapılan bu çalışmada nebi ve resul kavramları ele alınarak Kur'an-ı Kerim'de peygamberin nasıl ifade edildiğini ortaya koymaya çalıştık. Daha sonra tarihten gelen ve günümüzde de uzantıları bulunan siyasi ve fikri akımların anlayışlarını fazla detaya girmeden izah etmeyi hedefledik.

2. Araştırmanın Amacı

İnsan mahlûkatın en şerefli ve yeryüzünde halife olarak yaratılmıştır. İnsanın yaratılışının temel gayesi, Allah'a kulluk etmektir. Yaşamı idame, beşeri ihtiyaçlarının karşılanması ve hak yola ulaşması için, ilahi yardımların gerçekleşmesi insanlar açısından zorunludur. Kulluk; insanın kendi iradesini Allah'ın koymuş olduğu sınırlara münasip bir şekilde kullanarak faaliyet göstermesine bağlıdır. Allah, insana hayatında elde ettiği bilgileri kullanabilmesi için irade vermiştir. Allah'ın peygamberler göndermesi, kitapları vahiy etmesi, bu kabiliyetlerini iyi yönlere kanalize etme fikriyle alakalıdır. İnsan kendisine lütuf edilen, akıl ve fitratına yerleştirilen iyilik ve kötülük yapabilme kabiliyetlerini,

kendi iradesiyle ortaya çıkarır. Fakat ilahi iradenin rehberliği olmaksızın iyiliklerin ortaya çıkması imkânsızdır. Yahut tesadüflere bağlıdır.

Bu araştırmanın temel gayesi iman esaslarının ikinci önemli unsuru olan peygamberlerin misyonlarını ve kavram olarak nebi ve resul kelimelerinin Kur'an-ı Kerim'de nasıl kullanıldığını ortaya koymak ve doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

Bir düşüncenin anlaşılmasında kavramların çok büyük bir önemi vardır. Bu nedenle anlaşılabilir yaşınsın diye indirilmiş olan Kur'an-ı Kerim'in, söz konusu bu anlaşılma süreci içerisinde öncelikle kullandığı kavramların anlaşılması gerekmektedir. Kavramlar doğru anlaşıldığında elbette düşünce de doğru anlaşılacaktır. Yaşayan her şey gibi kelime ve kavramlar da zamanla değişmekte, yeni anlamlar kazanmakta ve eski manalarından bir kısmını ya da tamamını kaybedip başka bir anlamda kullanılabilirler. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim bağlamında bir kelime ya da kavramın şu anda hangi anlama geldiğinden çok, vahyin o kelime ve kavramı kullandığı anda söz konusu kelime ve kavramın hangi anlamları ihtiva ettiği daha önemlidir. Çünkü vahiy, kavramı, o günkü manasında kullanmıştır. Başka bir ifade ile Kur'an-ı Kerim, kullandığı kavramları, anlam sahalarını arka planlarını dikkate alarak kullanmıştır. Bunu tespit etmenin önemli bir yolu da Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatabı durumundaki insanlardan bize kalan yazılı ve sözlü kültürün iyiden iyiye incelenmesidir.

Bu doğrultuda İslam inancının Allah'a imandan sonra ikinci önemli mevzusu peygamberlere imandır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de nebi ve resul kavramlarıyla anlatılmıştır. Kitap'ta peygamber nasıl tanıtılmış, bu kavramlar ne anlamda kullanılmış, zamanla hangi anlamları kazanmış, olduklarını Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere, ulaşabildiğim ilk kaynaklara dayanarak ortaya koymaya çalıştım. Bunu yaparken de geçmişte telif edilmiş eserler ve güncel kitap ve

makalelerden istifade etmeye çalıştım. Aynı zamanda İslam düşüncesinde peygamberlik düşüncesini detaylara girmeyerek, nebi ve resul kavramlarıyla ilişkili olarak vermeye çalıştım.

3. Araştırmanın Konusu

“Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yarattım.”¹ “İnsan, başıboş bırakılacağını mi sanır?”² ve “Ey peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdecî, bir uyarıcı ve kendi izniyle Allah’a bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik. Allah’tan kendilerine cidden büyük bir lütuf olduğunu müminlere müjdele.”³ ayetlerinde uluhiyet, nübüvvet ve ahiret olgusu öne çıkmaktadır. Bu üç noktada özetlenen iman esaslarının ikinci önemli unsuru peygamberlik ve peygamberlere imandır. “İnsanlar iman üzere bulunan tek bir ümmet idi. Daha sonra kimi iman, kimi küfre varmak suretiyle ayrılığa düştüler de, Allah rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere peygamber ve kitaplar gönderdi.”⁴ İnsanlar Hak din ve hidayet üzerinde iken ihtilaf ve çekişmeye düşerek yeryüzünde fesat çıkarıp doğru yoldan sapmışlardır. Bunun üzerine Allah, kurtarıcı olarak ve de insanların ahirette bir bahanesi olmasın diye birçok peygamber göndermiştir.

Kur’an’daki temel kavramlarla ilgili çalışma ve semantik analizlerin yapılması ile Kur’an’ın doğru yorumlanması arasında müspet bir ilişki vardır. Kur’an’ın anlam haritası oluşturulurken ondaki anahtar kelime ve kavramların tespit ve araştırmalarına yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Neticede iman esaslarından biri olan peygamberlere iman Kur’an-ı Kerimde nebi ve resul kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bu iki kavramın Kur’an ekseninde doğru

¹ Zariyat 51/56.

² Kıyame 75/36.

³ Ahzab 33/45-47.

⁴ Bakara 2/213.

anlaşılmasına küçükte olsa bir katkıda bulunmak için bu çalışmayı kendimize konu olarak seçtik.

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız kavram çalışması olduğu için “kavram”, hakkında semantik analizin yapıldığı bir çalışmadır. Bu sahanın ileri gelenlerinden Japon asıllı Toshihiko İzutsu'nun da belirttiği üzere semantik; “bir dilin anahtar terimleri üzerinde tahlili çalışmadır, mana incelemesidir.”⁵ Çalışma Kur'an eksenli olduğu için esas alınan temel kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Konuyla ilgili olduğu düşünülen kelime ve kavramlar, Cevheri'nin (ö.400/1009) *Sıhah*'ı, Rağib el-İsfahani'nin (ö.502/1108) *Müfredat*'ı, İbn Manzur'un (ö.711/1311) *Lisanu'l Arab*'ı, Cürcani'nin (ö.816/1413) *Ta'rifat*'ı, Zebidi'nin (ö.1205/1709) *Tâcu'l Arus*'u başta olmak üzere önemli lügatler ile Taberi'nin (ö.310/922) *Camiu'l Beyan*'ı, Zemahşeri'nin (ö.538/1143) *Keşşaf*'ı, Razi'nin (ö.606/1209) *et-Tefsiru'l-Kebir*'i, Kurtubi'nin (ö.671/1272) *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*'ı, Beydavi'nin (ö.685/1286) *Envaru't-Tenzil*'i, Nesefi'nin (ö.710/1301) *Medariku't-Tenzil*'i, Elmalılı'nın (ö.1942) *Hak Dini Kur'an Dili* gibi tefsirleri esas alınarak konu araştırılmaya çalışıldı. Ayrıca konuyla ilgili Zülfikar Durmuş'un “İslam Düşüncesinde Resul ve Nebi Ayrımı Kur'an bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım”ı ve Mehmet Okuyan'ın “Kendisine Kitap Verilen Ve Verilmeyen Peygamberler (Resul - Nebi) Ayrımı Ve Bunun İstismarı” başlıklı makaleleri başta olmak üzere muhtelif makaleler taranarak yararlanılmaya çalışıldı. Araştırmamızın Kur'an merkezli olmasına gayret edildi. Nebi ve resul kavramları çerçevesinde İslam düşüncesinde nübüvvet meselesi ana hatlarıyla ve genel kabul çerçevesinde verilmeye çalışıldı Bu bölümde nebi ve resul ayrımı ele alındı. Bu ayrımın istismarı beraberinde getireceği düşüncesiyle peygamberliğin son bulması mevzusu ana hatlarıyla ele alınıp istismarın nasıl gerçekleştiği açığa

⁵ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, İstanbul, trs., s. 15.

kavuşturulmaya çalışıldı. Bu doğrultuda peygamberlerin birbirine efdaliyeti meselesi incelenerek efdaliyet konusunun doğru anlaşılması hedeflendi.

5. Araştırmanın Kapsamı Ve Sınırları

Araştırmamızda nebi ve resul kavramlarını Kur'an endeksli olarak incelemeyi hedefledik. Ne var ki bu kavramlarla direkt ilişkili olan *nübüvvet* meselesi göz ardı edilemeyeceğinden meseleye ana hatlarıyla değindik. Nübüvvet meselesiyle ilişkili olarak *hatmü'n-nübüvve* ve *peygamberlerin birbirlerine efdaliyeti* konularını inceleyerek doğru anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. NEBİ VE RESUL KAVRAMLARININ TAHLİLİ

1.1. Nebi Kavramı

Nebi, hem fail hem de mef'ul manasında kullanılan bir kelimedir.⁶ Sonu hemzesiz ve şeddeli olanı “*en-nebiyyû*” şeklinde, hemzeli olanı da “*en-nebiû*” olarak okunur.

Hemzeli olarak okunan, “*büyük fayda sağlayan haber*” anlamına gelen “*nebee*” kökünden türemiştir. Sibeveyh (ö.194/809), Mekkeliler dışında herkesin bu kelimeyi hemzesiz ve şeddeli olarak “*en-nebiyyû*” şeklinde okuduğunu söyler.⁷ “*Nebee*” haber kelimesinin müteradifidir. Aralarında anlam farkı vardır. Rağib el-İsfahani kendisiyle kesin bilgi ve zannı gâlip hasıl olan çok faydalı haberi “*nebee*” diye isimlendirir.⁸ Çoğulu “*enbâ*”dır.

Bir habere üç şartla *nebee* denir: 1. Doğru olmak, 2. Bilgi vermek, 3. Faydalı olmak. “*Eğer bir fasık size bir haber getirirse...*”⁹ ayetinde haber konusunda bir ikaz vardır. Habere konu olan şey çok önemli olduğunda hemen hareket edilmez. O konuda kesin bilgi sahibi oluncaya veya üzerinde araştırma yapıp olay net olarak ortaya çıkıncaya kadar beklemek gerekir.¹⁰ Hemzesiz olarak okunan “*Nebî*” kelimesinin çoğulu, “*Nûbeâ*” “*Nûbuve, nebve veya nebeva*” mastarlarından kırık çoğuldur. “*Yüksek makam sahibi, yüce, ulu ve şerefli*” anlamlarına gelir. Nebi'nin bulunduğu nübüvvet makamı, kaynağı ve sonuçları itibariyle ulvilik ifade etmektedir. Nübüvvetin temelini oluşturan vahy

⁶ İbn Düreyd, Ebu Bekr b. Muhammed b. Hasan, *Cemheretu'l-Luğa*, Beyrut 1987, II, 939; Cevheri, İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tacu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiye*, Beyrut 1984, VI, 2500.

⁷ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1992, I, 162; Zebidi, Muhammed Murteza el-Huseyni, *Tâcû'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*. 1988, I, 121.

⁸ Rağib el-İsfahani, *el-Mufredatu Elfazu'l-Kur'an*, Dimeşk 1992, s. 481.

⁹ Hucurat 49/6.

¹⁰ İbn Manzur, I, 162; Zebidi, I, 121.

ve onun ürünü olan bilgi ve haberler, nitelik açısından diğer bilgi ve haberlere nazaran özel bir değer ve üstünlüğe sahiptir.¹¹ Bu bakımdan nübüvvet kelimesinin peygamberlerin dışındaki kimselerin üstünlüğünü ifade etmek için kullanılması doğru değildir.¹²

Kur'an-ı Kerim'de peygamberimiz için kullanılan “ve onu üstün bir makama yücelttik”¹³ ayeti bu anlamı tasdik etmektedir.

Nebi, yüksek yer manasında ve yüksekte olan kişi için de kullanılır.¹⁴ Bu kullanımda “nebi” diğer insanlardan daha üstündür.¹⁵ “Nebi” kelimesi açık yol anlamında da kullanılır. Bu takdirde anlam, Allah’a giden yol demek olur.¹⁶

Hemzesiz ve şeddeli olan “en-nebiyyû” hemzeli olan “en-nebiû”den daha kapsamlı bir anlama sahiptir. Çünkü kendisine haber gelen herkes yüksek mertebe sahibi olmayabilir.

Dilbilimcilerin ekseriyeti “nebi” kelimesinin ismi tasğirini hemzeli, yani “en-nebiyyiû” şeklinde okumuşlardır. Sibeveyh ise kelimenin çoğulunu “nübea” olarak kabul edenlerin ismi tasğirini hemzeli, “enbiya” olarak kabul edenlerin ise hemzesiz yani “en-nübeyyu” şeklinde okuduklarını belirtir.¹⁷

Nebi, fail manasında mübalağalı ism-i fail¹⁸ olunca “haber getiren” anlamını kazanır, meful manasında ise “kendisine haber verilen” anlamını taşır.¹⁹

¹¹ Cevheri, VI 2499; Zebidi, X, 354.

¹² Kadı Abdulcebbar, Ahmed Ebu'l-Huseyn, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, Kahire 1965, XV, 14.

¹³ Meryem 19/17.

¹⁴ İbn Furek, Ebu Bekr, *Mücerredü Makalati'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eşâri*, Beyrut 1987, s. 174; Bağdadi, Abdulkahir b. Tahir, *Kitabu Usûlü'd-din*, Beyrut 1981, s. 153.

¹⁵ İbn Manzur, I, 162.

¹⁶ Isfehâni, *Müfredat*, s. 408; Tehanevi, Muhammed Ali, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun ve'l-Ulum*, İstanbul 1988, II, 1358.

¹⁷ İbn Manzur, I, 162.

¹⁸ İbn Manzur, I, 162; Tehanevi, II, 1358.

¹⁹ İsfahâni, *Müfredat*, s. 482; Nesefi, Ebu'l-Muin Meymun, *Tebziratu'l-Edille*, Dimeşk 1990, I, 447.

Nebi'nin masdarı “nübüet” şeklinde gelmesine rağmen, idğam ve ibdal yoluyla “nübüvvet” şeklinde kullanımı daha yaygındır. “Nebî” elçi olduğuna göre “Nübüvvet” de “Allah ile akıl sahipleri arasında, onların dünya ve ahiret sıkıntılarını gidermek amacıyla tesis edilen elçilik” manasına gelir.²⁰

1.2. Resul Kavramı

Sözlükte, yönlendirme ve gönderme anlamındaki “irsal” kökünden gelir. Gönderici; kişinin birini yerine teslim etmek üzere mektup, söz, haber verdiği kişiye denir. “Mürsel” kelimesiyle eş anlamlıdır.²¹ Özetle elçi ve elçilik anlamında kullanılır. Bir kişiyi önemli bir iş için gönderdiğinizde, o kişi sizin elçiniz “resulünüz” olur. Kur’an-ı Kerim’de “önemli bir görev için gönderilen elçi”²² anlamında kullanılmıştır.

Resûl kelimesinin çoğulu ve tekili, müzekkeri ve müennesi aynıdır. Kur’an’da “Biz âlemlerin Rabbi’nin elçileriyiz, deyin”²³ ayetinde görüldüğü üzere iki kişi için “resul” kullanılmıştır. Zira “feul ve feil” vezinlerinde erillik-dişilik ile tekilik-çoğulluk aynıdır. Resûl’ün çoğulu “ersûl, rüsûl, rûsl ve rüsela” kiplerinde gelir.²⁴

Resul kelimesinin mastarı “risalet” şeklinde gelir. Risalet kelimesi istilâh olarak; Allah’ın kulları arasından birisini tebliğ etmekle görevlendirip insanlara göndermesidir.²⁵

İbnu’l-Enbari (ö.577/1181), ezanda geçen “resul” kelimesini izah ederken şöyle der: “Muhakkak ben ilan ediyorum ki, Muhammed Allah’tan gelen

²⁰ Isfehani, *Müfredat*, s.481; Zebidi, I, 122.

²¹ İbn Furek, s. 174.

²² Neml 27/35.

²³ Şuara 26/16.

²⁴ Cevheri, IV, 1709; İsfahani, *Müfredat*, s. 195; İbn Manzur, XI, 283.

²⁵ Tehanevi, I, 584.

haberlere uyan ve onları takip edendir.” Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere resul, kendisine emanet edilen göreve, sadık olan ve onu yerine getiren kimsedir.²⁶

Resul kelimesinin “yavaşça gitmek” anlamına gelen “r-s-l” kökünden türetildiği de söylenmiştir. Bu anlamda “Yavaş giden deve” içinde “*nakatûn rasletûn*” denmiştir.²⁷

1.3. Kur’an-ı Kerim’de Nebi ve Resul Kavramlarının Kullanımı

“*Resul*” kelimesi, bazen “mürsel” bazen de “*risalet*” anlamlarına gelir. Mesela Taha suresinde şöyle geçmektedir: “*Şayet onları, ondan önce bir azap ile helak etseydik, Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de böyle alçak ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık! derlerdi.*”²⁸ Burada “mürsel” manasında, Şuara suresinde ise “*Biz âlemlerin Rabbi’nin elçileriyiz, deyin*”²⁹ risalet manasındadır.³⁰

Kur’an’da “*resul*” kelimesi ile bazen peygamberler,³¹ “*Ey resul temiz olanlardan yiyiniz*”³² ayetinde olduğu gibi bazen de melekler³³ kast edilir. “*O Kur’an şüphesiz değerli, güçlü ve arşın sahibi Allah’ın katından itibarlı bir elçinin (resul) getirdiği sözdür.*”³⁴ ayetinde resûl kelimesi Cebrail’e işaret eden³⁵ “*melek*” anlamında kullanılmıştır.

Risalet anlamında Kur’an’daki kullanımlarda “*resul*” kelimesi, nebi kelimesinden daha fazla kullanılmaktadır.³⁶

Bu kelimenin Kur’an’daki kullanımlarına bakıldığında melekler için kullanım örnekleri olduğu gibi,³⁷ insan elçiler için de kullanıldığı görülmektedir.³⁸ Elçinin

²⁶ Zebidi, XI, 284.

²⁷ İbn Faris, Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriya, *Mücmelü’l-Luğa*, Beyrut 1986, II, 376.

²⁸ Taha 20/134.

²⁹ Şuara 26/16.

³⁰ Zebidi, VII, 345.

³¹ Bkz. Nahl 16/36; İsrâ 17/15; Hac 22/52.

³² Mü’minun 23/51.

³³ Bkz. Hac 22/75; Fatır 35/1.

³⁴ Hud 11/81.

³⁵ Nesefi, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru’n-Nesefi*, Dımeşk trs., II, 199.

³⁶ Abdalbaki, M. Fuad, *Mu’cemu’l-Müfehres li Elfazi’l-Kur’an*, İstanbul 1986, s. 312.

göndericisi Allah olduğunda ve çeşitli vesilelerle başka insanlar olunca da bu kökten kelimeler kullanılmaktadır.³⁹ Yine bu kökten kelimeler insanların birbirlerinin beraberinde gönderilmesi anlamında kullanıldığı malumdur.⁴⁰ Dahası bu kelime fiil olarak “*mucize gönderilmesi*”⁴¹ “*ruhların insanlara geri gönderilmesi*”⁴² “*rüzgarların gönderilmesi*”⁴³ “*yağmurun yağdırılması*”⁴⁴ “*felaket, azap*”⁴⁵ ve “*şeytanların musallat edilmesi*”⁴⁶ anlamlarında da kullanılmıştır.

Yine bu kökten türetilmiş olan “*mürsel/mürselun*” kelimeleri peygamber, elçi anlamlarında Kur’an’da kullanıldığını görmekteyiz. Yasin 13, 14 ve 16. ayetlerde geçen mürselun, erselnâ kelimeleriyle kast edilenlerde insan elçiler kabul edilmişse de anlatılan hususlar ve kullanılan ifadeler göz önüne alındığında bunların da peygamber olduğunu gözlemlemekteyiz.⁴⁷

Kur’an’da “*nebi, resul ve mürsel*” kavramları; peygamber kavramı karşılığında kullanılmıştır. “*irsal, ictiba, istifâ ve ba’s*” kelimeleri ve bunlardan türeyen fiiller ise peygamberlerin gönderilmesi ve seçilmesi anlamında kullanılmıştır.⁴⁸

Kur’an’dan öğrendiğimize göre, yeryüzüne halife olması amacıyla yaratılan Hz. Âdem daha sonra şeytanın telkinlerine uyarak eşiyle birlikte emri ilahiye aykırı davranması sonucunda kendisi, eşi ve şeytan cennetten yeryüzüne indirildi.

³⁷ En’am 6/61; Hud, 11/69, 70, 77, 81; Hicr 15/57, 58, 61; Meryem 19/17, 19, 22; Hac 22/75, 51; Zariyat 51/31, 32; Hakka 69/40; Tekvir 81/19.

³⁸ Nisa 4/164, 165; Yunus 10/47; Yusuf 12/31; Nahl 16/26; Hac 22/75; Şuara, 26/53.

³⁹ A’raf 7/111; Yusuf 12/12, 19, 45, 63, 66; Taha 20/47; Şuara 26/53; Neml 27/35.

⁴⁰ A’raf 7/105, 134; Şuara 26/17.

⁴¹ İsrâ 17/59.

⁴² Zümer 39/42.

⁴³ A’raf 7/57; Hicr 15/22; Furkan 25/48; Neml 27/63; Rum 30/46, 48, 51; Ahzab 33/9; Fatır 35/9.

⁴⁴ En’am 6/6; Hud 11/52; Nuh 71/11.

⁴⁵ A’raf 7/133, 162; Ra’d 13/13; İsrâ 17/68, 69; Kehf 18/40; Ankebut 29/40; Sebe 34/16.

⁴⁶ Meryem 19/83.

⁴⁷ Nesefi, *Tefsir*, IV 4; Okuyan, Mehmet, “*Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler*”, (Yayınlanmamış makale).

⁴⁸ Âli İmran 3/33; En’am 6/87; A’raf 7/144; Yusuf 12/6; Nahl 16/36, 84; Taha 20/122; Hac 22/75; Mü’minun 23/44; Fatır 35/32; Sad 38/47; Şura 42/13; Kalem 68/50.

Sonra Âdem, Rabb'inin vahiy yolunda kendisine öğrettiği kelimelerle tevbe etti ve tevbesi kabul edilince Allah tarafından seçilip hidayete eriştiren vahiylerle uymakla görevlendirildi.⁴⁹ Elçi göndermeden insanlara azap etmeyeceğini haber veren Allah bu sebeple Hz. Âdem'e vahiyler verip nasıl ibadet edeceğini ve ahirete nasıl hazırlanacağını öğretti. Daha sonra da bu süreci sürdürüp gönderdiği nebî ve resuller arasında bir ayırım yapmadan iman etmeyi insanlara emretti.⁵⁰ Hz. Adem'den sonra insanlar hidâyet yolunu gösteren vahiylerle uyarak yaşamaya devam ederken görüş ayrılığına düşmeleri üzerine Allah, cennetle müjdeleyen ve cehennemle ikaz eden elçiler gönderdi, onlarla birlikte görüş ayrılığına düştükleri konularda hüküm vermeleri için kitaplar indirdi ve bunlara îmân edenleri hidâyete eriştirdi.⁵¹

Elçilerden söz eden ayetlerde belirtildiğine göre onlar Âdem, Nûh ve İsrâîl'in soyundan seçilmiş; Allah Âdem'i, Nûh'u Âl-i İbrâhim'i ve Âl-i İmrân'ı insanlara elçi olarak göndermiştir.⁵² Elçilerin bir kısmı Kur'an'da zikredilmekle birlikte bir kısmından hiç bahsedilmemiştir.⁵³ Hz. Âdem'le başlayan risalet süreci son elçi Hz. Muhammed'e kadar devam etmiş, bazen peş peşe, bazen aynı zaman diliminde, bazen da farklı zamanlarda ve aradan asırlar geçtikten sonra gönderilmişlerdir.⁵⁴ Gönderilen elçiler ile onlara verilen ilâhî kitaplar birbirini teyit etmiş, son elçi olan Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an ise bütün elçilerle ilahî kitapları doğrulayıp onlara şahitlik etmiştir.⁵⁵ Gönderilen elçiler de Allah'ın insanlara karşı delilini teşkil etmiştir.⁵⁶

⁴⁹ Bkz. Bakara 2/30-38.

⁵⁰ Bakara /2/136, 177; Âl-i İmran 3/84; Nisa 4/150-152.

⁵¹ Bakara 2/213.

⁵² Âl-i İmran 3/33; Meryem 19/58.

⁵³ Mü'min 40/78.

⁵⁴ Bakara 2/87; Maide 5/19, 46; Hadid 57/27.

⁵⁵ Âl-i İmran 3/3-4; A'raf 7/157.

⁵⁶ Nisa 4/164; Ahzab 33/46.

Kur'an'da kendilerinden “elçi” diye bahsedilen ve Allah tarafından peygamber olarak seçildiği bildirilen insanlar şunlardır: Âdem, İdrîs, Nûh, İbrahim, İsmâil, İshâk, Yakûb, Yûsuf, Lût, Hûd, Salih, Şuayb, Mûsa, Hârûn, İlyâs, Elyesâ, Yûnus, Eyyûb, Dâvûd, Süleyman, Zekeriyâ, Yahyâ, Îsâ ve Muhammed. Allah tüm peygamberlere dini ve dünyevi konulara ilişkin emirleriyle ğayba dair bilgileri vahy yoluyla bildirip bunları insanlara tebliğ etmelerini emretmiş, onlar da aldıkları vahylerin Allah’dan geldiğine dair zorunlu bilgilere sahip olmuştur. Allah Hz. Mûsâ’ya Tevrat’ı, Hz. Dâvûd’a Zebûr’u, Hz. Îsâ’ya İncil’i ve Hz. Muhammed’e Kur’an’ı ilâhi kitap olarak vahy edip indirmiş, bunların bir hidâyet kaynağı olduğunu açıklamış ve sapıklıktan kurtulmak için bütününe imân etmek gerektiğini haber vermiş, insanları hidâyete sevk etmekte Kur’anın en mükemmel bilgileri içerdiğini bildirmiştir.⁵⁷ İlgili ayetlerde haber verildiğine göre gösterdikleri apaçık mucizelere rağmen elçiler toplumun ileri gelenlerince inkar edilip alaya alınmış,⁵⁸ getirdikleri vahiyler “*eskilerin masalları*” diye nitelenerek elçilerce uydurulduğu iddia edilmiş,⁵⁹ bu sebeple de talepleri veya ilahî irade doğrultusunda çeşitli şekillerde cezalandırılarak helak edilmişlerdir.⁶⁰ İnsanları Allah’tan başka tanrı bulunmadığına, şirkten uzaklaşıp tağuttan kaçınmaya, sadece Allah’a tapıp ibadet etmeye, iyilik yapıp kötülükten sakınmaya davet eden elçilerin nitelikleri hakkında Kur’anda şu bilgiler yer alır:

Elçiler kendilerine gönderilen insanlar gibi birer beşerdirler. Allah’tan vahy almaları yönüyle diğer insanlardan farklı olmalarına rağmen, mûcize yaratmak ve gaybı bilmek gibi bir ulûhiyyet gücü ve niteliğine sahip değildirlere. Allah yaratmadıkça mucize göstermezler. Allah bildirmedikçe gaybı bilemezler. İlâhî bir uyarı sayesinde korunmadıkça insan olarak hata edebilirler, ancak karar ve temayüllerinde yanılmaları halinde ilahî ikazla muhatap olurlar. Elçiler beşer

⁵⁷ Bakara 2/38; İsrâ 17/9; Taha 20/123.

⁵⁸ Hicr 15/10-11.

⁵⁹ Furkan 25/56.

⁶⁰ Enfal 8/54; Tevbe 9/70; Yunus 10/102.

olmaları sebebiyle gönderildiği kavimlerin dilini konuşur, Hz. Âdem ve Hz. İsa müstesna bir ebeveynin çocuğu olarak doğar, yemek yer, evlenir, çocuk sahibi olur, dünyevi işlerle meşgul olup çarşıda dolaşır, her insan gibi sonunda ölür, ancak onlar siddik, salih, muhlis ve muhles insanlardır.⁶¹ Elçilerin görevleri Allah'ın kendilerine verdiği vahiylerle ve kitaplara tabi olup bunları insanlara veya cinlere tebliğ etmek, ayrıca insanlar arasındaki ihtilafları çözümlerken ilahî kitaplardaki hükümlere başvurup bunları uygulamaktır.⁶²

1.4. Hadislerde Nebi ve Resul Kavramlarının Kullanımı

Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetlerde de peygamber karşılığında nebi ve resul kavramları kullanılmıştır. Naklolunan rivayetlerde elçilere inanmak iman esasları arasında yer alır.⁶³ Elçiler sadık rüya ile vahiy almaya başlar ve gördükleri her rüya bir vahiydir, zira gözleri uyusa da kalpleri uyumaz.⁶⁴ Tüm elçilere mucizeler verilmiştir. Hz. Muhammed'e verilen en büyük mucize ise kendisine vahy edilen Kur'an'dır.⁶⁵ İlk nebî Hz. Adem'dir, O'nun akabinde Hz. İdris gönderilmiştir, ilk resûl ise Hz. Nuh'tur, son nebî ve resûl Hz. Muhammed'dir ve ondan sonra nebî ve resûl gelmeyecektir.⁶⁶ Resullerin sayısı 313 veya 315, 124.000 peygamberden geriye kalanlar ise nebidir.⁶⁷ Bütün nebiler anneleri babaları bir olan kardeşler gibidir. Her nebinin ashâbı ve havarileri vardır.⁶⁸ Allah insanların ruhlarını yaratıp onlara, kendisinin rableri olduğunu ikrar ettirince nebiler göndereceğini de bildirmiş ve nebilerden de elçiliğini yapacaklarına dair söz almıştır.⁶⁹ Her nebi çobanlık yapmış ve her nebiye kavminin konuştuğu dilden

⁶¹ Âl-i İmran 3/144; Tevbe 9/43; Yûsuf 12/24; Ra'd 13/38; Nahl 16/36; Enbiya 21/25; Zümer 39/30, 65.

⁶² Mâide 5/48-49; En'âm 6/106; Ahzâb 33/2; Yâsîn 36/15-17.

⁶³ Buhârî, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 5; *Müsned*, IV, 129.

⁶⁴ Buhârî, "Bedü'l-vahy", 1; "Ta'bir", 1, 3; "Tevhîd", 37.

⁶⁵ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 1; *Müsned*, II, 341.

⁶⁶ Buhârî, "Enbiyâ", 5, 35, 50; Müslim, "Mesâcid", 5, *Müsned*, III, 267.

⁶⁷ Buhârî, "Tevhîd", 19; *Müsned*, V, 187, 266.

⁶⁸ *Müsned*, II, 461; Aynî, Mehmet Ali *Umdetu'l-Kari*, Kahire 1972, XVI, 36.

⁶⁹ *Müsned*, V, 135.

vahiylere verilmiş,⁷⁰ her nebî kavmini deccâl konusunda uyarılmış ve sadece Hz. Peygamber deccâlin alnında kâfir yazıldığını ve gözünün de kör olduğunu açıklamıştır.⁷¹ Hz. Muhammed mi'race çıkınca bütün nebilerin ruhlarını gök katlarında görmüş ve bir kısmının tavsifini yapmıştır.⁷²

Hadislerde Kur'an'da anlatılan peygamber kıssalarına dair bazı açıklamalara yer verilmiş, ayrıca haya etmek, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve kadınlarla evlenip nikahlanmak, yün elbise giyinmek, merkebe binmek ve koyunun sütünü sağmak nebîlerin adetlerinden olduğu beyan edilmiştir.⁷³

Nebee ile aynı kökten gelen “*tenebbee*” fiili de “*peygamberlik iddiasında bulunmak*” demektir. Bu kalıp peygamberlik iddiasında bulunmak anlamıyla daraltılmıştır. “*Tenebbee müseylime*” “*Müseylime peygamberlik iddiasında bulundu*” demektir.⁷⁴ İsmi faili mütenebbi şeklinde gelir. Nübüvvet iddiasında bulunan kişi anlamına gelir. Nesefî bu kavramı, tabiatçıların ortaya attığı, gerçek nebi ile nübüvvet iddiasında bulunan kişi arasında ayırım yapmanın zorluğu bahsinde kullanmıştır.⁷⁵

2. İSLAMİ İLİMLERDE NÜBÜVVET VE RİSALET

2.1. Kelam İlminde Nübüvvet ve Risalet

İslam ekolleri arasında birkaç aşırı ekol dışında peygamberlik kurumunu red eden bir görüş mevcut değildir.⁷⁶ Çünkü peygamberlere iman, İslam dininin temel inanç esaslarındandır.

⁷⁰ *Müsned*, V, 158; Aynî, XV, 303.

⁷¹ Buhârî, “Tevhîd”, 17.

⁷² Buhârî, “Enbiyâ”, 5; Müslim, “İmân”, 271-272; Aynî, XVI, 32.

⁷³ *Müsned*, V, 421.

⁷⁴ Nebî kelimesinin daha geniş anlamlarda kullanımı için bkz. Cevherî, IV, 2633.

⁷⁵ Nesefî, *Tefsira*, I, 451.

⁷⁶ Sabunî, Nureddin Ahmed b. Mahmud *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, Dımeşk 1979, s. 109.

Beşeriyet tarihinde Allah Teala her daim vahiy ve ilahi kitap göndermiştir.⁷⁷ Bu gönderim fiilen gerçekleşmiş ve Hz. Muhammed ile son bulmuştur.⁷⁸ Üzerinde durulması gereken bir husus da peygamberlik mevzusunun ilk önce İslam mütefekkirleri tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınmış olmasıdır. Örneğin Yunan felsefesinde böyle bir kavram yer almaz. Bu konuda ilk nazariye İslam filozofu Ebu'n-Nasr el-Farabi (ö.340/950) tarafından geliştirilmiştir.⁷⁹

Konunun ayrıntılarına girildiğinde doğal olarak kelâm ekolleri arasında farklılıklar söz konusudur. Kelam ekolleri peygamberliği aklın kabulü açısından değerlendirmektedir. Çünkü peygamberliğe karşı çıkanlar aklın peygamberliğe ihtiyaç duymadığını ve peygamberliğin Yüce Allah'ın hikmetine muvafık olmadığını ileri sürerler.⁸⁰ İlk dönem selef alimleri, peygamberlik konusunda sınırlı ölçüde fikir beyan etmişlerdir. Daha çok, peygamberlere peygamberliklerinin bir delili olarak mucize verildiği üzerinde durmuşlardır.⁸¹

Mutezile'ye göre peygamberlik aklen vacibtir. Çünkü Yüce Allah'ın adaleti gereği, kul için aslah (en iyi ve faydalı) olanı yaratması gereklidir.⁸² Peygamberlikte de Allah'ın diğer fiilleri gibi mutlak hikmet ve insanların yararı olduğu için bu peygamber gönderilmesi zorunludur.⁸³ Peygamberliği zorunlu gördüklerini, mucizeyi, peygamberliğe delaleti yönünden fazla önemsemezler ancak inkar da edemezler.⁸⁴

Eş'ari'lere göre peygamber göndermek Yüce Allah'ın fiilidir ve akıl açısından Allah Teâla'nın peygamber göndermesi mümkündür, zorunluluk ifade

⁷⁷ Alper, Hülya, "İbni Sina ve Bakıllani Örneğinde İslam Filozofları ve Kelamcılarının Nübüvvet Anlayışına Genel Bir Bakış", *İslam'da Peygamber İnancı Sempozyumu*, İstanbul 2009, s. 172.

⁷⁸ Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul 2009, s. 60.

⁷⁹ Kuşpınar, Bilal, *İbn-i Sina'da Bilgi Teorisi*, İstanbul 1995, s. 145.

⁸⁰ Ahatlı, Erdiç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, İstanbul 2002, s. 56.

⁸¹ Yavuz, s. 61-62.

⁸² Yavuz, s. 61, 95.

⁸³ Baktır, Mehmet, "Cahız'ın Nübüvvet Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, s. 267.

⁸⁴ Yavuz, s. 95.

etmez. Yüce Allah'ın peygamber göndermesi bir lütüftür, göndermemesi ise bir noksanlık göstergesi değildir.⁸⁵ İmam Eş'ari (ö.324/936) velayeti, nübüvvet ve risaletle aynı kategoride ele alır, risâlet, nübüvvet ve velâyetin en üst basamağını oluşturur. İmam Eş'ârî'ye göre peygamberliği ispat eden yegâne delil mucizedir. Bir de Eş'ârî'ler kadından resul olmasa bile nebi gönderildiğini kabul ederler.⁸⁶

Eş'âriliğin önde gelenlerinden Gazzâli (ö.505/1111) peygamberliği, akıl ile idrak edilemeyen şeylere ulaşmanın yolu olarak izah eder.⁸⁷ Gazzali peygamberliğin ispatının aklın sınırlarını aşan bir konu olduğunu, peygamberliğin daha çok tecrübeyle, yaşayıp sonuçlarını görerek ispat edilebileceğini savunur. Peygamberliğin tespitinde mucize ile birlikte yaşayıp, sonuçlarını görüp, böylece peygamberliğin doğruluğuna ulaşma da bir delildir.⁸⁸ Gazzali'ye göre peygamber gönderilmesi muhal olmayıp aklen caiz ve şer'an vakidir.⁸⁹ Ona göre insanların rüya aleminde gördüklerini uyanırken görme, diğer insanlara iyi ve olumlu yönde etki edebilme ve çalışmaksızın elde edilen ilm-i ledünniye sahib olma özelliklerini taşıyan kişi büyük peygamberlerden yahut üstün velilerden olur.⁹⁰

Fahreddin er-Razi (ö.606/1210) nesnelere aklın müstakil olarak kavradığı ve aklın müstakil olarak kavrayamadığı nesnelere olarak ikiye ayırır. Birinci hususla ilgili olarak peygamberlik, aklın nakille desteklenmesi ve mükelleflerin itirazlarına sebep olacak hiçbir mazeretlerinin kalmaması içindir.⁹¹ İkinci hususla ilgili olarak Fahreddin er-Razi peygamberliğin gerekliliği ile alakalı çok daha fazla delil sunar. Örneğin haberi olan hususlar ancak nakille bilinebilir. Mükemmel ibadet yapıp yapmama hususunda tereddütte kalır bu noktada bunu

⁸⁵ Yavuz, s. 60, 77.

⁸⁶ Yavuz, s. 80. Eş'ârî'lerden Razi, kadınların peygamberliğini kabul etmez. Mâturidiler gibi düşünür. Zâhiri İbn Hazm ise kadınlardan nebi gönderildiğini kabul eder. Kadınların peygamberliği konusu için bkz. Özarlan, Selim, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, s. 109-121.

⁸⁷ Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Munkızu mine'd-Dalâl*, trc. Hilmi Güngör, İstanbul 1994, s. 67.

⁸⁸ Yavuz, s. 84.

⁸⁹ Gazali, *İhya-u Ulumi'd-Din*, trc. A. Serdaroğlu, Ankara 1992, I, 299.

⁹⁰ Gazali, *Kimya-ı Saâdet*, trc. Ali Arslan, Ankara 2004, I 49.

⁹¹ Razi, Fahreddin, *Kelam'a Giriş, (el-Muhassal)*, trc. Hüseyin Atay, Ankara 2002, s. 240.

bildirecek peygambere ihtiyaç oluşur. Şeriat ibadetin nasıl yapılacağını da belirtir. Akıl çirkin olanı tam olarak kavrayamaz. Çirkin görünen bir şey aslında faydalı olabilir. Akıl eldeki verilere ve görüneye göre hüküm verir. Tabiatdaki gıda, ilaç ya da zehri akıl kolaylıkla ayıramaz. Bunun için çok uzun tecrübe devreleri gerekebilir. Oysa vahy bunun yasak olduğunu söyler. Şeriat toplumda kural koyar, yasakları belirtir ki bu da düzeni sağlar. Aklın emrettiği sıradan bir iştir. Saygı duyulan yüce bir varlığın emrettiği ise ibadet olur. Peygamberle gelen yüce ilâhi sırlar istidadı olan akılları kemâlâtın son noktasına ulaşmalarını kolaylaştırır. Allah birçok sanatı peygamberlerine öğretmiş onlar da insanlara öğretmiştir. Hayatta affı, adaleti, iyiliği Allah peygamberliği aracılığıyla öğretmiştir.⁹²

Selefiye'nin ileri gelen alimlerinden İbni Teymiyye (ö.661/1215) ve İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye'nin (ö.751/1350) nübüvvet konusundaki görüşleri paralellik arz eder. Onlara göre peygamberlik, Allah için değil, insanlar için zorunluluktur, insanlar peygamberlik kurumuna muhtaçtırlar. Allah için peygamberlik mümkündür.⁹³ İbn-i Teymiyye mucizeyi peygamberliğe delalet eden en önemli delil olarak görür.⁹⁴

Maturidiler de Yüce Allah'ın peygamber göndermesini aklen mümkün görürken, insanların ona ihtiyaç duymaları sebebiyle, hikmet açısından zorunlu görürler. Peygamberlik bir hikmet ve gayeye matuftur. Peygamberliğin olmaması muhaldir. Maturidilere göre “*peygamberlerin gönderilme gerçeği*”, peygamberlerin varlığını tespit eder, bundan sonra en önemli delil mucizedir. Mucize aynı zamanda Allah'ın varlığını da ispatlar.⁹⁵ Mâturidilerde kadınlardan peygamber gönderilmediği görüşü yaygındır.⁹⁶

⁹² Razi, *Kelam'a Giriş*, s. 241-243.

⁹³ Yavuz, s. 64-65.

⁹⁴ Yavuz, s. 67.

⁹⁵ Yavuz, s. 61, 89, 93.

⁹⁶ Özarlan, s. 111; Yavuz, s. 93.

Şia'da özellikle de Zeydiyye ve İmamiyye'de nübüvvet, Mutezile'nin bu konuda ortaya koyduğu görüşlerle paralellik içerisindedir. Dolayısıyla onlar da peygamber göndermenin Allah'a vacip olduğu kanaatini taşırlar. Onlara göre mucize, peygamberin elinden zuhur eder ve nübüvvetin zarureti ortaya koyar.⁹⁷ Şiada peygamberlerle birlikte imamların da masumiyeti inancı vardır. Peygamberlerden sonra tebliğ görevini devam ettirecek olanlar da imamlardır.⁹⁸

Görüldüğü üzere kelâmcılar, peygamberlik kurumunu detaylı bir şekilde incelemişler ve Yüce Allah'ın peygamber göndermedeki amaç ve hikmetlerini açıklamayı kendileri için en önemli görevlerden biri olarak addetmişlerdir. İslam Kelâmcıları özetle şu hususları vurgularlar: Akıl, mutlak doğruya tek başına ulaşamaz. Toplumda ihtilaf ve çatışmaların ortadan kalkması için bir kural koyucuya, toplumsal hayatı düzenleyiciye ihtiyaç vardır. İbadetlerin keyfiyet ve miktarını akıl tek başına belirleyemez. Ahiret hayatıyla ilgili bilgilere akılla ulaşmak mümkün değildir. Bu sebeple peygamberlik müessesesi elzemdir. Ayrıca kelâmcıların genelde hepsi mucizeyi, Yüce Allah'ın fiili, peygamberliğin kanıtı olarak görmüşler ve mucize konusu üzerinde yoğun bir şekilde durmuşlardır.

2.2. İslam Felsefesinde Nübüvvet ve Risalet

Müslüman filozoflar, peygamberlik meselesini Eflatun ve Aristo'dan da etkilenerak akıl teorileri çerçevesinde açıklamaya gayret etmişlerdir. Fârâbî nübüvvet ve vahiy konusunu akıllar nazariyesi içerisinde "*faal akıl*" kavramı ile izah eder.⁹⁹ Faal akıl, ay altı alemi yöneten, Tanrı ve önceki akıllarla irtibat kuran

⁹⁷ Yavuz, s. 97.

⁹⁸ Yavuz, s. 98.

⁹⁹ Fârâbî'ye göre aklın dört mertebesi vardır: Bilkuve akıl, istidat demektir; bunda henüz suretler maddeden ayrılmamıştır. Bilfiil akıl, istidadın meydana çıkmasıdır ki, bunda suretler maddeden ayrılmışlardır. Müstefâd yani kazanılmış akıl, aklın kâinat nizamına, sırf ma'kullere yönelmesi ve onları kavrayacak hale gelmesidir. İnsan çalışma ve gayretle fizik (ay-altı) âlemdeki son noktaya, müstefâd akla ulaşır. Bundan sonra metafizik (ay-üstü) âlemle faal akıl irtibat kurabilir. Faal akıl, insanî akılla ilahî âlem arasında bir köprüdür. Tanrı ancak faal akıl vasıtasıyla insana

akıldır.¹⁰⁰ İnsanlar faal akıl seviyesine teemmül (düşünme, tefekkür ve gayret) ve muhayyile¹⁰¹ ile ulaşırlar. Muhayyile yoluyla, faal akılla irtibat kuranlar sadece peygamberlerdir.¹⁰² İnsan muhayyile gücünün en son noktasına ulaştığında, faal akılla irtibat kurarak şu andaki ve gelecekteki cüz'îleri (tikel olayları) veya onların duyusal temsillerini (somut şekillerini), aşkın akılsalların ve diğer şerefli varlıkların temsillerini alması ve görmesi mümkündür ki peygamberlik de budur.¹⁰³ Peygamberler, uykuda ve uyanıkken muhayyile gücü ile faal akılla bağlantı kurma vasfına sahip insanlardır. Muhayyile, vahiy ve sadık rüyalarla çeşitli hakikat ve idraklere ulaşabilir. Nitekim vahiy de faal akıl yoluyla Allah'tan gelen bir feyzden ibarettir.¹⁰⁴ Fârâbî'nin peygamberlik anlayışında, peygamberlerin mucize göstermeleri de temel bir esastır.¹⁰⁵

Bu konuda İbn Sînâ (ö.370/980) ve Fârâbî'nin yaklaşımları paralellik arz etmekle birlikte İbn Sînâ, sistemi bir merhale daha ileriye taşımıştır. İbn Sina, akıl kategorilerine “*kudsî akıl*” adında peygamberlere has yeni bir akıl kategorisi ilave etmiştir. Faal akılla iç içe olan bilkuvve akıl peygamberlerde kudsî akıl halini alır. İnsan için en yüce olan bu mertebede, peygamberliğin ruh hali vardır.¹⁰⁶ İbn Sina, toplumda insanlar arası ilişkileri düzenleyecek olan kanunlara ihtiyaç olduğunu, dolayısıyla bir kanun koyucunun bulunmasının, adaletin tesisi ve insanlığın bekası için zaruri olduğunu söyler. Bu kanun koyucu otorite de diğer insanlardan üstün ve farklı, mucize gösteren, ulvi hasletlere sahip, dünya ve âhiret hayatının mimarı olan peygamberlerdir.¹⁰⁷ İbn Sina varlıkları tasnif edip¹⁰⁸ insanın madde ve biçim

vahyeder. Fârâbî'nin eserlerinden faal akıl ile Cebrâil (a.s.)'in özdeşleştiği anlaşılmaktadır. Bkz. Ahatlı, s. 63.

¹⁰⁰ Yavuz, s. 111.

¹⁰¹ Muhayyile gücü, duyu gücü ve akıl gücü arasında bulunan bir orta güçtür. Geniş bilgi için bkz. Farabi, Ebu Nasr, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, trc. Ahmet Arslan, Ankara 1990, s. 61-68.

¹⁰² Yavuz, s. 111-112.

¹⁰³ Farabi, s. 66.

¹⁰⁴ Yavuz, s. 113.

¹⁰⁵ Ahatlı, s. 66.

¹⁰⁶ Ahatlı, s. 67-68.

¹⁰⁷ Kuşpınar, s. 146; Yavuz, s. 114; Ahatlı, s. 68-69.

dünyasının en mükemmel ve erdemli varlığı olduğunu söyler. İnsanların en erdemlisi ise, nefisini fiil halindeki akıl ile kemale erdiren ve ameli erdemlerle dolu ahlakı elde eden kimsedir. Bu grubun en mükemmeli ise peygamberlik mertebesine hazır olan kimsedir.¹⁰⁹ İbn Sina'da aklın faal olduğu mertebe mükemmeliyete işaret eder. Faal aklın zirvesi de peygamberlerdir. Faal akılla Allah kelamını işitir, meleklerini müşâhede ederler. Müşahede ettiklerini biçime dönüştürür yani ilâhî vahye muhatap olurlar.¹¹⁰ Peygamberler insanlar gibi zaman zaman değil, her an faal akılla temas halindedirler.¹¹¹ Peygamber Allah'ın kelam sıfatının bir yansımasıdır.¹¹² Fârâbî'de vahiy, aklın gelişmesi sonucu gerçekleşirken İbn Sînâ'da aniden hads ile husûle gelir.¹¹³ İbn Sina'ya göre de peygamberler macize gösterme hasletine sahiptirler.¹¹⁴ İbn Sina'nın peygamberlik konusunda, Kur'an-ı Kerim ayetlerinden deliller getirmesi ve peygamberlere özgü kudsi akli sisteme dahil etmesi düşünülürse Kur'an çerçevesindeki peygamberlik anlayışına biraz daha yaklaştığını söylemek mümkündür.

Meşşâî felsefesinin temsilcisi Endülüslü İbn Rüşd, (ö.595/1198) felsefe ve dinin tezat teşkil etmediği konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. İbn Rüşd, Fârâbî ve İbn Sina'yı özellikle Aristoculuğa yeni Eflatuncu fikirleri sokmaları sebebiyle eleştirmiştir. Bu çerçevede sudûr nazariyesini reddeder.¹¹⁵ Akıl nazariyesi İbn Rüşd'de de vardır. Peygamberlik faal akılla ittisalden ibarettir.¹¹⁶ Ona göre

¹⁰⁸ Varlıklar el-Evvel olan Allah'tan sudur eder. Yukarıdan aşağı hareketle önce akıllar (mücerret rûhânî melekler), sonra nefisler (rûhânî melekler) ve kendi arasında hiyerarşi içerisinde olan gök cisimleri (semâvî varlıklar) gelir. Sonra madde gelir. Maddeye kadar yukarıdan aşağı olan hareket maddeden sonra aşağıdan yukarı devam eder. (İbni Sina'da varlıkların sıralanış şekli bir yay şeklinde düşünülebilir.) Maddî varlıklar, basit cisimler olarak unsurlar, mürekkep cansız varlıklar, bitkiler, hayvanlar ve bunların en üst kademesindeki insan şeklindedir. Bkz. Ahatlı, s. 67; Yavuz, s. 116.

¹⁰⁹ Kuşpınar, s. 143-144.

¹¹⁰ Kuşpınar, s. 145; Yavuz, s. 116.

¹¹¹ Kuşpınar, s. 147.

¹¹² Ahatlı, s. 69.

¹¹³ Kuşpınar, s. 150.

¹¹⁴ Kuşpınar, s. 155.

¹¹⁵ Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara 1988, s. 266-267.

¹¹⁶ Yavuz, s. 117.

peygamberlik, insanlık tarihinin ret edilemez bir vâkıasıdır. Bir kimsenin peygamber olduğu şeriat vaz' etmesinden anlaşılır.¹¹⁷ Peygamberlik Allah'ın bir fiili ve aklen mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.v.) mucize olarak sadece Allah kelâmı olan Kur'an-ı Kerimi getirmiş ve peygamberliğini ispatlamak için, kendiliğinden olan şeyler dışında harikulade olaylar göstermeye tevessül etmemiştir.¹¹⁸

Filozofların peygamberlik konusuna yaklaşımları dikkatle incelenirse Aristo ve Eflatun'un nazariyelerinden etkilendikleri açık bir şekilde görülecektir. Fârâbî ile başlayan İbn Sina, İbn Rüşd ve diğer filozoflara doğru uzanan süreçte, peygamberlik düşüncesinin gittikçe Kur'an'ın peygamberlik anlayışına yaklaştığı görülür.

2.3. Tasavvufi Düşüncede Nübüvvet ve Risalet

Mutasavvıflar (sufiler), klasik peygamberlik anlayışını kabul etmekle birlikte özellikle dikkatlerini bu kavram ile velâyet kavramı arasındaki ilişki üzerinde teksif ederler. Tasavvufun önde gelen isimlerinden birisi olan Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'ye(ö.1162/1749) göre vahdet-i vücûd ilkesi çerçevesinde düşünür.¹¹⁹ O'na göre vahiy, insan ruhunun bütün kuvvetlerinin toplandığı bir faaliyettir, harici bir kaynağı yoktur. Ümmetin içerisinde peygamberlik özelliğine sahip veliler vardır. Peygamberlerin tecellilerinin bazıları onlara görünür. Muhammed (s.a.v.) ve Cibril'in görünüşü belirir. Muhammed (s.a.v.)'in görüntüsünde ruhani bir boyut ona şer'i hükümleri işittirir. Veliler ilhamı Allah'tan alırlar ve nebi vasfını taşımaya hak kazanırlar. Ancak veliler peygamberler gibi şeriat ortaya koyamazlar.¹²⁰ Veliler Allah'ın bir lütfu olan ledünni ilimle nübüvvet-i velâye

¹¹⁷ Ahatlı, s. 69-70.

¹¹⁸ Apaydın, H. Yunus, "İbn Rüşd", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 266.

¹¹⁹ Vahdet-i vücûd, varlık ve bilgi konusunu ele alan bir tasavvuf sistemidir. Bu sisteme göre, varlık (vücûd) birdir, birden fazla değildir o da Allah'ın varlığıdır. Allah'ın varlığından başka bir varlık yoktur, olması da mümkün değildir. Bkz. Aşkar, Mustafa, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara 1993, s. 140-146. Ayrıca bkz. Kam, Ferit, *Vahdet-i Vücûd*, (Sad. Ethem Cebecioğlu), Ankara 1994, s. 66-67.

¹²⁰ Yavuz, s. 102.

mertebesini kazanır ve peygamberlerin vârisleri olurlar. İbnü'l-Arabî, velâyetin nübüvvetten üstün olduğunu ifade eder. Ancak bu velinin nebiden üstün olduğu anlamına gelmez, bütün peygamberler zaten velâyet mertebesine sahiptirler. Velâyet ve nübüvvet vasfını taşıyan bir peygamberde, velâyet vasfı daha üstündür. Nübüvvet ve risâlet sona ermiş fakat velâyet sona ermemiştir.¹²¹ Velâyet, risâlet ve nübüvvet makamlarını içine alan geniş bir dairedir.¹²²

Peygamberlerin gösterdikleri mucizeler, mutasavvıflara göre peygamberliğin delilidir. Ancak mucize peygamberin ayrılmaz bir vasfı değildir. Mucize ızhâr etsin ya da etmesin Allah'ın kendisine vahy ederek elçi olmak üzere görevlendirdiği şahıslar peygamberdir.¹²³

Mutasavvıflara yöneltilen en önemli eleştiri onların ilhamı vahiy gibi kesin bilgi kaynağı olarak kabul ettikleri yönündedir. Oysa kelâm âlimleri ilhamı bilgi kaynakları arasında kabul etmezler.¹²⁴

Görüldüğü gibi sûfilerdeki “*velâyet*”, Şia'daki “*imamet*” ve felsefedeki “*filozof*” kavramlarının peygamberlikle kıyaslanmasında, ortak bazı noktaların bulunduğu dikkatleri çekmektedir. Teferruat bir kenara bırakılırsa, konunun özü itibarıyla bu üç anlayıştaki ortak yaklaşımlar, her ne kadar veli, imam ve filozofu peygamber statüsünde görmüyorlarsa da gerek masumiyet anlayışları (özellikle Şia ve sûfilerdeki masumiyet anlayışı) gerekse bilgi telakkileriyle (her üç grubun da bilgi telakkileri) farklı yorumlara neden olmaktadır.

3. PEYGAMBERLİĞİN BAŞLANGICI

Nebi ve resul kavramlarının kavramsal tahlilini yapmadan önce peygamberliğin başlangıcı konusunu ana hatlarıyla inceleyip Müslüman âlimlerin

¹²¹ Yavuz, s. 104.

¹²² Yavuz, s. 105.

¹²³ Ahatlı, s. 75-76

¹²⁴ Yavuz, s. 103.

konuya yaklaşımlarının bilinmesinin konumuzun anlaşılmasına katkıda bulunacağı bir hakikattir. Bu amaçla tezimizin başlangıcını bu konuyla yapmayı uygun gördük.

Kur'an-ı Kerim tetkik edildiğinde, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar dinsiz bir toplumun bulunmadığı, onları ilahi hakikatlerden haberdar edecek uyarıcıların ve yol göstericilerin tarihin bütün dönemlerinde var olageldiği, Allah'a inananlarla birlikte, yozlaşma veya fitri ihtilaflardan dolayı inanmayanların da bulunduğu görülmektedir.

İnsanın yaşam serüveni Hz. Âdem ve Hz. Havva ile başlar. İhtilaflardan uzak bir yaşam süren ilk insan grubu arasında zamanla ihtilaflar baş gösterir. İlk ciddi ihtilaf Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eder. Bunlardan Habil masum, Kabil ise zalimdir. Gözünü hırs bürümüştür. Öyle ki kardeşini öldürmekten bile çekinmez.¹²⁵ Bu yeryüzünde akan ilk kandır. Fakat bu kan gittikçe artacak, zamanla her tarafı kaplayacaktır.¹²⁶

Âdem'in iki oğlunu, Âdemoğullarında ortaya çıkan iki grubun temsilcileri olarak değerlendirebiliriz. Bu iki grup ehl-i iman ve ehl-i küfür gruplarıdır. Ehl-i iman ve ehl-i küfür, insanlık ağacının iki dalıdır ve her iki dalın kendine has meyveleri vardır. Bu ağacın iman dalında başta peygamberler olmak üzere, siddıklar, şehitler, salihler yer alır. Her iki dal, kıyamete değin kendine uygun meyve vermeye devam edecektir.¹²⁷

Allah, Kur'an'ı Kerim'de, insanlar arasında ihtilafların çıkmasıyla¹²⁸ birlikte insanların anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermek için peygamber ve beraberinde kitaplar gönderdiğini beyan etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti, peygamberliğin başlangıcı hakkında bize bilgi vermektedir.

¹²⁵ Maide 5/27-30.

¹²⁶ Eren, Şadi, *Kur'an ve Toplum*, İstanbul 1998, s. 15.

¹²⁷ Eren, s. 15.

¹²⁸ Yunus 10/19.

“İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak Nebileri gönderdi. Onlarla beraber anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere, içinde gerçekleri taşıyan kitabı indirdi. Kendilerine kitap verilmiş olanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü o (kitap hakkı)nda anlaşmazlığa düştü(ler). Bunun üzerine Allah kendi izniyle inananları, onların üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah dilediğini doğru yola iletir.”¹²⁹

Ayette “İnsanların bir tek ümmet olduğu” gerçeği öne çıkmaktadır. İnsanoğlunun yaratılışından itibaren, Hz. Muhammed’in gönderilişine kadar geçen insanlık tarihinin özeti konumundaki bu ayet, peygamberliğin temel felsefesini, ilahi kanunların vahiy ediliş sebeplerini içine alan bir tarih felsefesinin temellerini ortaya koymaktadır.¹³⁰ Ayette odak ifadelerinden biri “ümmet” kavramıdır. Ümmet, “Bir ideal etrafında toplanıp birbirine uyan topluluk”¹³¹ anlamına gelmektedir. Söz konusu ayet, insanlığın, ilk dönemlerinde tek bir inanç üzerinde yaşayan bir ümmet olduklarını ortaya koymaktadır. Bugün hâla sosyoloji biliminin problemlerinden olan, “İnsanların niçin ve hangi şartlarda bir arada buldukları” sorusunun cevabı da bu ayetin içeriğinde yatmaktadır.¹³² İslâm âlimleri bu konuyu tartışırken farklı düşünmüşlerdir.

Modern sosyoloji, bilimsel tetkiklere dayanarak başlangıçta insanların tek bir aileden oluştuğunu söylemektedir. Yine Pozitivizm’in dinler konusundaki görüşünün aksine, insanların başlangıçta çok tanrılı bir inanca sahip olmadıklarını da ortaya koymuştur.¹³³

¹²⁹ Bakara 2/213.

¹³⁰ Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Komisyon, İstanbul 1996, I, 167.

¹³¹ Bkz. Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Ğayb)*, Beyrut 1997, II, 372; Sabuni, Muhammed Ali, *Muhtasaru Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim*, Dimeşk 1989, III, 820.

¹³² “Antropologların ve genetikçilerin yaptığı gözlemler ve araştırmalar, tüm insanların tek bir biyolojik ailenin (insan türünün) üyesi olduklarını göstermektedir.” Bkz. Bozkurt, Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul 1994. s. 93.

¹³³ Yavuz, s. 45-46.

İslam âlimlerinin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre, Hz. Âdem’le başlayan insanlık, ilk dönemlerinde Allah’ın birliğine iman etmiş ve tek bir din etrafında bir araya gelmiş, bir millettiler.¹³⁴ Yani insanlar, yaratılış kanununa (fıtrata) bağlı tek bir ümmetti.¹³⁵ Beşeri arzu ve emelleri, bu dünyayı mekân tutup, zevk ve sefa almaya sevk etti. Bu durum çekişmeyi, ihtilafı, hakikat yolundan sapmayı, itişip kalkışmayı getirdi. Durumları bozuldu. Cenab-ı Allah kendilerine nimet olarak peygamberleri birer müjdecî ve uyarıcı sıfatıyla gönderdi.¹³⁶ Zaten insanlığın yaratılışında “*tevhid*” temel kural; şirk, küfür ve görüş ayrılığına düşmek kural dışıdır. Yani tevhid düşüncesi fitri olduğundan şirk ve küfür zamanla sonradan ortaya çıkar.¹³⁷ Zaten, “*Her çocuk, fıtrat (Allah’a teslim olma) esası üzerine doğar...*”¹³⁸ hadisi tevhidin fitri olduğuna delalet eder. İnsanlık çoğaldıkça arzu ve ihtirasları da çoğalmış, bundan da fikir ayrılıkları ve şirk ortaya çıkmıştır. Yüce Allah ilahi irşadı ile insanların aklını ilâhi bilgilerle donatıp gerçekleri onlara gösterince tevhit yoluna dönülür olmuştur. Dolayısıyla İslâm’ın temeli olan Allah’ın birliği inancı, insanlığın ilk yaratılışında var olan ve Hz. Âdem’den itibaren insanoğlunun belleğine telkin edilmiş bulunan mutlak bir hakikattir.¹³⁹

Çoğunluğun görüşleri böyle olmakla birlikte, “*tek ümmet*”ten amacın ne olduğu konusu farklı değerlendirmelere mevzubahis olmuştur. Rivayetlere göre tâbiin dönemi müfessirlerinden Mücahid, “*Bu tek ümmet Hz. Âdem’dir*” demiştir.¹⁴⁰ Fakat müfessir Taberi ise burada “*Âdem*” ismiyle topluluğun

¹³⁴ Razi, *Tefsir*, II, 372; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul 1982, II, 49.

¹³⁵ Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri’l-Kur’an*, trc. Vahdettin İnce, İstanbul, trs., II, 202; İbn Ebi Hatem, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim*, Riyad 1997, II, 376.

¹³⁶ Hicazi, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul, trs., I, 157.

¹³⁷ Elmalılı, II, 50.

¹³⁸ Buhari, “Cenaiz”, 93; Tirmizi, “Kader”, 5; Ebu Davud, “Sünnet”, 18.

¹³⁹ Elmalılı, II, 50.

¹⁴⁰ Bkz. Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camii’l-Beyan fi Te’vili’l-Kur’an*, Beyrut 1992, II, 348; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an*, Beyrut 1996, III, 22.

kastedildiği görüşündedir.¹⁴¹ Zeyd b. Eslem, ayetin, “Âdem ve onun çocuklarını” ifade ettiği kanaatindedir. İbn Abbas’a göre Hz. Âdem’den, Hz. Nuh’a kadar on asır boyunca insanlar tek bir gerçek üzerinde hayatlarına devam etmiş, daha sonra ihtilafların ortaya çıkmasıyla Hz. Nuh şeriatla gönderilmiştir.¹⁴²

Tek bir ümmetten maksat ne olursa olsun, insanlar başlangıçta ilâhi bir gerçek etrafında bir araya gelmiştir. Ancak bu bir araya geliş fitri ve icbari midir, yoksa tek tek fertlerin iradesine bağlı bir olay mıdır? Kur’an-ı Kerim’in bakış açısına göre insanlığın ilk dönemlerinde bir arada ümmet halinde yaşamaları Allah’ın bunu gerekli görmesi açısından icbaridir, fakat fiili tatbikatı ve gelişmesi insanların iradeleri ile meydana gelmiştir. Çünkü nübüvvet kazanılan bir ilim değildir ve Hz. Âdem peygamberdir.¹⁴³

İkrime ve Katade gibi bazı tefsircilere göre “*ümme*” kavramı, ilk insanların küfür ve dalâlet üzere olduklarını ifade etmektedir. Bu dönemde insanlar hayvanlar gibiydiler ve peygamberler gönderilmek suretiyle iman ve hidayet yoluna girdiler.¹⁴⁴ Bu yorum ayete uygun düşmemektedir. “*Daha sonra peygamberler gönderdi.*” ifadesi, onların küfür üzere olduklarına değil, iman ve hidayet üzere olduklarına delildir. Çünkü ihtilaf hidayetten sonra ortaya çıkan bir durumdur. İnsanlar arasında anlaşmazlıklar çıkmasından sonra peygamberler gönderilmiş, haktan ayrılanların, hakka döndürülmeleri sağlanmıştır. Aksi takdirde peygamberlerin, insanlar arasında anlaşmazlıkların çıkmasını temin için gönderilmiş oldukları çıkar. Bu durum ise ilahi hikmete aykırı bir durumdur. Halbuki insanlığın ilk dönemi çocukluk haline benzemektedir. Onlarda yükümlülük bulunmadığından, küfrün anlamı, “*iman etmemek*” demektir.

¹⁴¹ Taberi, II, 348.

¹⁴² Taberi, II, 348, Kurtubi, III, 22, Sabuni, *Muhtasar*, III, 821-822; Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, trc. Komisyon, İstanbul, trs., I, 363.

¹⁴³ Elmalılı, II, 51.

¹⁴⁴ Sabuni, *Muhtasar*, III, 823.

Peygamberler aklın gelişmeye başladığı sürecin başında gönderilmiştir. Fitne, ayrılık ve çatışma, ilk başladığı andan itibaren iman etmeyenler tarafından çıkarılmıştır.¹⁴⁵

İkrime ve Katade gibi müfessirlerin görüşünü kabul edecek olursak, Hz. Âdem, insanlığın babası ise, peygamber olmaması, peygamber ise insanlığın babası olmamasını gerektirecektir. Âdem (a.s.) hem peygamber, hem insanlığın babası olduğuna göre, evlatları küfür ile ona aykırı davranmış olacaklar; bu şekilde teklif/yükümlülük varsa da ilk insanlar, “*Ümmet-i Vahide*” olmamış, görüş ayrılıklarına düşmüş olacaklardır. Oysa Hz. Âdem’in insanlığın babası ve ilk peygamber olması üzerinde ittifâk edilmiş bir husustur. Hz. Âdem’in çocukları başlangıçta ona uymuşlar, fakat sonraları görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir.¹⁴⁶

Diğer bir anlayışa göre “*tek bir ümmet*” demek, bir tek cins veya bir tek sınıf demektir. Bu şu anlama gelmektedir: İlk insanların üzerinde emirler ve yasaklar yoktu. Onlar hiçbir şer’i kanuna tabi değildiler her şeyin serbest olduğu bir dönemi yaşıyorlardı.¹⁴⁷ “*Allah gönderdi*” ifadesi gösteriyor ki şeriatler daha sonra peygamberler ile gelmiş ve bilinen anlamı ile din ve insanların sosyal bir görünüm alması o zaman başlamış, iman ve küfür ayrımı o zaman ortaya çıkmıştır. O halde hayvanlar veya çocuklar gibi mükellef olmaktan bağımsız ve ilahi hükümlerle yükümlü olmaktan uzak olmak itibariyle bir “*cins*” idiler veya bir cevherden ve bir babadan gelmiş olmaları açısından bir “*sınıf*” idiler. Çeşitli sınıflar, ırklar, milletler ayrılmış değildi, vatandaş ve yabancı yoktu. Dolayısı ile bunlara “*bir tek ümmet*” denilmesi, gerçek anlamı ile din ve şeriatte bir araya gelmiş insan topluluğu demek değil; tek bir cins veya tek bir sınıf demektir. Bu görüş Ebu Hayyan da İmam Mâturidî’nin görüşü olarak ileri sürülmüştür. Buna göre demek

¹⁴⁵ Elmalılı, II, 51-52.

¹⁴⁶ Elmalılı, II, 52.

¹⁴⁷ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, trs., I, 359.

olur ki: İnsanlar ilk zamanlar, Avrupalıların “*doğal durum*” dedikleri gibi, kayıtsız ve şartsız bir bağımsızlık içinde bulunuyorlardı. Hiçbir yükümlülüğe ve hiçbir yasaklık durumuna boyun eğmiyorlardı ve üzerlerinde hiçbir âmir ve hâkim tanımiyorlardı. Henüz insanlar az, yeryüzü geniş, araziden elde edilen ürünler geçimlerine yeterli idi. Serbest yaşıyorlar, yalnız insanların dışındaki hayvanlara karşı mücadele ediyorlardı. İnsanlar arasında mücadele ve mücadele ihtiyacı yoktu. Yaratılışları, durumları bir, fitrî eğilimleri bir, hareket tarzları birdi. İlk babadan gördükleri gibi gidiyorlardı, hep böyle hareket edebilselerdi kânuna, hükümete muhtaç olmayacaklardı. Ancak nesilleri çoğaldıkça, buldukları yerler darlaştıkça yığılma ve karşılıklı engellemeler meydana geldi. Cahillik ve hayat sevgisi yüzünden görüş ayrılıklarına düştüler. Sınıf sınıf, grup grup oldular. İşte o zaman bu ayrılıkları ortadan kaldırmak için içlerinde yüce Allah’ın katından, geleceği gören, acı-tatlı haberler veren, iyiden, kötüden, helal ve haramdan, görev ve yasaklama kurallarından söz eden peygamberler gönderildi. Peygamberlerin dediklerine uygun davrananlar iman ile birleşti, aykırı davrananlar da bunlara karşı koymak için bir araya geldiler. Böylece “*mümin*” ve “*kâfir*” olmak üzere çeşitli milletler ortaya çıktı. Sonunda peygamberlerin sonuncusu evrensel tevhit için gönderildi.¹⁴⁸

Bu yorum “*Ayrılığa düştüler*” ifadesine ve ayetin devamına uygun gelebilir. Ancak burada görünenin zıddına iki durum vardır: Birincisi, “*ümme*” kelimesi, görünen sosyal anlamında kullanılmamış olur. İkincisi, çocukluk devri gibi de olsa insanın her türlü kânundan uzak bir hürriyet ve kayıtsız şartsız her şeyin mübah sayıldığı bir devir yaşamış olduğu kabul edilemez.¹⁴⁹ Ayrıca ilk dönemlerde, sorumluluğun olmadığını iddia etmek, Hz. Âdem’e, “*Şu ağaca yaklaşmayın*”¹⁵⁰ emri ilahisine aykırı düşmektedir.

¹⁴⁸ Elmalılı, II, 52-53.

¹⁴⁹ Elmalılı, II, 52-53.

¹⁵⁰ Bakara 2/35.

Mutezile mezhebinden Kadı Abdülcebbar ve ona tabi olanlar şöyle demiştir: Peygamberlerin gönderilmesinden önce insanlar beşeri kanunlara sarılma bakımından bir tek ümmet idiler. Aklî şeriat yaratıcı olan Hak Teâlâ'nın varlığını ve sıfatını kabul ve nimetine şükürle hizmetinde bulunma; zulüm, tecavüz, yalan, cehalet, saçmalık ve benzerleri gibi aklın kötü gördüğü davranışlardan kaçınma esasına dayanmaktadır.¹⁵¹ Çünkü bunlar aklen kavranırlar. Mademki ayette, “Allah, peygamberler gönderdi” ifadesi, peygamberlerin gönderilişinin, zamanda daha sonralık ifade eden “fâ” ile sonradan olduğunu göstermiştir. Demek ki bunlardan önce yaşamış tek ümmetin birliği, peygamberlerden yararlanılmış olmayan bir şeriattir. Böyle bir şeriat ise, aklın ürünü bir şeriat olabilir. Fakat Hz. Âdem ilk insan ve peygamber değil miydi? O hâlde peygamberlerin gönderilmesinden önce, sırf akıl ile yükümlü olan insanlar varsayımı nasıl doğru olur? Kadı Abdülcebbar bu soruyu kendine sormuş ve cevap olarak demiştir ki: Herhalde Hz. Âdem başlangıçta çocukları ile akıl ürünü olan şeriatta bir araya gelmişler, sonradan Cenâb-ı Allah, Âdem'i çocuklarına Peygamber olarak göndermiştir. Herhalde onun peygamberliğinin ilk şeriatı ortadan kalkmış daha sonra insanlar akıl ürünü şeriatlara uymuşlar sonrada diğer peygamberler gönderilmiştir.¹⁵²

Bazı tefsir bilginleri de demişlerdir ki, âyet ilk başta bir tek ümmeti açıkça beyan ediyor. Fakat bunun iman üzere mi, yoksa küfür üzere mi olduğunu açıklamıyor. Bu nokta delile muhtaçtır. Dolayısıyla bu konuda hüküm vermeyip, “İlim Allah katındadır.” diye durmak gerek.¹⁵³

¹⁵¹ Razi, *Tefsir*, II, 374.

¹⁵² Elmalılı, II, 54.

¹⁵³ Bkz. Razi, *Tefsir*, II, 374; Elmalılı, II, 54.

Ayetteki “*insanlar*” sözünden maksat, ilk yaratılıştan bu yana tüm insanlar değildir. Bu “*tek ümmet*” Hz. İbrahim ve Hz. Musa’nın kavmidir. Peygamberlerden maksat da bunlardan sonraki peygamberlerdir.¹⁵⁴ Elmalılı, “*Bu son görüş ayetin sibakıyla bağlantısı açısından uygun gibiyse de, “insanlar” lafzını, fertlerin bir bölümünü ifade eder biçiminde hususi bir anlam kazandırmak zahire aykırı olduğu gibi; ayetin anlamında genel görünen yüksek sosyal bir varlık olma sırrına da yeterli değildir.*” diyerek karşı çıkmıştır.¹⁵⁵ Dolayısıyla bir yaratılış meselesi olan peygamberlik, bir taraftan akılların ve iradelerin başlangıcı, diğer taraftan sonudur. Bunun için bir “*ilk peygamberlik*”, bir de “*ikinci peygamberlik*” vardır. Kitap, ikinci peygamberliktedir, bu ikisi arasında hak tanımayan, azgınlık ve zorbalık üzere hareket eden bir küfür hâli vardır ki hak, kendi kudret ve iradesinden ibaret zanneder, genel barış ortamını bozar. İnsan ilk yaratılıştan itibaren insandır. Din, dil ve bir araya gelmenin başlangıcı o zamandır. Hz. Âdem’in peygamberliği ilk peygamberliktir, yeryüzüne ilk gelenlerin akılları bununla ilerlemiş; dünya sevgisi, çeşitli şehvetler ve insanlığın görüş ayrılıklarına düşmeleri üzerine ikinci peygamberlik olayı meydana gelmiş ve kitaplar inmiştir. Dolayısıyla ilk görüşte olduğu üzere, ilk insanların ilk yaratılış ve ilk peygamberliğe dayalı, fitrî iman ile hak kânun üzere bir tek ümmet olduklarını kabul etmek gerekir.¹⁵⁶

Sonuç olarak; tüm görüşlerin her birinin haklı yanları vardır. Fakat Kur’an-ı Kerime müracaat ettiğimizde görürüz ki, Kur’an’ın kast ettiği, insanların fitrî din üzere bulunmalarınıdır. Hz. Âdem, hem peygamberdir, hem de insanlığın atasıdır. O’na vahiy edilen şariat tevhit inancına dayalı idi ve ilkel toplumun ihtiyaçlarını

¹⁵⁴ Razi, *Tefsir*, II, 374, Sabuni, *Muhtasar*, III, 826.

¹⁵⁵ Elmalılı, II, 55.

¹⁵⁶ Elmalılı, II, 55.

karşılacak basit kurallardan ibaret idi. Fakat zamanla insanların sayıları ve ihtiyaçları arttıkça kin ve haset duyguları oluştu. Böylece Allah Beşir ve neşir olarak peygamberleri gönderdi ki bu peygamberlik Elmalı'nın dediği gibi ikinci peygamberlik olarak değerlendirilebilir.

Hız. Âdem'in peygamber olduğunu açıkça ifade eden ayet mevcut değilse de Allah'tan vahiy aldığı,¹⁵⁷ Allah'ın ona hitap ettiği¹⁵⁸ ve onu seçtiği¹⁵⁹ vurgulanmak suretiyle dolaylı olarak peygamberliğine işaret edilmiştir.¹⁶⁰ Hız. Peygamber'e "*İlk peygamber kimdi?*" diye sorulunca "*Âdem idi*"¹⁶¹ diye cevap vermesi O'nun ilk peygamber olduğu fikrini teyit etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerimde geçen Hız. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban sunmaları, ikisinden birinin kurbanının kabul olunduğunun bildirilmesi,¹⁶² Hız. Âdem'e vahiy yolu ile gerçekleşmiştir. Kur'an-ı Kerimde Hız. Âdem için "*ıstıfa*"¹⁶³ kelimesiyle "*icteba*"¹⁶⁴ kelimesi kullanılır. Diğer peygamberler için de "*ıstıfa*" ve "*icteba*" kelimelerinden türetilmiş lafızlar kullanılmıştır.¹⁶⁵ Bu kullanımları da dikkate alırsak Hız. Âdem'in peygamber olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁶ Burada nebi ve resul ayrımını yapanlar açısından, Hız. Âdem'in terim anlamıyla nebi mi, yoksa resûl mü olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır. "*İnsanlığa gönderilen ilk şeriatın Nuh'a verildiği*"ni¹⁶⁷ ortaya koyan ayet, Âdem'in resul değil nebi olduğunu göstermektedir. Şeriat sahibi olmak nebi'ye değil, resul olan peygamberlere ait bir özellik olduğundan, ilk şeriatın Nuh'a verildiği göz önünde bulundurularak

¹⁵⁷ Bakara 2/37.

¹⁵⁸ Bakara 2/33; A'raf 7/19.

¹⁵⁹ Âl-i İmran 3/33.

¹⁶⁰ Yavuz, s. 122

¹⁶¹ *Müsned*, V, 178.

¹⁶² Maide 5/27.

¹⁶³ Âl-i İmran 3/33.

¹⁶⁴ Taha 20/122.

¹⁶⁵ Bkz. A'raf 7/144; Hac 22/75.

¹⁶⁶ Bahçeci, Muhiddin, *Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul 1977, s. 65.

¹⁶⁷ Şura 42/13.

Âdem'in nebi olduğu sonucuna varmak mümkündür.¹⁶⁸ Ayrıca, “Allah Âdem’i seçti”¹⁶⁹ ayetinin de Hz. Âdem’in peygamberliğine delalet ettiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Ayette geçen “Allah nebiler gönderdi”¹⁷¹ ibaresinden Âdem’in dışında peygamberleri anlamak gerekir. Bu ifade Hz. Âdem’i içine almaz.¹⁷² O’nun zamanında ihtilafın olmaması O’nun peygamber olmasını kaldıracak bir durum değildir. Her ne kadar Allah, peygamberleri ihtilafların ortaya çıkmasından sonra göndermişse de, Âdem (a.s.) insanlığın atası olması sebebiyle bir ihtilafın olmamasına rağmen, peygamber olmanın bir gereği olarak insanlara ubudiyetle ilgili hususları bildirmiş, daha sonra aralarında, şeriata ihtiyaç duyacak ayrılıkların çıkmasıyla peygamberler göndermiştir.¹⁷³

Burada çalışmamızın amacından sapmaması için sonuç olarak şunu ifade edebiliriz:

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in peygamber olduğunu açıkça ifade eden ayet yoksa da, yukarıda belirttiğimiz bazı ayetlerde onun peygamberliğine dolaylı olarak işaretler vardır. Sonuçta o, hem ilk peygamber, hem de insanlığın atasıdır.

¹⁶⁸ Yavuz, s. 47.

¹⁶⁹ Âl-i İmran 3/33.

¹⁷⁰ Bkz. Mevdudi, I, 251.

¹⁷¹ Bakara 2/213.

¹⁷² Elmalılı, II, 52.

¹⁷³ Âlusi, Şihabüddin Mahmud, *Ruhu'l-Me'ani*, Beyrut 1987, II, 101-102.

İKİNCİ BÖLÜM

NEBİ VE RESULLERİN ÖNE ÇIKAN BAZI ÖZELLİKLERİ VE GÖREVLERİ

1. NEBİ VE RESULLERİN ÖNE ÇIKAN ÖZELLİKLERİ

1.1. Beşer Oluşları

İnsanlara ilahi dini tebliğ etmesi için gönderilen peygamberlerin beşer mi yoksa başka türden varlıklar mı olması noktasında muhtelif fikirler ileri sürülmüş, onların da hitap ettikleri kişiler gibi birer beşer olduklarını red edenler de olmuştur. Bu itirazların pek çoğu Kur'an'da belirtilmiştir. Bir ayette “*Bir beşer mi bizi doğru yola götürecekti*”¹⁷⁴ şeklinde itiraz yer almakta, bir başka ayette ise Hz. Muhammed hakkında “*Bu ne biçim peygamber! (Bizim gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli? O da kendisiyle birlikte uyarıcı olmalı değil mi?*”¹⁷⁵ dedikleri ifade edilmektedir.

Hz. İbrahim zamanından itibaren mevcudiyetlerini sürdüren sâbîler Allah'ı tanımada ve ona itaat etmede vasıtaya ihtiyaç bulunduğunu kabul etmekle birlikte, bunun cismani değil, ruhani olması gerektiğini iddia etmişlerdir.¹⁷⁶ Yahudilikte nübüvvet bir taraftan kulun herhangi bir gayreti olmadan tamamen tanrının kendi iradesi ile dilediği insanlara verdiği görev olarak takdim edilirken¹⁷⁷ öte yandan Tanrı'nın peygamberlere oğlum diye hitap ettiği, hatta onları kendisinin doğurduğu iddiaları yer alır.¹⁷⁸ Hristiyanlığa gelince, Yeni Ahid'de Hz. İsa için “*oğul*” ve “*Tanrının oğlu*” ünvanları kullanılmıştır. Bu ifade bizzat Hz. İsa'nın

¹⁷⁴ Teğabun 64/6.

¹⁷⁵ Furkan 25/7.

¹⁷⁶ Bakıllani, Kadı Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitabu Temhidi'l-Evail ve Telhisi'd-Delail*, Beyrut 1987, s. 156; Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdükerim b. Ebi Bekir Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire 1968, II, 70.

¹⁷⁷ Hezikel, 3, 11; Tensiye 18-15.

¹⁷⁸ Mezmurlar, 2, 7.

kendini böyle tanımlaması şeklinde yer alır.¹⁷⁹ Yuhanna incilinde Hz. İsa için “*Mesih*” tabiri kullanılır.¹⁸⁰ Haddizatında ilahi vahyi taşıması sebebiyle oğul ünvanını elde ettiği belirtilir.¹⁸¹

Gerek İnciller ve gerekse mektuplarda, Tanrı ile İsa'nın fiziksel münasebetinden ziyade karşılıklı özel bir bilgi iletişimine sahip oldukları, Tanrı'nın vahyinin İsa'da olması ve onun her zaman tanrının iradesine uygun hareket etmesi gibi farklı bir ilişkiye işaret edilmektedir.¹⁸²

Berahime'ye göre, peygamberlerin hem realite gereği hem de aklen kendilerini gönderen varlık ile aynı türden olmaları gerekir. Fakat kadîm varlık, zâtı gereği yaratılmışların türünden olmayacağına göre, onlara bir elçi göndermesi de düşünülemez. Ayrıca insanlardan birini peygamber seçerek diğerlerine üstün kılması da O'nun hikmeti ile bağdaşmaz. Dolayısıyla insan türünden peygamber gönderildiği iddiası doğru değildir.¹⁸³

Batiniyye'ye göre de peygamberlik görevinin insan tarafından ifa edilmesi mümkün değildir. Bunun ancak ruhani bir varlık tarafından ifa edilmesi mümkün olabilir demişlerdir.¹⁸⁴

İnkarcıların insan türünden peygamber gelmesini inkar etmelerine rağmen Allah peygamberleri beşer türünden göndermeyi bir lütuf ve ihsan olarak niteler.¹⁸⁵ Peygamberleri yalanlama nedeni olarak, onların beşer olmalarını ileri sürenlere de, “*Eğer yeryüzünde uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara*

¹⁷⁹ Bkz. Mâtta, IV, 3; Yuhanna, I, 34, 49.

¹⁸⁰ Yuhanna, I, 49.

¹⁸¹ Yuhanna, IV, 34, V, 43.

¹⁸² Sinanoğlu, Mustafa, *Kitabı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 151. (Yayımlanmamış Doktora tezi).

¹⁸³ Bkz. Bakıllani, *et-Temhid*, s. 130; Nesefi, *Tebşira*, I, 454.

¹⁸⁴ Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilatü'l-Kur'an*, tahkik, Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul 2011, II, 463.

¹⁸⁵ Bkz. Âl-i İmran 3/164.

*gökten bir meleği elçi olarak gönderirdik.*¹⁸⁶ şeklinde cevap verir. Özetle yeryüzünün ahalisi insanlardan oluştuğu için Allah da onlara insan elçiler göndermiştir.¹⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'de müşriklerin meleklerden bir peygamber gelmesi talebine, *“Eğer bir melek indirseydik işleri bitirilir, artık kendilerine hiç göz açtırılmazdı.”*¹⁸⁸ yani melek gelseydi onlara azapla gelirdi ve helak olurlardı, şeklinde cevap verir.¹⁸⁹

Yahudilerin ileri sürdükleri bir itiraz da Hz. Peygamberin eşleri ve çocuklarının çok olmasının onun peygamber olmayacağına delil olduğudur. Buna kat'i ve en mükümmel cevap Kur'an'dan gelmiştir: *“Andolsun biz senden önce de elçiler gönderdik, onlara da eşler ve çocuklar verdik...”*¹⁹⁰ Bu ayet eş ve çocukların, nübüvvet ve risalet görevine herhangi bir engel oluşturmayacağını vurgulamaktadır.¹⁹¹

Sonuç olarak peygamberler de diğer insanlar gibi beşerdir. Bu sebeple insanlar için geçerli olan, afet, elem, hastalık, sevinme, üzüme vb. gibi şeyler onlar için de geçerlidir. Et ve kemikten müteşekkil birer insan olan peygamberler de yemiş, içmiş, acıkmış, susamış, çalışmış, yorulmuş, çoluk çocuk sahibi olmuş, sevinmiş, üzülmüş, hastalanmış ve ölmüşlerdir. Bütün bunlar insanlık belirtisidir.¹⁹² *“Deki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım; ancak bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahy olunuyor”*¹⁹³ ayeti onların beşer olduğunu apaçık belirtmektedir.

¹⁸⁶ İsrâ 17/95.

¹⁸⁷ Maturidi, *Te'vilat*, VIII, 359.

¹⁸⁸ En'am 6/8.

¹⁸⁹ Maturidi, *Te'vilat*, VIII, 360.

¹⁹⁰ Ra'd 13/38.

¹⁹¹ Kehf 18/110.

¹⁹² Kadi İyad, Ebu'l-Fadl el-Yahsubi, *eş-Şifa bi Tarifi Hukuki'l Mustafa*, Beyrut 1988, II, 173-174.

¹⁹³ Kehf 18/110.

1.2 Masum Oluşları

Peygamberlerin sahip olduğu “*ismet*” sıfatı kelime olarak ‘A-S-M, fiilin masdarı olup men etmek, korumak anlamlarına gelir.¹⁹⁴ Ayrıca tutunmak, dayanmak güvenmek gibi fer’i anlamlara da gelmektedir.¹⁹⁵

Kur’an’da bu terim korumak ve kurtarmak manasında kullanılır.¹⁹⁶ “*Asım*” koruyucu ve kurtarıcı,¹⁹⁷ “*İ’tisam*” sınıksız sarılmak, tutunmak¹⁹⁸ “*İsti’sam*” iffetli, namuslu olmak¹⁹⁹ anlamlarına gelir. Hadis-i şeriflerde de Kur’an’da olduğu gibi lügat anlamında kullanılmıştır.²⁰⁰

İstilahta ise ismet; peygamberlerin güçleri yetmekle beraber günahlardan uzak olma melekesidir.²⁰¹ Peygamberin masum olması, Onun her türlü hata ve yanılığa düşmekten korunmuş olmasıdır.²⁰² Allah’ın insanı daima hayır işlemeye sevk eden ve kötü işler yapmaktan engelleyen bir lütfu olarak kabul edilir.²⁰³ Peygamberlerin masum olmalarına rağmen Allah’ın peygamberlerden şirk ve isyandan uzak durmalarını istemesi onların imtihana tabi tutulacaklarına işarettir.²⁰⁴

Hız. Peygamber de masumu “*Allah tarafından korunan kimse*” olarak açıklamıştır.²⁰⁵

Maturidi âlimlerinden Nureddin es-Sabuni (ö. 500/1184) ismet terimini peygamberlerin söz ve fiillerinde onları lekeleyecek ve kıymetten düşürecek

¹⁹⁴ İbn Manzur, XII, 403; İsfahani, *Müfredat*, s. 336; Zebidi, VIII, 399.

¹⁹⁵ İbn Manzur, XII, 404; Zebidi, VIII, 399.

¹⁹⁶ Bkz. Maide 5/67; Hûd 11/4; Ahzab 33/17.

¹⁹⁷ Bkz. Yunus 10/27; Hûd 11/43; Ahzab 33/17.

¹⁹⁸ Bkz. Âl-i İmran 3/101.

¹⁹⁹ Bkz. Yusuf 12/32.

²⁰⁰ Bkz. İbn Esir Mecdüddin el-Mübarek b. Muhammed el-Cezeri, *en-Nihaye fî Ğaribi'l-Hadis*, Kahire 1985, III, 249. Ayrıca bkz. Wensick, A.J., *Mû'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Ehadis*, (Concordance), Beyrut 1989, IV, 249, 250.

²⁰¹ Cürçani, Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabü't-Ta'rifat*, Beyrut 1983, s. 90.

²⁰² Şatibi, Ebu İshak İbrahim Musa, *Muvafakat fî Usuli-l-Ahkam*, Kahire, trs., IV, 61.

²⁰³ Maturidi, *Te'vilat*, II, 376.

²⁰⁴ Maturidi, *Te'vilat*, VII, 301.

²⁰⁵ Buhari, “Kader”, 8; “Ahkam”, 42; Nesâi, “Bey’at”, 32; *Müsned*, I, 14; III, 39, 88.

hatalardan korunmuş olmaları, şeklinde tanımlar.²⁰⁶ Buna göre ismet Allah'ın peygambere tahsis ettiği özde bir lüftü ve ihsanıdır ki, bu ismet ihsanından sonra peygamber artık irade ve ihtiyarı baki kalmakla beraber devamlı taat işler ve günahlardan uzak durur.²⁰⁷ Yani ismet, peygamberin iradesini yok etmez ve onu itaat etmeye mecbur etmez, günah işlemekten de aciz bırakmaz. Fakat o Allah'ın öyle bir lüftüdür ki peygamberi daima hayır işlemeye sevk eder, şer işlemekten alıkor. Peygamberin beşer olması nedeni ile ilâhi imtihanın gerçekleşmesi için seçme, ayırt etme (ihtiyar) özelliği izole edilmemelidir.²⁰⁸ Şayet peygamberlerin masiyete düşmeleri ve yasakları çiğnemeleri caiz olsaydı yalan söylemeleri de caiz olurdu. Yalan söylemeleri caiz olunca verdikleri haberin doğru veya yalan olma ihtimali olurdu. Dolayısıyla verdikleri haber ilim sebebi olmazdı. Böylece verdikleri habere güvenilmez, sözleri de hüccet olamazdı. Halbuki Allah Teala peygamberlerini, kullarına hüccet olarak gönderdi ki peygamberlerden sonra, ileri sürecekleri bahaneleri olmasın.²⁰⁹

Eş'ariye (ö.324/936) göre ismet; Allah Teâla'nın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesidir. Böylece peygamberler günah işlemekten korunmuş olurlar.²¹⁰ Kadî Beydavi ismeti şöyle tarif eder: “*Masiyet işlemeye engel olan öyle bir ruhî melekedir ki, bu meleke masiyetin zararlı neticesini, itaâtın verimli semeresini bilmeye bağlıdır.*”²¹¹ Seyyid Şerif el-Cürcani (ö.816/1413) ise günah işlemeye gücünün yetmesine rağmen ondan uzak kalmak olarak tanımlar.²¹² İsmet, Allah'ın peygamberlerde günah yaratmamasıdır.²¹³ İsmet sahibi taat işledikçe, hak edeceği sevapları ve mükafaatları, masiyet işlediği

²⁰⁶ Bkz. Sabuni, *el-Bidaye*, s. 53.

²⁰⁷ Kemal b. Şerif, *Müsamere*, İstanbul 1979, II, 81.

²⁰⁸ Sabuni, *el-Bidaye*, s. 53.

²⁰⁹ Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, İstanbul 1991, s. 28.

²¹⁰ Razi, *Kelama Giriş*, s. 221; Tehanavi, II, 1047.

²¹¹ Bkz. Beydavi, Kadî Nasruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer, *Tevaliu'l-Envar*, Beyrut 1995, s. 433.

²¹² Bkz. Cürcani, s. 154.

²¹³ Devvâni, Celaluddin Muhammed b. Esed Sıddîki, *Şerhu'l-Akâid li'l-İci*, İstanbul 1873/1290, s. 82.

takdirde de, nasıl büyük zararlar ve azapla karşılaşacağını yakini olarak bildiği için artık sürekli olarak itaâta rağbet eder ve masiyetlerden kaçır. Ma'sumun bu kesin bilgisi devamlı gelen vahiyle te'kid edilir.²¹⁴

Peygamberler beşeriyete ait konularda diğer insanlara benzerler. Ayrıcalıkları yalnızca vahiy almalarıdır. Bu sebeple diğer insanlardan olduğu gibi peygamberlerden de günah sadır olması aklen mümkündür.²¹⁵ Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilir: “*Deki: Ben de sizin gibi bir insanım*”²¹⁶ ve “*Ey Muhammed! Seni sana vahy ettiğimizden ayırıp başka bir şeyi bize karşı uydurman için uğraşırlar. O zaman seni dost edinirler. Sana sebat vermemiş olsaydık and olsun ki, az da olsa onlara meyledecektin. O takdirde sana hayatın da, ölümün de kat kat azabını tattırırdık. Sonra bir yardımcı da bulamazdın.*”²¹⁷

Demek oluyor ki Allah, peygamberini sapıkların arzusuna uymaktan korumaktadır. Şayet koruyup onu taat üzere sebat ettirmeseydi, beşer olmasından dolayı belki onlara meyledecekti.²¹⁸ Ama meyletmedi çünkü o, mâsumdur.

Mu'tezile'ye göre ismet; Allah'ın ma'suma bir lütfudur. O bu lütuf sayesinde günahlardan uzaklaşır.²¹⁹ Bundan dolayı ismet, sadece peygamberler hakkında kullanılır. Peygamber, masiyet işlemeye de, taat işlemeye de kadirdir.²²⁰

Peygamberlerin ismet sıfatı ilâhi ilmin bir sonucu olup vahy kaynaklı davetin hakikatı noktasında insanları ikna etmeyi sağlayan bir yoldur. İnsanlar peygamberin hatasızlığını onun aklî ve sözlü temsil ve iddiaları vasıtasıyla kabul ederler. Onun daveti her zaman doğrudur. Karakteri öyle kusursuzdur ki, onun yalan söyleyebileceği ihtimalini ortadan kaldırır. Peygamberin etrafındakiler onun

²¹⁴ Beydavi, *Tevaliû'l-Envar*, s. 433; Cürçani, *Serhu'l-Mevakif*, Kahire 1976, II, 215.

²¹⁵ Tehanavi, III, 216; Razi, *Kelama Giriş*, s. 221; Beydavi, *Tevaliû'l-Envar*, s. 433.

²¹⁶ . Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

²¹⁷ İsrâ 17/73, 75.

²¹⁸ İsfahani, *Metaliû'l-Envar*, Kahire 1981, s. 434; Razi, *Kelama Giriş*, s. 221.

²¹⁹ Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu Usulü Hamse*, Kahire 1988, s. 787.

²²⁰ İbn Ebi'l-Hadid, İzzeddin Abdulhamit b. Hibetullah, *Şerh-u Nehci'l-Belağa*, Mısır 1960, VII, 8.

Allah ile irtibat delillerine sık sık muhatap olurlar. Bu, mucizeler veya dualarına hemen icabet edilmesi vasıtasıyla olur. Tüm bunlar muttaki ve melekût âlemine has ruha sahip bir insanın Allah'a yalan isnad etmeyeceği ve günah işlemeyeceği konusunda insanları mutmain kılar.²²¹

Şia'ya göre hem peygamberler hem de imamlar için ismet sıfatı zaruridir. Şia bu anlayışında farklı ve tartışmalı bir yaklaşım sergilemiştir. İsmeti şöyle tarif ederler: “*Gücü yettiği halde hiçbir masiyet işletmeyen akıl kuvvetidir.*”²²² Mükellefin tutunarak günah işlemekten kurtulduğu şeydir.²²³ Nefiste bulunan ve sahibinden masiyetlerin çıkmasına engel olan bir melekedir.²²⁴ Allah'ın öyle bir lütfudur ki ismetle vasıflananı, zorla değil de kendi iradesi ile hata işlemekten alıkoyar.²²⁵ Aksi takdirde masum olan sevaba nail olmaz. Masum, taata da masiyete de gücü olduğu halde kimse ona taatı terk ettiremez ve masiyeti işletemez.²²⁶

Masum olan peygamber veya imam, vacip olmayanı yapmak isterse Allah'ın bildirmesi ile o, Allah'ın emrettiğini yapar, menettiğini haram bilip ondan uzaklaşır. Şia'da imamlara itaat etmek şarttır. Zira onlara itaat, Allah'a itaât, isyan ise, Allah'a isyan demektir.²²⁷ İmamlar Allah'ın kulları üzerinde hüccetleri ve şahitleridir.²²⁸

Peygamberin insanların yanında değerini artıran ve onun insanlar nezdinde kabul görmesini sağlayan özelliğin temelinde onun masum oluşu yatmaktadır. Zaten peygamberler hakkında bunun aksi düşünülemez. Çünkü peygamberlerin

²²¹ Dihlevi, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrâhim, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, İstanbul 1984, I, 83.

²²² Zencani, *Akaidü'l-İmamiyyeti'l-İsna Aşeriye*, Beyrut 1981, s. 40.

²²³ Hilli, Cemaleddin Hasan b. Yusuf, *el-Elfeyn fi İmamehi Emiri'l-Mü'minin*, Nefes 1969, s. 52.

²²⁴ Geylani, Ali b. Fedlillah, *Tevfikü't-Tatbik*, Kahire 1902, s. 15.

²²⁵ Hilli, *Envaru'l-Melekut fi Şerhi'l-Yakut*, Tahran 1988, s. 195.

²²⁶ Hilli, *Envaru'l-Melekut* s. 196; Zencani, s. 40.

²²⁷ Kuleyni, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub Râzi, *el-Usûl min el-Kaî*, Tahran 1981, I, 185; İbn Babaveyh, Ebu Cafer Muhammed b. Ali el-Kummi, *Risaletü'l-İtikadatü'l-İmamiye*, trc. E. Rûhi Fığlalı, Ankara 1978, s. 109.

²²⁸ Kuleyni, *el-Usûl*, I, 190; İbn Babaveyh, s. 109.

insanlara güven vermesi onların günahlardan uzak olmasına bağlıdır. Peygamber için sadece mucize göstermeyi yeterli görenler bu inceliği göz ardı etmiş olurlar.²²⁹

2. NEBİ VE RESULLERİN VAZİFELERİ

2.1. Elçi Olmaları

Elçi, günümüzde terim anlamı olarak bir hükümdarın ya da bir devletin başka bir hükümdara ya da devlete gönderdiği temsilci;²³⁰ başka bir tarife göre bir devlet tarafından diğerine gönderilen ve orada kendi devletini temsil eden kimse anlamına gelmektedir.²³¹

Cürcani resulü, Allah'ın hükümlerini insanlara ulaştırmakla vazifelendirdiği kişi şeklinde tanımlamıştır.²³² Taftazani risaleti, insanlarla Allah arasında elçilik yapmak²³³ olarak açıklar. Buna göre peygamberin görevi Allah'tan aldığı vahiyi insanlara ulaştırmasıdır.

R-s-l kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da beş yüz on üç yerde geçmektedir.²³⁴ Bu kökten türeyen kelimelerden yetmiş bir tanesi peygamberlikle alakalı olmayıp değişik anlamlarda kullanılmıştır. Bunlardan bir kısmı meleklerden olan elçiler,²³⁵ başka bir kısmı insanlardan her hangi bir iş için tavsif edilen kişiler,²³⁶ diğer bir kısmı da rüzgar,²³⁷ sel,²³⁸ ses,²³⁹ tufan, çekirge ve

²²⁹ Kadı Abdulcebbar, *el-Muğni*, Kahire 1965, XV, 303; Taftazani, Sadüddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhü'l-Mekasid*, Kahire 1989, II 142.

²³⁰ *Büyük Larousse*, "Elçi" İstanbul, trs., VII, 3605.

²³¹ *Örneklerle Türkçe Sözlük*, MEB, Ankara 1995, I, 817.

²³² Cürcani, *Ta'rifat*, s. 75.

²³³ Taftazani, *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefi*, trs., s. 61.

²³⁴ Abdalbaki, s. 312-320.

²³⁵ Örneğin, ruhları alan melek Azrail (En'am 6/61; A'raf 7/379), insanların yaptıklarını kaydeden kiramen katibin melekleri (Yunus 10/21; Zuhuruf 43/80), Lut'a yardım için gelen melekler (Hud 11/81; Hicr 15/ 61), İbrahim'e çocuğu olacağını müjdelemek için gelen melekler. (Hicr 15/57; Zariyat 51/31, Meryem'e çocuk hibe etmek için gelen melek (Meryem 19/19), vahiy meleği Cebrail (Hakka 69/40; Tekvir 81/31).

²³⁶ Sebe melikesinin Süleyman'a gönderdiği elçi (Neml 27/35).

haşere²⁴⁰ gibi bir kısım milletleri cezalandırmak için gönderilenler için kullanılmıştır.

Bu kullanımlardan bir kısmı peygamberlerin görevlerinin elçilik olduğunu açıklarken onların elçilik yönlerine vurgu yapar. Elçilik görevine vurgu yapan ayetlerden bazıları şunlardır. *“Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab’ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir elçi gönderdik.”*²⁴¹ *“Hud: “Ey kavmim! Ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim” dedi.”*²⁴² *“Musa dedi ki:”Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.*²⁴³ *“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”*²⁴⁴ *“Muhammed Allah’ın elçisidir.”*²⁴⁵

Meallerini verdiğimiz ayetlerde ve daha başkalarında²⁴⁶ öne çıkan vurgu elçi oluşlarıdır. Ayetlerde hem Hz. Muhammed, hem de Kur’an’da zikredilen Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb, Musa ve İsa gibi peygamberlerin peygamber oldukları belirtilmektedir. Peygamberlerin ilk olarak üzerinde durdukları şeyin başında, kendilerinin, sadece elçi olduklarıdır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, peygamberlerin görevleri elçiliktir. Yani peygamberler Allah ile insanlar arasında birer elçidirler. Elçi olmaları nedeni ile Allah’tan aldıkları vahyi insanlara

²³⁷ İsra 17/69; Ankebut 29/40; Rum 30/5; Ahzab 33/9; Fussilet 41/16; Zariyat 51/41; Kamer 54/19; Hakka 69/6.

²³⁸ Sebe 34/16.

²³⁹ Ankebut 29/40; Kamer 54/31.

²⁴⁰ A’raf 7/133.

²⁴¹ Bakara 2/151.

²⁴² A’raf 7/67.

²⁴³ A’raf 7/104.

²⁴⁴ Ahzab 33/40.

²⁴⁵ Fetih 48/28.

²⁴⁶ Bkz. Bakara 2/129; Al-İmran 3/49, 164; Nisa 4/79; A’raf 7/67, 158; İsra 17/93; Taha 20/134; Mü’minun 23/32; Şuara 26/16, 105-110, 124-129, 160-164, 176-180; Kasas 28/47; Zuhruf 43/46; Duhan 44/1; Hucurat 49/3,7; Zariyat 51/52; Saf, 61/5,6; Münafikun 63/1, 5; Hakka 69/10, 40; Müzzemmil 73/15-16; Tekvir 81/19; Şems 91/13; Beyyine 98/2, 17-18.

herhangi bir değişikliğe uğratmadan aynısı ile ulaştırmaları gerekmektedir. Nitekim Kur'an'da: *“Ey Resûl! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır”*²⁴⁷ buyurulmaktadır. Ayetten de anlaşılacağı üzere elçi kendisini bu görevle tavsif eden kimsenin emri dışına çıkamaz, eğer çıkarsa elçilik vazifesini yapmamış olur.

Peygamberler çeşitli olaylar karşısında ikaz edilmişler²⁴⁸ ancak özel bir görevle görevlendirildikleri için ve kendilerine yapılan ikazlara hemen uydukları için azledilme durumu gerçekleşmemiştir.

Ancak Yunus peygamber örneğinde olduğu gibi, cezaya çarptırılmış ve sonra bağışlanmıştır.²⁴⁹

Elçilik görevinde elçi, verilen görevin dışına çıkamaz, aldığı göreve bir ilave yapamadığı gibi eksik de bırakamaz. Bu durum şu ayette açıkça belirtilmektedir: *“Belki de sen müşriklerin: “Ona bir hazine indirilseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi!” demelerinden ötürü sana vahyolunan ayetlerin bir kısmını duyurmayı terk edeceksin ve bu yüzden ruhun daralacaktır. İyi bil ki sen ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir.”*²⁵⁰

Peygamberler, elçilik görevleri sebebi ile aldıkları vahyi insanlara bildirirler. *“Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler*

²⁴⁷ Maide 5/67.

²⁴⁸ Hz. Âdem'in Allah'ın emrini ihmal edip çiğnediği için cennetten çıkarılması (Bakara 2/36), Hz. Nuh'un oğlunun boğulması sonucunda Allah'a *“Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vâdin ise elbette haktır. Sen hâkimler hâkimisin.”* (Hud 11/45) şeklindeki yakarışı ile ilgili olarak *“Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim”* denilerek ikaz edilmesi (Hud 11/46-47), Hz. Yunus'un kavmine kızıp onlardan ayrıldıktan sonra gemiye binmesi sonucunda denize atılıp balığın yutması ile bir nevi cezaya çarptırılması (Saffat 37/139-148), Hz. Muhammed'in Abdullah İbn Ümmü Mektum (Abese 80/1-10), Bedir esirleri (Enfal 8/67) gibi konularda uyarılması bunlara örnektir.

²⁴⁹ Enbiya 21/87; Saffat 37/139-148.

²⁵⁰ Hud 11/12.

ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir ayet getiremez.”²⁵¹ “Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, sana durumlarını bildirmediğimiz kimseler de var. Hiçbir peygamber Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez.”²⁵²

Peygamberler, Allah'ın kendilerine tebliğ edilmesini emrettiği şeyin tersini yapamazlar. Bu onlar için muhaldir. “Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra kalkıp insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun! demesi mümkün değildir. Bilakis şöyle demesi gerekir: Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz kitap mucibince Rabbe hâlis kullar olunuz.”²⁵³

2.2. Tebliğ Etmek

Peygamberlerin en birincil vazifeleri tebliğdir. Elçilikleri bunu gerektirir. Peygamberler Allah'ın elçisi olmaları nedeniyle Allah onlardan evvel emirde gönderdiği mesajı insanlara bildirmesini talep etmektedir.²⁵⁴

Sözlük anlamı olarak tebliğ, ulaştırmak, bildirmek, açıklamak demektir.²⁵⁵ Bu kelime b-l-ğ kökünden tef'îl babının masdarıdır. Masdarları bülüğ ve belağ olan B-L-Ğ ise, ister zaman, ister mekân, isterse de yapılması takdir edilen işlerden bir işin maksadı ve varılacak yeri bakımından en son noktasına ulaşmak, varmak; başka bir anlamda ise, iş sonlanmasa da o işle şereflemek anlamına gelir.²⁵⁶ Zebidi ve İbn Manzur B-L-Ğ kelimesini ulaştı, nihayetlendi, ulaştırdı olarak tanımlamışlardır.²⁵⁷ Belağ ise iblağ ve tebliğden isim olup ulaştırma,²⁵⁸

²⁵¹ Ra'd 13/38-39.

²⁵² Mü'min 40/78.

²⁵³ Âl-i İmran 3/79.

²⁵⁴ Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara 1992, s. 59.

²⁵⁵ **Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed, *Kamusu'l-Muhit*, s. 1007.**

²⁵⁶ İsfahani, *Müfredat*, s. 144; Firuzabadi, s. 1007.

²⁵⁷ İbn Manzur, VIII, 419; Zebidi, XII, 7.

muradına ulaşma,²⁵⁹ tebliğ ve kifayet etme manasına gelmektedir.²⁶⁰ Baliğ ise hem ulaştırın anlamına gelmekte, hem de ister erkek ister kız olsun buluğa eren çocuk için kullanılmaktadır.²⁶¹

Terim anlamı olarak tebliğ; peygamberlerin, Allah tarafından tebliğine memur oldukları şeyleri ümmetlerine eksiksiz, tam olarak ulaştırmalarıdır.²⁶² Başka bir ifade ile Allah'ın mesajlarını bildirme işidir.²⁶³

Kur'an'da peygamberlerin görevinin, yüklenmiş oldukları peygamberlik görevi sebebi ile sadece insanlara tebliğ olduğu aşağıdaki meallerini vereceğimiz ayetlerde açıkça bildirilmektedir.

*“Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan gelen vahiy ile biliyorum. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.”*²⁶⁴

*“Ey Muhammed! Âd kavminin kardeşi Hud'u hatırla. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkaf bölgesindeki kavmine: Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum, demişti. “Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi bize geldin? Hadi, doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir” dediler. Hûd da! Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır. Ben size, bana gönderilen şeyi tebliğ ediyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu görüyorum, dedi.”*²⁶⁵

²⁵⁸ Zebidi, XII, 8.

²⁵⁹ İbn Manzur, VIII, 419.

²⁶⁰ Isfahani, *Müfredat*, s. 144; Firuzabadi, s. 1007; Zebidi, XII 8; İbn Manzur, VIII, 419.

²⁶¹ Firuzabadi, s. 1007; Zebidi, XII, 7; İbn Manzur, VIII, 420.

²⁶² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlmi Kelam*, İstanbul 1954, s. 201.

²⁶³ Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Konya 1988, s. 283.

²⁶⁴ A'raf 7/62, 68.

²⁶⁵ Ahkaf 46/21-23.

Tebliğ vazifesi direkt olarak peygamberlere tevdi edilmiştir. Onlar taşımış oldukları bu sorumluluğun ağırlığını en iyi şekilde bilmişler ve ilahi emanetin gereğini ne pahasına olursa olsun yerine getirmişlerdir. Bu sorumluluk tüm insanlığın hayat ve ölümünü, saadet ve ızdırabını, mükafaat ve cezasını ilgilendiren bir sorumluluktur. İşte peygamberler bu sorumluluklarını yerine getirirken pek çok sıkıntıya katlanmışlar birçoğu öldürülmüş,²⁶⁶ birçoğuna işkence yapılmıştır.²⁶⁷ Ancak bütün bunlara rağmen onlar tebliğ görevlerinden asla geri durmamışlardır. Allah'tan başka kimseden korkmamışlardır. Bu gerçek de şu ayette belirtilmektedir. “*O peygamberler ki Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar.*”²⁶⁸

Peygamberler hiç kimseden karşılık beklemezsiniz sadece Allah'a güvenerek davalarını tebliğ etmişlerdir. Bu durum onların nübüvvetlerinin hak olduğunun kanıtıdır. Peygamberlerin tebliğ vazifelerini yapmaları, onların Allah tarafından gönderilip, doğruluklarını gösteren bir delildir.²⁶⁹ Mealini vereceğimiz ayeti kerimede de tebliğ görevinin peygambere emir siygasıyla bildirilmesi bu hususa delildir. “*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.*”²⁷⁰ Beydavi bu ayeti; “*İndirilenin tümünü tebliğ et eğer bir kısmını tebliğ etmezsen tamamını*

²⁶⁶ “Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz” diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların bu dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: *Tadin o yakıcı azabı!*” Âl-i İmran 3/181. Ayrıca Bkz. Bakara 2/61, 91; Ali İmran 3/112; Nisa 4/155.

²⁶⁷ Bkz. Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I, 122-127, 253-258; Cevdet Paşa, *Kıyası Enbiya*, İstanbul 1979, I, 100-101, 161-191. Cevdet Paşa, *Hız Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 1979, s. 61, 122-150; Sıbai, Mustafa, *Hız Muhammed'in Hayatı*, trc. Hüseyin Sevme, İstanbul 1991, s. 49-50, 60; Nedvi, Ebu'l-Hasen Ali el-Haseni, *Sireti Hateme'n-Nebiyine*, trc. İsmet Ersöz, İstanbul 1981, s. 50-55.

²⁶⁸ Ahzab 33/39.

²⁶⁹ Saîd, Havva, *er-Resul*, Beyrut 1979, s. 86.

²⁷⁰ Maide 5/67.

tebliğ etmemiş olursun” şeklinde yorumlamaktadır. Çünkü bir kısmını gizlemekle tamamını gizlemek arasında çok fark yoktur. Her iki durum da azabı gerektirir.²⁷¹

Peygamberler tebliğ görevini yerine getirirken kendi arzularına, heva ve heveslerine göre bir din oluşturamazlar. Vahyi alır ve onu tebliğ ederler. Bu durum Kur’an’da “*O peygamberler ki Allah’ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah’tan korkarlar ve O’ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter*”²⁷² ayetiyle dile getirilmiştir. Peygamberlerin, insanların inançlarına aykırı düşen şeyleri emretmeleri, alışageldikleri şeyleri onlardan yasaklamaları sebebiyle tebliğ görevinin cesaret gerektirdiği aşıkardır.²⁷³

Tebliğ vazifesini ifa ettikten sonra peygamberin sorumluluğu biter. Vahiyle muhatap olan ve duyan toplumdaki kişilerin iman veya inkar etmeleri peygamberin değil kendilerinin sorunudur. Peygamber çok istese de kişilerin inanıp inanamamasına bir müdahalesi olamaz. Peygamberler kişileri kendi özel gayretiyle imana getiremez.²⁷⁴ İmanın ve küfrün kişilerin kendi tercihleri olduğu Kur’an’da muhtelif ayetlerde belirtilmiştir.²⁷⁵

Allah, insanlara verdiği çeşit çeşit nimetlerini saydıktan sonra insanlardan iman etmelerini istemektedir. Hz. Muhammed’e hitaben, ona düşen görevin yalnızca tebliğ olduğunu belirtmektedir. “*Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi*

²⁷¹ Beydavi, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, Beyrut 1962, I, 275-276.

²⁷² Ahzab 33/39.

²⁷³ Eşkar, Ömer Süleyman, *er-Rusül ve ’r-Risalat*, Kuveyt 1985, s. 43.

²⁷⁴ “*O halde onlar için üzümlere kendini helak etme.*” Fatır 35/8.

²⁷⁵ “*Yahudiler peygamberlerle alay ederek “Kalplerimiz perdelidir” dediler. Hayır; küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir.*” Bakara 2/88; “*Kim imanı küfre değişirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.*” Bakara 2/108; “*Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar.*” Bakara 2/217; “*Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.*” Bakara 2/258; “*Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.*” Bakara 2/264; “*Allah, fasıklar topluluğuna hidayet etmez.*” Maide 5/108; “*Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, yoldan çıkmalarından dolayı onlar azap çekeceklerdir.*” En’am 6/49; Ayrıca bkz. Nisa 4/175; Maide 5/15-16; En’am 6/122, 125; Fatır 35/8; Muhammed 47/4-6.

analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi. Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Kuşkusuz, bunda inanan bir toplum için ibretler vardır. Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı ve sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konaklama gününüzde, kolayca taşıyacağınız evler; yünlerinden, yapağlarından ve killarından bir süreye kadar faydalanacağınız bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. İşte böylece Allah, müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor. Ey Resulüm! Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibarettir.”²⁷⁶

Tebliğin temel amacı, insanların Allah'a karşı bir hüccetlerinin olmaması ve kendilerini savunma imkanlarının ellerinden alınmasıdır. Hiç kimse tebliğden sonra özür beyan edemez. Çünkü din bütün açıklık ve kemaliyle insanlara tebliğ edilmiştir.²⁷⁷ “Yerine göre müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!”²⁷⁸

Peygamberin tebliğ görevleri bakımından onlarla ilgili bir başka husus ise, onların mübelliğ olmalarının yanında aynı zamanda birer müjdecî ve uyarıcı olmalarıdır.²⁷⁹ “Doğrusu biz seni Hak Kur'an ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.”²⁸⁰ “İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi.”²⁸¹

²⁷⁶ Nahl 16/78-82.

²⁷⁷ Gölcük-Toprak, s. 284.

²⁷⁸ Nisa 4/165.

²⁷⁹ Akbulut, s. 60.

²⁸⁰ Bakara 2/119.

²⁸¹ Bakara 2/213. Ayrıca bkz. Maide 5/19; En'am 6/48; A'raf 7/188; Hud 11/2; Yusuf 12/96;

Peygamberler insanlar için birer şahittirler. “*Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.*”²⁸² “*Ey Mekkeliler! Nasıl Firavun’a bir elçi göndermiş idiysek doğrusu size de, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.*”²⁸³

Tebliğ edilen şeyler hususunda, peygamberin sorumlu olduğu toplumdan farklı olarak sadece ona mahsus ilave emirlere de muhataptır.²⁸⁴ Ümmeti için yapılması ya da yapılmaması konusunda emrolunduğu neler varsa, o da bu şeylerle sorumludur. “*Ey Muhammed! Kur’an’a uymayı sana farz kılan Allah, elbette seni döneceğin yere döndürecektir.*”²⁸⁵ “*Bu, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın. Rabbinizden size indirilen Kur’an-a uyun. O’nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!*”²⁸⁶ “*Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline, Kur’ana tâbi olun.*”²⁸⁷ Bu emirlerin muhatabı insanlardır. Bunlarda peygamberi ayırıcı bir hitap olmadığından dolayı bu emirlere uyma zorunluluğu peygamberler için de geçerlidir.

İsra 17/105; Sebe 34/28; Fatır 35/24; Fussilet 41/4.

²⁸² Ahzab 33/45. Ayrıca bkz. Fetih 48/8.

²⁸³ Müzzemmil 73/15.

²⁸⁴ Bunlardan iki tanesi Peygamber’in teheccüd namazı kılmak ve kurban kesmekle emrolunmasıdır. Teheccüd namazını kılmak Müslümanlar için kılınması zorunlu bir namaz değildir. Ama Hz. Peygamber için kılınması zorunlu sadece ona mahsus bir namazdır. Bu durum şu ayetle belirtilmiştir. “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni yakında övgüye mazhar olup baş üstünde tutulacağı bir yere eriştirecektir.*” İsra 17/79. Yine kurban kesme işi Müslümanların üzerine farz değilken Kevser suresindeki ayetle kurban kesmesi Hz. Peygamber için bir emirdir. Ayette şöyle buyurulmuştur: “*Muhakkak biz, sana kevseri verdik. Öyleyse Rabb’in için namaz kıl ve kurban kes.*” Kevser 104/2-3.

²⁸⁵ Kasas 28/85.

²⁸⁶ A’raf 7/2-3.

²⁸⁷ Zümer 39/55.

Peygamberler Allah Teâlâ'nın insanlara rahmetidir. Kur'an'da Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) için “*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*”²⁸⁸ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîmenin de içinde geçtiği Enbiyâ Sûresi'nin son ayetleri²⁸⁹ incelendiğinde mevzu bahis olan konunun Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bi'seti ve tebliğ görevi olduğu görülecektir. Nitekim İbn Kesir de “*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik*” âyet-i kerîmesiyle ilgili olarak Muhammed (s.a.v.)'in bi'setinin bütün varlıklara rahmet olduğunu, kabul edenin dünyada ve âhirette saâdete nâil olacağını, reddedenin de dünya ve ahirette hüsrana karşılaşacağını ifade edip birçok hadis-i şerifin de bu durumu teyit ettiğini belirtir.²⁹⁰

Şayet Yüce Allah tüm varlıklara merhamet etmeseydi ahiret hayatında ve dünya hayatında insanların kurtuluşuna vesile olacak uyarıcılar gönderir miydi? Peygamberlerin gönderilişinin temel gayesi Yüce Allah'ın dinini insanlara ulaştırıp onların hayatını anlamlandırmak ve onları dünyada da ahirette de mutlu etmektir. Bu çerçevede de ana başlıklar halinde peygamberlerin gönderiliş gayelerini şöyle sıralayabiliriz.

Allah'ın yaratıcı olarak mesajlarını bir şekilde, yarattığı insanlara ulaştırması gerekmektedir. Aksi takdirde hayatın bir anlamı, yaratılışın bir gayesi olmazdı. Kur'an-ı Kerim'de de Yüce Allah cinleri ve insanları sadece kendisine kulluk etmeleri için yarattığını,²⁹¹ ölümü ve hayatı insanların hangilerinin daha güzel davranışlarda bulunacaklarını sınamak amacıyla yarattığını,²⁹² tüm peygamberlere kendisinden başka ilah olmadığını ve kendisine kulluk edilmesinin

²⁸⁸ Enbiya 21/107.

²⁸⁹ Enbiya 21/106-112.

²⁹⁰ Bkz. Sabuni, *Muhtasar*, II, 525.

²⁹¹ Zariyat 51/56.

²⁹² Mülk 67/2.

gerekliliğini vahyettiğini²⁹³ belirtir. Dolayısıyla İncil’de Tevrat’ta ve Kur’an’da şeriatler muhtelif olmakla beraber bütün peygamberler tevhidi tebliğ etme hususunda birdirler.²⁹⁴ Allah (cc) görevlendirdiği melek ile insanların arasından seçtiği elçilere mesajlarını ulatırmış ve onlardan da insanlığı bilgilendirmelerini istemiştir. Bu durum, bilerek ve isteyerek çocuk sahibi olan bir ebeveynin çocuk dünyaya geldikten sonra onun sorumluluğunu üstlenmesine benzer. Onun iyiliğini isteyen ebeveyn onu başıboş bırakmayacak ve takibat altında tutacaktır. Yüce Allah da yarattığı kulunu yine onun iyiliği için uyaracak ve yönlendirecektir. Nitekim Kıyâme suresinde²⁹⁵ insanların peygamberleri yalanlayıp, yüz çevirmeleri durumunda azaba müstehak oldukları ifade edilip “*İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mi sanır?*”²⁹⁶ sorusu yöneltilmektedir. Allah’ın dinini tebliğ etmesi “*Rab*” sıfatının bir gereği olarak insana, peygamberleri aracılığıyla yol gösterip dinini tebliğ etmesi eşyanın tabiatındandır. Peygamberlerin gönderiliş gayelerinden bir tanesi tebliğdir/davettir. Bu suretle insanlar Allah’ı tanır, inanç esaslarını, yapacakları ibadetleri öğrenirler, ahlâki ilkeleri bilirler, âhiret hayatı ve sorgusundan haberdar olurlar, doğru yolu bulurlar, helalleri ve haramları kavrarlar, toplumda adalet²⁹⁷ yerleşir, anlaşmazlık ve çatışmalar ortadan kalkar. Böylece de dinin temel hedefi olan, insanların saadeti²⁹⁸ gerçekleşir.

2.3. Tebyin Etmek

B-Y-N kökünden türeyen beyan, kelime anlamı itibarıyla açıklamak, açık olmak, ortaya çıkarmak, bilmek anlamına gelmektedir.²⁹⁹ Kendisiyle bir şeyin

²⁹³ Enbiya 21/25.

²⁹⁴ Kurtubî, XI, 186.

²⁹⁵ Kıyame 75/31-36.

²⁹⁶ Kıyame 75/36.

²⁹⁷ Hadid 57/25.

²⁹⁸ Küçük, Abdurahman , Tümer, *Günay Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 8.

²⁹⁹ Zebidi, XVIII, 78; İbn Manzur, XIII, 68.

açıklandığı şeye beyan denmektedir.³⁰⁰ İbn Sübki'nin *Cem'u'l-Cevami* şerhinde beyan; bir şeyi şekiller aleminden tecelli alanına çıkarmaktır, şeklinde tanımlanmıştır.³⁰¹ Aynı kökten türeyen tibyan mananın anlaşılması anlamına gelirken, beyan bir mananın açıklanması ve ortaya konması anlamına gelir. Beyan kişiden diğerine açıklama olurken tibyan ise kişinin kendi nefesine açıklaması anlamına gelmektedir.³⁰²

Beyan konuşmacının dinleyene muradını anlatabilmesi ve fasih konuşma anlamına gelmektedir. Diğer bir tanımda ise beyan; mananın ve daha önce gizli olan bir şeyin ortaya konulması ve açıklanması anlamına gelmektedir.³⁰³

Peygamberlerin görevlerinden bir diğeri de, onların almış oldukları vahyi beyan etmeleridir. Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde Allah elçisinden Kur'an'ı açıklamasını yani gizli tutmamasını istemekte, bunun onun görevi olduğunu ifade etmektedir. *“Ey Muhammed! İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.”*³⁰⁴

Peygamberler Allah'ın emirlerini açıklamak için gönderilmişlerdir. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilir. *“Allah'ın emirlerini onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”*³⁰⁵ Sonra Kur'an kendisinin bir beyan yani açıklama olduğu ifade edilmektedir. *“Bu Kur'an, bütün insanlığa bir beyandır.”*³⁰⁶

Peygamberlerin, Allah tarafından gönderilen vahyin tamamını toplumlarına ulaştırmaları onların olmazsa olmaz görevleridir. Bunun zıddı bir tutum yani

³⁰⁰ İbn Manzur, XIII, 68.

³⁰¹ Zebidi, XVIII, 82.

³⁰² Zebidi, XVIII, 82-83.

³⁰³ Cürçani, s. 32.

³⁰⁴ Nahl 16/44.

³⁰⁵ İbrahim 14/4.

³⁰⁶ Âl-i İmran 3/138.

emirlerden bazılarını gizlemek onlar hakkında imkansızdır. Gönderilmelerindeki hikmete aykırıdır.³⁰⁷ Çünkü tebliğine memur oldukları bir hakikati gizlemek veya değiştirmek isteselerdi vazifelerine ihanet etmiş olurlardı. Böylece gönderilmelerinden beklenen hüküm ve maslahatlar yerine gelmezdi.³⁰⁸

Allah Teâla mesajı açıklamayıp gizleyenlerin kendisi ve lanet edebilecek lanetçiler tarafından lanetleneceğini bildirmiştir. Bu durumdan peygamberler de istisna edilmemişlerdir. *“İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lânet ediciler lânet eder.”*³⁰⁹ Yüce Allah, ehli kitabı, kendilerine gelen mesajı gizlediklerinden dolayı şiddetli bir şekilde uyarmıştır. *“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalığa değiştiler. Yaptıkları alış-veriş ne kadar kötü!”*³¹⁰

Peygamber, peygamber olması nedeniyle vahyin bir kısmını ya da tamamını gizleyemez. Hz. Aişe tabiunun önde gelenlerinden olan Mesruk’a: “Her kim Peygamber Allah’ın kitabından bir şeyi gizledi derse Allah’a en büyük iftirayı atmış olur”, diyerek peygamberin her hangi bir şeyi gizlemediğini bildirmektedir.³¹¹

Tasavvuf ehli Hz. Muhammed’in Hicret esnasında Sevr mağarasında iken kulağına eğilerek bazı gizli bilgileri Hz. Ebu Bekir’e verdiğini iddia etmektedirler.³¹² Şia da Peygamberin bazı hususi vahiyleri sadece ehli beyte tebliğ

³⁰⁷ Yüksel, Emrullah, *Kelam Dersleri*, Erzurum, 1986, s. 52.

³⁰⁸ Bilmen, *Muvazzah İlmî Kelam*, s. 198, 201.

³⁰⁹ Bakara 2/159.

³¹⁰ Âl-i İmran 3/187.

³¹¹ Müslim, “İman”, 287; Tirmizi, “Tefsir”, 6.

³¹² Ayni, Mehmet Ali, *İslam Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1985, s. 65; Nebhani, Lokman suresi 34. ayetinde belirtilen kıyametin ne zaman kopacağı, yağmurun ne zaman yağacağı, rahimlerde

ettiğini iddia etmektedir.³¹³ Gizleme açıklamanın zıddıdır.³¹⁴ Bazılarının Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir'e veya ehli beyte vermiş olduğunu iddia ettikleri gizli bilgi düşüncesi O'nun beyan göreviyle çelişir. Böyle bir düşünce Allah'ın Peygamberden açıklamasını istediği Kur'an'ın bir kısmını gizlediği, belli şahıslara bildirdiği anlamına gelir ki, bu hem Kur'an'ın ruhuna, hem peygamberlik anlayışına ve hem de peygamberin mesajı açıklama ilkesine terstir. Böyle bir düşünceyi Kur'an'la bağdaştırmak mümkün değildir.³¹⁵

Sonuç olarak aldıkları mesajı açıklamak peygamberlerin peygamberlik görevlerindedir. Tüm peygamberler ve Hz. Muhammed bu görevini en iyi şekilde ifa etmişlerdir.

2.4. Ğaybi Konular Hakkında Bilgi Vermek

Akıl, terim olarak felsefe ve mantıkta; varlığın hakikatini idrak eden, maddî olmayan fakat maddeye tesir eden basit bir cevher; maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve bu kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen güçtür.³¹⁶ Rağıb el-İsfahânî de aklı "*bilgi edinmeye yarayan güç ve bu güç ile insanın elde edip istifade ettiği bilgi*" olarak

bulunanı, kişinin yarın ne kazanacağını ve nerede öleceğini bilmediğini bildiren ayetten yola çıkılarak oluşturulan ve İslam kültürüne "Muğayyebatı hamse" olarak giren bu beş şeyin Allah'tan başka kimse tarafından bilinmeyeceğine işaret etmiştir. Ancak müellif daha sonra "kile/denildi ki" diyerek kıyametin bilgisinin Hz. Muhammed'e verildiğini, ama bunu gizlemekle görevli olduğunu söylemiştir. Zikredilen ayette şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir, hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır.*" Lokman 31/34. Nebhani, Yusuf b. İsmail, *Huccetullahi Ale'l-Alemin fi Mu'cizati Seyyidi'l-Mürselin*, Dimeşk 1974, s. 61.

³¹³ Ayni, *Umdetü'l-Kari*, I, 563-564; İbn Hacer Askalani, *Fethu'l-Bari*, Kahire 1988, IV, 570; Aliyyü'l-Kari, *Mirkatü'l-Mefatih*, Kahire 1973, VII, 21-22; Hatiboğlu, Mehmed, *Hazreti Peygamberin Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, Ankara 1967, s. 7-8.

³¹⁴ İbn Manzur, XIII, 506.

³¹⁵ Sahabeden Ebu Cuhayfe Vehb b. Abdillâh Hz. Ali'ye bu iddiayı kastederek şöyle sormaktadır: "Sizde Allah'ın kitabına girmemiş vahiy var mı?" Hz. Ali bu soruya cevap olarak, "Hayır vallahi böyle bir şey yoktur." demektedir. Buhari, "İlim", 39.

³¹⁶ Bolay, "Akıl", *DİA*, İstanbul 1989, II, 238.

tarif eder.³¹⁷ Allah (cc) insanı, diğer varlıklardan farklı ve akıllı bir varlık olarak yaratmıştır. Akıl, insanın Yüce Allah karşısındaki sorumluluğunun temel sebebidir. Ancak akıl, insanın yaratılış amacını tam olarak kavraması için yeterli değildir. İnsan aklıyla düşünerek, mukayese yaparak kendisinden daha güçlü bir varlığa, her şeyi yaratan bir varlığa ulaşabilir.³¹⁸ Ama akılla bu varlığın tanımını tam olarak yapamaz, bu varlığın niteliklerinin neler olduğunu, isteklerinin neler olduğunu bilemez. Kendisi için faydalı ve zararlı olan şeyleri kesin olarak belirleyemez.³¹⁹ Hangi ibadetleri yapacağını, âhiret hayatının olup olmadığını ve diğer gaybî konuları kavrayamaz. Kur'an-ı Kerimde âhireti kavrama konusunda şöyle buyrulur: *“Hayır; onları âhiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır. Dahası, bu hususta şüphe içerisindedirler. Bunun da ötesinde, onlar ahiretten yana kördürler.”*³²⁰ Zaten şirk adı verilen kavram da insan zihninin yaratıcı konusundaki bulanıklığı nedeniyle ortaya çıkmıştır. İnsanları ya da peygamberleri ilahlaştırma, tabiat varlıklarına ve putlara tapma gibi davranışlar, Yüce Kudreti tam olarak kavrayamama ve tanımlayamama sonucunda ortaya çıkmıştır. Şayet insanlar, sadece akılları ile tereddütsüz bir şekilde tek ilah anlayışına ulaşabilselerdi o zaman yeryüzünde şirk olmazdı. Bu realite naklin, akli ikmalini gerektirmektedir. Yani Allah'ın peygamber göndermesini ortaya koyar.

İnsan yaşamı akıl-vahiy birlikteliği ile anlam kazanmaktadır. Akıl ve vahiy, adeta ruh ve beden gibi bir bütünün iki parçasıdır. Bunlardan bir tanesinin yokluğu diğerinin anlamsızlaşmasına sebep olur. Vahiy olmadan sadece akıl ile hayatın genel çerçevesini belirleyip, hayatı anlamlandırmak mümkün değilken; aklın yokluğunda da insan olmaktan bahsetmek imkan dahilinde değildir. İşte

³¹⁷ İsfahani, *Müfredat*, s. 577.

³¹⁸ Tabbâra, Afif Abdülfettah, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, trc. Ali Rıza Temel, Yahya Aklın, İstanbul 1985, s. 16.

³¹⁹ Bahçeci, s. 28.

³²⁰ Neml 27/66.

Peygamberlerin getirdiği ilâhi bilgi ile insan aklı yan yana geldiği zaman, insan hayatı anlam kazanmakta ve hem dünya hem de ukbâ saadeti ortaya çıkmaktadır.

2.5. Uhrevi Hesap Vermede Mazeret Oluşturmasının Önüne Geçmek

Allah (cc) insana akıl bahsetmiş olmakla beraber peygamberler de göndererek ahiret hayatını ve hesaba çekilineceğine dair inanç ve ibadet mevzularında da onu bilgilendirmiştir. Peygamberler ve gönderilen kitaplar Yüce Allah'a itaat edip rızasını arayanlar için hayırları müjdelemişler, onun emrine muhalif olan ve peygamberlerini yalanlayanları da azap ile inzar etmişlerdir.³²¹ Böyle insanoğlunun nihaî hesap verme hususunda Allah'a itiraz etme hakkı kalmamıştır. *“Ben haberdar değildim, bu yüzden görevlerimi yerine getiremedim”* demek gibi bir mazeret ileri sürme şansına da sahip olmayacaktır. Yüce Allah bu durumu Kur'an-ı Kerim'de *“Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir.”*³²² *“Eğer biz, bundan (Kur'an'dan) önce onları bir azapla helak etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de şu aşalığa ve rüsvaylığa düşmeden önce ayetlerine uysaydık.”*³²³ Yine Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah her topluluğa uyarıcı peygamber gönderdiğini ve uyarıcı göndermeden cezalandırmada bulunmayacağını belirtmektedir. Nahl suresinde; *“Andolsun biz, her ümmete, ‘Allah'a kulluk edin, tâğûttan kaçının’ diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini doğru yola iletti; onlardan kimine de (kendi iradeleri sebebiyle) sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.”*³²⁴ ve İsrâ suresinde; *“Kim doğru yolu bulmuşsa,*

³²¹ Sabuni, *Muhtasar*, I, 466.

³²² Nisa 4/165.

³²³ Taha 20/134.

³²⁴ Nahl 16/36.

ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtıyorsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”³²⁵ Mülk suresinde, cehennemde görevli meleklerle inkarcılar arasında gerçekleşecek ilginç bir diyalog aktarılır. Diyalog şöyle cereyan edecektir: “Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (Bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar. Onlar şöyle cevap verirler: Evet doğrusu bize, (bu azap ile) korkutan bir peygamber gelmişti; fakat biz (onu) yalan saymış ve: Allah’ın bir şey gönderdiği yok; siz olsa olsa büyük bir sapıklık içerisindeyiz demiştik. Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennem mahkumları arasında olmazdık! diye ilave ederler.”³²⁶ Bu hususta ehl-i kitaba yönelik hitaplar da vardır. Maide Süresi’nde “Ey ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): ‘Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi’ demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”³²⁷ Allah (cc) insana hem akıl vermek hem de uyarıcı göndermek suretiyle yapılması gereken her şeyi bihakkın yapmıştır. Bundan sonra insana düşen aklını kullanmak ve uyarıcılara kulak vermekten başka bir şey değildir. Eğer bunu yapmaz ise; kaçınılmaz bir şekilde âhiret hayatında hesap vermek durumunda kalacaktır.

2.6. Güzel Ahlâkı Yerleştirmek

Kavram olarak ahlâk; iradi bir çerçevede insanın karakter yapısına atıfta bulunan bir kavramdır.³²⁸ İnsanoğlu yaratılış itibarıyla, ahlâkî açıdan hem iyiliğe

³²⁵ İsrâ 17/15.

³²⁶ Mülk 67/8-10.

³²⁷ Mâide 5/19.

³²⁸ Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temelleri*, Ankara 1992, s. 2.

hem de kötülüğe meyillidir.³²⁹ Hayr ve şer olmak üzere iki yol durmaktadır.³³⁰ Yaratıcı onu böyle yaratmıştır, onun nefesine iyilik de kötülük de ilham edilmiştir.³³¹ Ancak iyilik ve güzellik yolunu seçmesi istenmiş ve buna da muktedir olduğu belirtilmiştir.³³² İnsanlığa iyiliği ve güzelliği örnekendirme görevi de evvela peygamberlere aittir. Kur'an-ı Kerimde Resûlullah (a.s.)'in,³³³ Hz. İbrahim'in³³⁴ ve sair peygamberlerin³³⁵ Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar için "*güzel bir örnek*" oldukları belirtilir. Peygamberler, yaratılış itibariyle insanların en ahlâklılıkları arasında seçilmişlerdir. Çünkü onlar her bakımdan rehber insanlardır. Kur'an'da Bakara Suresi'nde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in "*Ey Rabbimiz! Onlara içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin.*"³³⁶ Allah da (cc) şeklindeki dualarını kabul edip Hz. Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak göndermiştir.³³⁷ İslâm düşünürleri de "*Allah, nübüvvet mertebesinde olan peygamberleri yeryüzünde insanları eğitmek ve onlara bilmediklerini öğretmek için seçtiği için onlar, insan grubunun en mükemmelidirler.*"³³⁸ derler.

³²⁹ Beled 90/8-10.

³³⁰ Elmalılı, VIII, 5836-5841.

³³¹ Şems 91/7-8.

³³² Şems 91/9-10.

³³³ Ahzâb 33/21.

³³⁴ Mümtetine 60/4.

³³⁵ Mümtetine 60/6. Ayette geçen "*filim/onlarda*" zamiri Hz. İbrahim ve beraberindeki peygamberler olarak açıklanmıştır. bkz. Taberi, XII, 61.

³³⁶ Bakara 2/129.

³³⁷ Kuşpınar, s. 144.

³³⁸ Kuşpınar, s. 144.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE NEBİ VE RESUL AYRIMI

1. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE NEBİ VE RESUL TANIMLARI

Vahiy meleği Cebrail (a.s.) aracılığıyla insanlara ilahi mesajları ulaştıran kişilere “*Peygamber*” denilmektedir. Yüce Allah insanları peygambersiz bırakmamış, her ümmete bir elçi göndermiştir.³³⁹ Burada temel gaye insanların yine kendi cinslerinden bir peygambere tabi olmalarını³⁴⁰ ve onu örnek almalarını sağlamaktır.³⁴¹ İnsanlar kendileri gibi bir beşerin risaletle görevlendirilmesini hoş karşılamamışlar, alaya almışlar ve melek görevlendirilmesi beklentilerini beyan etmişlerdir.³⁴² Yeryüzünde akıl ve irade sahibi olarak yaşayan sakinler, insanlar olduğu için peygamberler de insanlardan seçilmiştir.³⁴³

İslam tarihinde risalet ve nübüvvet eksenli çeşitli tartışmalar yapılmış, resul ve nebi kelimelerine farklı anlamlar yüklenmiş, bu farklılıklar daha sonraları çeşitli suistimallerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu araştırmamızda, Kur’an-i kavramlara Kur’an’ın yüklediği anlamları bütüncül bir yaklaşımla ele almak, konuya Kur’an’dan bakmayı başarmak ve Kitab’ın doğru anlaşılmasına bir nebze katkıda bulunmayı hedefledik.

Resul kelimesi “R-S-L” kökünden türetilmiş “*yavaşça gitmek*” anlamına gelmektedir.³⁴⁴ Resul ise elçi anlamında, “gönderilen şey, mesajın veya sözün taşıyıcısı” demektir. Bu kelime hem müfret hem de cem’i anlamında kullanılmaktadır. Tevbe 128. ve pek çok ayette geçen resul kelimesi onun müfret (tekil) kullanımının, Şuâra 16. ayette geçen resul lafzı ise cem’i (çoğul)

³³⁹ Yunus 10/47; Ra’d 13/7; Nahl 16/36; Rum 30/47; Fâtır 35/24.

³⁴⁰ Âl-i İmran 3/31.

³⁴¹ Bakara 2/143; Ahzab 33/21.

³⁴² En’am 6/8; Hûd 11/2-7; İsrâ 17/94-95; Enbiya 21/3; Mü’minun 23/24, 33; Furkan 25/4-8, 21, 41; Yâsin 36/15; Fussilet 41/14; Teğabun 64/6.

³⁴³ İsrâ 17/95; Hac 22/75.

³⁴⁴ İbn Faris, II, 376.

kullanımına örnek teşkil etmektedir. Ayrıca resul kelimesi'nin “*rusul*” şeklinde kuralsız çoğul formu da mevcuttur.³⁴⁵

Bu kelimenin Kur'an'da kullanımları incelendiğinde, melekler için kullanım örnekleri olduğu gibi,³⁴⁶ insan elçiler için de kullanıldığı görülmektedir.³⁴⁷ İnsan elçilerin göndericisi Allah olunca veya başka sebeplerle başka insanlar olunca da bu kökten kelimeler kullanılmıştır.³⁴⁸ Ayrıca resul kelimesi insanların birbirlerinin beraberinde gönderilmesi anlamında da kullanıldığı malumdur.³⁴⁹ Resul kelimesi fiil olarak “*mucize gönderilmesi*”,³⁵⁰ “*ruhların insanlara geri gönderilmesi*”,³⁵¹ “*rüzgarların gönderilmesi*”,³⁵² “*yağmurların yağdırılması*”,³⁵³ felaket, azap³⁵⁴ ve şeytanların musallat edilmesi³⁵⁵ anlamlarında da kullanılmaktadır.

“*Peygamber*” anlamındaki kullanımlarında yine bu kökten türetilmiş olan “*mürsel/mürselun*” lafızları da Kur'an'da kullanım örneklerine sahiptir.³⁵⁶

Nebe', “*büyük fayda sağlayan ve kendisiyle ilim ve zann-ı galibin elde edildiği haber*” demektir. Haber (Nebe')in bu güvenirliliğe sahip olabilmesi için tevatür, ilahi kelim ve resulün haberi gibi yalandan uzak olmalıdır. Bu anlamda kullanım örnekleri Kur'an'da oldukça çoktur.³⁵⁷ Bu fiil Allah Teâla'ya nisbet edildiğinde “*nebee*” kalıbında gelir. Bu sebeple bu kalıbın “*enbee*” kalıbından

³⁴⁵ İsfahani, *Müfredat*, s. 352.

³⁴⁶ En'am 6/61; Hud 11/69-70, 77, 81; Hicr 15/57-58, 61; Meryem 19/17, 19; Hac 22/75; Zariyat 51/31, 32; Hakka 69/40; Tekvir 81/19.

³⁴⁷ Nisa 4/164-165; Yunus 10/47; Yusuf 12/31; Nahl 16/26; Hac 22/75; Şuâra 26/53.

³⁴⁸ A'raf 7/111; Yusuf 12/12, 19, 45, 63, 66; Taha 20/47; Neml 27/35.

³⁴⁹ A'raf 7/105, 134; Şuâra 26/17.

³⁵⁰ İsra 17/59.

³⁵¹ Zümer 39/42.

³⁵² A'raf 7/57; Hicr 15/22; Furkan 25/48; Neml 27/63; Rum 30/46, 48, 51; Ahzab 33/9; Fâtır 35/9.

³⁵³ En'am 6/6; Hud 11/52; Nuh 71/11.

³⁵⁴ A'raf 7/133, 162; Ra'd 13/13; İsra 17/68, 69; Kehf 18/40; Ankebut 29/40; Sebe 34/16; Fussilet 41/16; Zariyat 51/33, 41; Kamer 54/19, 31, 34; Rahman 55/35; Mülk 67/17.

³⁵⁵ Meryem 19/83.

³⁵⁶ Araf 7/6; Saffat 37/123, 133, 181.

³⁵⁷ A'raf 7/101; Hûd 10/49, 100; Sâd 38/67; Teğabun 64/5; Nebe 78/1, 2.

daha etkili olduğu söylenebilir.³⁵⁸ Hatta Hz. Peygamber'in de “*nebbee*” fiilini kullanmayı tercih ettiği kaynaklarda mevcuttur.³⁵⁹

Bu bilgilerden hareketle nübüvvet; “*Yüce Allah ile akıl sahibi kulları arasında elçilik yapmak*” anlamına gelir. Nebi kelimesi “*yükselik*” anlamına geldiği gibi “*yol*” anlamına da gelmektedir ve peygamber anlamına gelen kelimenin kökeni de budur.³⁶⁰ Nebi, “*önyargısız akılların kendisiyle gerçeğe ulaştığı bilgileri haber veren kişi*” anlamına gelmektedir. Bu durumda nebi, “*ism-i fail*” olarak feil vezninde fâil anlamına geldiği gibi³⁶¹ “*İsm-i mef'ul*” anlamına geldiği de söylenebilir. Nebi, ism-i fa'il olarak, “*(insanlara) haber veren*”, ism-i mef'ul olarak da, “*(Allah tarafından kendisine) haber verilen, haberdar edilen*” anlamına gelmektedir.

Aynı kökten gelen “*tenebbee*” fiili de “*peygamberlik iddiasında bulunmak*” demektir. Bu kalıp, haksız yere peygamberlik iddiasında bulunmak şeklinde olumsuz bir anlama hasredilmiştir. “*Tenebbee Müseylime*” ifadesi “*Müseylime peygamberlik iddiasında bulundu*” demektir.³⁶²

İslam kültüründe nebi ve resul tanımları noktasında şöyle ifadeler kullanılmıştır: Nebi, kendisine kitap verilmeyen, önceki şeriat veya kitapları yaşayan ve tebliğ eden peygamberdir; resul ise kendisine yeni bir kitap ve şeriat verilen peygamberdir. Buna göre her resul nebidir; ancak her nebi resul olmayabilir. Bu ayrımı kabul etmeyip resul ile nebinin aynı kişi olduğunu beyan eden yaklaşımların da bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.

Kelamcılar, resul ve nebiyi şöyle tanımlar: “Resul, halka dini hükümleri tebliğ etmesi için Allah Teâla tarafından gönderilen insandır. Bir insanın resul

³⁵⁸ Mücadele 58/6-7; Tahrir 66/3.

³⁵⁹ İsfahani, *Müfredat*, s. 790.

³⁶⁰ İbn Faris, III, 853.

³⁶¹ Nebi kelimesi nebee kökünden gelirse ism-i tasğiri nübeyyü, cemisi nûba' şeklindedir. Eğer nebeye kökünden alınırsa ism-i tasğiri 'nübey', cemisi 'enbiya' şeklindedir. Cevheri, II, 530, 537.

³⁶² Gölcük-Toprak, s. 274.

olabilmesi için kendisine Allah tarafından kitap verilmesi şart iken, Nebi’de böyle bir şart yoktur. Nebi, daha genel bir tabirdir. Her resul nebidir ama her nebi resul değildir. Resul yeni bir şeriat getirir, nebi önce gelen şeriatı yerleştirir ve yayar. Resul, melek vasıtasıyla kendisine vahiy gelen kişidir. Resul de, rüyada vahye mazhar olana da nebi denilir.³⁶³

Bazı mutezili kelamcılara göre nebi, kitapla veya ilhamla ya da uykudaki uyarı ile Allah’tan haber veren kişidir. Resul ise ilahi vahyi taşıyan vahiy meleğe kendisine indirilen kişidir. Bunlara göre resule vahiy meleği iner, nebiye ise inmez. Yine bazı kelamcılara göre resulden farklı olarak nebinin şeriatı tebliğ görevi yoktur.³⁶⁴

Nübüvvet, insanın Hak’tan halka gönderilmesidir. Nebi de Alah’ın kendisine, vahyettiği gerçekleri insanlara tebliğ etmesi için Allah’ın gönderdiği insandır. Resul ise kitap ve şeriat sahibi veya geçmiş bazı şer’i hükümleri nesheden kişi olarak tanımlanır. Bu durumda resul nebiden daha özel bir konuma sahiptir.³⁶⁵

Kadı Abdulcabbar nebi ile resul arasında her türlü fark iddiasını reddetmiştir.³⁶⁶ Bazı kelamcılar ise Hac 52. ayeti “(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedikki, o temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de(beşeri arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, kendi ayetlerini sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”delil getirerek nebi ve resul arasında fark olduğunu beyan etmişlerdir.³⁶⁷

³⁶³ Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi*, haz. S. Uludağ, İstanbul, trs., s. 122. Taftazâni, sadık haber türlerini sıralarken resulün verdiği haberi ikinci sırada saymış; ancak bu ifadeye nebinin katılıp katılmadığı meselesine girmemiştir. s. 112-113. Aynı şekilde mucize konusunda da resul ve nebi arasında herhangi bir fark belirtmemiştir. s. 112, 295, 296.

³⁶⁴ Ferra, Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad, *Maani’l-Kur’an*, Beyrut, trs., II, 229.

³⁶⁵ Cihangeri, Muhsin, *Muhyiddin İbnu’l-Arabi*, Beyrut 2003, s. 477.

³⁶⁶ Kadı Abdulcebbbar, *Usulu’l-Hamse*, tahkik: Abdülkerim Osman, Kahire 1988, s. 567-568.

³⁶⁷ Bedevi, Abdurrahman, *Mezahibu’l-İslamiyyin*, Beyrut 1971, I, 475.

Ebu Hilâl el-Askeri Nebinin mucize sahibi olduğunu, resulün ise Allah'tan başkası adına da gönderilebileceği için mucize sahibi olmadığını risaletle haber taşımanın var olduğunu, nübüvvette ise bunun olmadığını dillendirerek aralarında fark olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸ Muhammed Esed, genel olarak ileri sürülen klasik resul-nebi ayrımını kabul eder. O'na göre resul, “yeni bir öğreti ya da şeriat vazeden, vahyi mesaj getiren kişi (elçi)”; nebi ise “Allah'ın mevcut bir şeriata ya da bütün ilahi şartlarda yer alan ortak ilkelere dayanan ahlaki değerleri bildiren kişi” demektir. Bu nedenle de tercümesinde resul için “elçi”, nebi içinde “haberci, peygamber” kelimelerini tercih etmiştir.³⁶⁹

Maverdi, resul ve nebi hakkında iki görüş olduğunu beyan ederek ilkine göre resul ile nebi arasında fark olmadığını, sadece nübüvvetin insana özel, risaletin ise meleklere ait olabileceğini, dolayısıyla daha genel bir terim olduğunu belirtmiştir. İkinci görüş olarak bu iki kavramın değişik olduğunu, resulün konum ve değer olarak nebiden daha yüksek olduğunu belirterek aralarındaki fark hususunda resule vahy meleğinin indiği, nebiye rüyada vahy edildiği, resulün tek ümmete gönderildiği, nebinin böyle olmadığı ve resulün şeriat ve hüküm belirlediği, nebinin ise ilahi şeriatı koruduğu gibi farklılıkları beyan etmiştir.³⁷⁰

2. RESUL VE NEBİ KELİMELERİNİN KUR'AN'DA EŞ ANLAMLI OLARAK KULLANIMLARI

Kur'an-ı Kerimi incelediğimizde, resul ve nebi kelimelerinin peygamberlik anlamında kullanıldığında aşağıda belirteceğimiz hususlarda aynılık ortaya çıkmaktadır.

2.1. Tüm Ümmetlere Gönderilmeleri Bakımından

“İnsanlar bir tek ümmet idi müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri (nebiyyin) gönderdi.”³⁷¹ Bu ayeti kerime insanlığın tek bir ümmet olduğu

³⁶⁸ Askeri, Ebu'l-Hilal, *Furuku'l-Luğaviyye*, Beyrut, trs., s. 285.

³⁶⁹ Esed, s. 681 (65. not).

³⁷⁰ Maverdi, Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Beyrut, trs., IV, 34-35.

³⁷¹ Bakara 2/213.

dönemde yaşayanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilen peygamberlerden söz edilirken bütün peygamberler için “*en-nebiyyiin*” (nebiler) ifadesi kullanılmıştır.

“*Elbette ki biz ‘Allah’a ibadet edin ve tağut’tan sakının, diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber (resul) gönderdik.*”³⁷² Bu ayeti kerimedeyse her ümmete bir peygamberin gönderildiği belirtilirken “*resul*” kelimesi tercih edilmiştir. Bir önceki ayette de olduğu gibi konu ve muhatap birdir. Buradan bakılıp, ayet dikkatlice incelendiğinde insanlığa gönderilen tüm elçiler için hem “*nebi*” hem de “*resul*” kelimelerinin kullanılabilceği ortaya çıkmaktadır. Dolaylı bir şekilde de aralarında bir fark olmadığı ortaya konmuş olmaktadır. Dikkat edilecek bir husus da her iki ayette de nebi ve resülü gönderme anlamında kullanılan kelime “*be’ase*”dir.

Aynı şekilde Hac süresi 52. ayette de hem resul hem de nebi için “*erselna*” fiili kullanılmıştır. A’raf 94 ve Zuhuf 6’da nebiler için yine “*erselna*” fiili kullanılmıştır. Bu durumda her iki kelimenin de gönderilme ve görevlendirilme noktasında aynı konumda oldukları söylenebilir.

2.2. İman Esasları Bakımından

“*Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, peygamberlere inanır.*”³⁷³

“*Her biri Allah’a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. Allah’ın peygamberlerinden hiçbirini arasında ayırım yapmayız (dediler).*”³⁷⁴

³⁷² Nahl 16/36.

³⁷³ Bakara 2/177.

³⁷⁴ Bakara 2/285.

Her iki ayet de iman esaslarından bahsetmektedir. İlk ayette iman edilecek peygamberler için “en-nebiyyin” (nebiler), diğerinde ise “rusûl” (elçiler) ifadesi kullanılmıştır. Buradan hareketle her iki kelimenin aynı peygamberleri nitelendirdiğini ve bu iki kelimenin peygamberlik anlamında aynı kişileri belirttiği söylenebilir.

2.3. Gönderilme Gerekçeleri Bakımından

“Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri (nebiyyin) gönderdi.”³⁷⁵

“Müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler (rusûl)”³⁷⁶

Bu iki ayette de gönderilme gerekçeleri müjdeleyici ve uyarıcı olan peygamberler için nebi ve resul kelimeleri kullanılmıştır. Bu durum bize nebi ve resul kelimelerinin birbirinin yerine kullanılabilirdiğini ve aynı kişileri nitelediğini ortaya koymaktadır.

2.4. Peygamberlerin Kıssalarının Anlatılıp Anlatılmaması Bakımından

“Biz Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere (nebiyyin) vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik (nitekim) İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, esbâta (torunlara), İsa’ya, Eyyub’a, Yunus’a, Harun’a ve Süleyman’a vahyettik. Davud’a da Zebur’u verdik. Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Allah Musa’ya gerçekten konuştu.”³⁷⁷ Bu ayetlerde zikredilen peygamberlerin hepsinin vahy aldığı, daha önce kıssası anlatılanlar olduğu gibi kıssası anlatılmayan peygamberlerin de var olduğu belirtilmiş. Vahy alan bu peygamberler için “en-nebiyyin” kelimesi kullanılmıştır.

³⁷⁵ Bakara 2/213.

³⁷⁶ Nisa 4/165.

³⁷⁷ Nisa 4/163-164.

“*And olsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmedığımız kimseler de var.*”³⁷⁸ Bu ayeti kerimede ise benzer durum için “*resûl*” kelimesi kullanılmıştır. Her iki ayetteki kullanım dikkate alındığında bu iki kelimenin aynı peygamberleri nitelediği ve bu kelimelerin birbirinin yerine kullanılabildiği ortaya çıkmaktadır.

2.5. Kendilerine Kitap Verilip Verilmemesi Bakımından

“*İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri (nebilere) gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi*”³⁷⁹ Bu ayette Allah Teâla tüm peygamber için “*en-nebiyyin*” kelimesini kullanmakta ve bütün peygamberlerle birlikte kitabı, vahyi öğrettiğini açıklamaktadır. Burada ortaya çıkmaktadır ki nebilere de kitap veya vahy verilmiş onlar da müjdeleyicilik ve uyarıcılık görevlerini yerine getirmişlerdir.

“*Hani Allah peygamberlerden (nebilere); ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber (resul) geldiğinde ona mutlaka iman edip yardım edeceksiniz, diye söz almıştık.*”³⁸⁰ Kendilerine kitap ve hikmet verilen peygamberler bu ayette de “*en-nebiyyin*” kelimesiyle ifade edilmiştir. Al-i İmran suresinin ayetinde kendilerinden söz alınanlar “*Kendilerine kitap verilenler*” olarak belirlenmiş, Âl-i İmran 81’deki nebilere de kitap verilmiş olduğu böylece delillendirilmiştir. Bu ayette ayrıca gelecek bir elçiyi müjdeleme geleneğine de dikkat çekilmiştir. Bu ayette kendilerinden söz alınan kişilerin peygamberler değil de peygamberler aracılığıyla ümmetleri olduğu da

³⁷⁸ Mü’min 40/78.

³⁷⁹ Bakara 2/213.

³⁸⁰ Âl-i İmran 3/81.

belirtilmektedir.³⁸¹ Burada nebilere verilen kitabın, daha sonra gelen resuller tarafından tasdik edileceği beyan edilmiş, ilahi kelimada, nübüvvet ve risalet arasında bir fark olmadığı ortaya konulmuş olmaktadır.

“Biz o’na İshak ve (İshak’ın oğlu) Yakub’u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh’u ve o’nun soyundan Davud’u, Süleyman’ı, Eyyub’u, Yusuf’u, Musa’yı ve Harun’u doğru yola iletmıştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükafaatlandırırız. Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas’ı da (doğru yola iletmıştik). Hepsi de iyilerden idi. İsmail, Elyasa’, Yunus ve Lut’u da (hidayete erdirdik). Pepsini alemlere üstün kıldık. Onların babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarına da (üstün meziyetler verdik). Onları seçkin kıldık ve doğru yola ilettik. İşte bu Allah’ın hidayetidir, kullarından dileyeni ona iletir. Eğer onlar da Allah’a ortak koşsalardı yapmakta oldukları amelleri elbette boşa giderdi. İşte onlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik (nübüvvet) verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (kafirler) bunları inkar ederse şüphesiz yerlerine bunları inkar etmeyecek bir toplum getiririz. İşte o peygamberler Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy.”³⁸² Bu ayetlerde tüm peygamberlerin hepsine kitap (vahy), hikmet ve nübüvvet verildiği beyan edilmiştir.

Hadid 25. ayette tıpkı Bakara 213’te olduğu gibi bütün peygamberlerin gönderilişinden söz edilirken “*resûl*” kelimesi kullanılmış, Bakara 213 ve Âl-i İmran 81’deki ifadeleri destekler mahiyette hepsiyle birlikte kitabın da indirildiği açıkça belirtilmiştir.

³⁸¹ İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur’an Gerekçeli Meal Tefsir*, İstanbul 2010, s. 120-121 (4. not).

³⁸² En’am 6/84-89.

Ayrıca Âl-i İmran 79, Ankebut 27, Câsiye 16 ve Hadid 25. ayetlerde de nübüvvet ile kitap verilmesi beraber zikredilmiştir.

Resullerden farklı olarak nebilerin vahye muhatab kılınmadığı iddiası³⁸³ bu ayetlere bakınca geçersiz kalmaktadır.

2.6. Peygamberlerin Birbirlerine Efdaliyeti Bakımından

Bütün ümmetlere gönderilme, iman esaslarında yer alış, gönderilme gerekçeleri, kıssalarının zikredilip zikredilmemesi ve kendilerine kitap verilme hususlarındaki benzerlik peygamberlerin tafdilinde (üstünlük, ihsan edilme veya farklılık) de kendisini göstermektedir.

*“O peygamberlerin (resûl) bir kısmını diğerlerinden farklı/üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmına konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa’ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu’l-Kudüs ile güçlendirdik.”*³⁸⁴ Bu ayette peygamberler arası tafdilden söz edilirken, “*er-rusûl*” kelimesi kullanılmıştır. Biraz sonra vereceğimiz ayette de aynı hususta “*nebi*” kelimesi kullanılmıştır.

*“And olsun ki biz peygamberlerin (nebiyyin) kimini kiminden farklı kıldık; Davud’a da Zebur’u verdik.”*³⁸⁵ Bu iki ayet aynı konudan bahsederken birinde “*resul*” kelimesi, diğerinde ise “*nebi*” kelimesi tercih edilmiştir. Bu durum, bize her iki kelimenin birbiri yerine kullanılabildiğini, aralarında terim anlamı olarak bir fark olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Genel olarak bütün peygamberlere yönelik olan bu ifadelerden sonra şimdi de bazı peygamberlere yönelik ifadeleri ele alalım.

³⁸³ Cihangeri, s. 478.

³⁸⁴ Bakara 2/253.

³⁸⁵ İsra 17/55.

2.7. Bazı Peygamberlere Yönelik İfadeler Bakımından

2.7.1. Hz. İbrahim ve Musa

“Yoksa Musa’nın ve sözü tam yerine getiren İbrahim’in sahifelerinde bulunan şu (gerçekler kendisine) haber verilmedi mi?”³⁸⁶ “Şüphesiz bu (anlatılanlar), önceki sahifelerde/vahiylerde (yani mesela) İbrahim ve Musa’nın sahifelerinde/vahiyyelerinde de vardı.”³⁸⁷ Bu iki ayette Hz. İbrahim ve Musa’nın “suhuf” sahibi oldukları vurgulanarak bu yönüyle ortak oluşları gösterilmektedir. Bakın benzer suhuf’a sahip iki peygamber hakkında daha sonra şöyle nitelendirmeler yapılmaktadır:

“(Ey peygamber!) Kitap’ta İbrahim’i de an zira o, dosdoğru bir peygamber (nebi) idi.”³⁸⁸ “(Ey peygamber!) Kitap’ta Musa’yı da an. Gerçekten o, hem özü sözü bir hem de vahiyle haberdar edilmiş elçi (resul) idi.”³⁸⁹

Son iki ayette sahifelere sahip Hz. İbrahim “nebi”, Hz. Musa ise “resûl” olarak tanımlanmıştır. Risalet öğretileri aynı olan her iki peygamberin nebi olarak da resul olarak da zikredilebileceği gösterilmiş olmaktadır.

2.7.2. Hz. İsmail ve Hz. Salih

Kitap verilmeyen peygamberlerden kabul edilen Hz. İsmail hakkında Yüce Allah hem resul hem de nebi kelimelerini kullanmaktadır:³⁹⁰ “(Ey peygamber!) Kitap’ta İsmail’i de an. Gerçekten o hem sözünde duran hem de vahiyle haberdar edilen bir peygamber (nebi-resul) idi.”³⁹¹ Şems suresi ayet 13’de “Allah’ın resulü onlara: ‘Allah’ın devesine ve onun su hakkına dokunmayın’ dedi.” şeklindeki hitapta Salih a.s. için resul kavramını kullanmaktadır. Bu iki ayete göre resul ve

³⁸⁶ Necm 53/36-37.

³⁸⁷ A’lâ 87/18-19.

³⁸⁸ Meryem 19/41.

³⁸⁹ Meryem 19/51.

³⁹⁰ Bkz. Durmuş, Zülfikar, “İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı”, *Diyanet İlmî Dergi*, C: 44, Sayı: 33, 2008, s. 49.

³⁹¹ Meryem 19/54.

nebi farkının “*bir peygambere kitap verilmesi veya verilmemesiyle*” ilişkilendirilmesinin doğru olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır.

2.7.3. Hz. İsa

Hz. İsa’dan bahseden şu ayetin resul-nebi farkını savunup bunu kitap verilmesi veya verilmemesiyle ilişkilendiren görüşe en güzel şekilde cevap verdiğini söyleyebiliriz. “(*İsa şöyle dedi:*) *Ben Allah’ın kuluyum. O, bana kitab’ı verdi ve beni peygamber (nebi) yaptı.*”³⁹² Bu ayeti kerime ortaya koymuştur ki kitap verilmeyen peygamberlere “*nebi*” denmesi gerçekleri yansıtmamaktadır. Hz. İsa’ya hem kitap verilmiş hem de “*nebi*” kılınmıştır.

2.7.4. Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahya, Hz. İsa, Hz. İbrahim, Hz. Mûsa, Hz. İsmail ve Hz. İdris

Meryem sûresinin ilk 57 ayetlik bölümü isimlerini verdiğimiz yedi peygamber hakkında bilgi vermektedir. Sûre’nin 58. ayetinde ise şu ifade bulunmaktadır:

“*İşte bunlar, Allah’ın, Âdem’in soyundan kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Nuh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızdan, İbrahim ve İsrail’in (Yakub) soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız peygamberlerin bir bölümüdür. Onlara, Rahmân’ın ayetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı.*”³⁹³ Bu ayette daha önce isimleri zikredilen peygamberlerin, Hz. İbrahim ile Yakub’un neslinden gelen nebiler olduğu belirtilmiştir. Resul ve Nebi ifade edilirken kitap verilip verilmemesi söz konusu edilmemiştir.

Demek ki kitap verildiği ifade edilen veya edilmeyen, kendisine resul veya nebi denilen tüm bu peygamberler bu ayette “*en-nebiyyin/nebiler*” diye isimlendirilmektedir. Diğer ayetlerde ise benzer içerikler ve bağlam dikkate alınarak bu defa tüm peygamberler “*rusûl*” veya “*murselûn*” olarak isimlendirilmiştir.

³⁹² Meryem 19/30.

³⁹³ Meryem 19/58.

2.7.5. Hz. Muhammed'in Peygamberliği (Nebi ve Resul Kavramlarının Kullanımıyla)

Kur'an-ı Kerimde tüm peygamberler için hem “*resul / rusûl / mürsel / mürselûn*” hem de “*nebi / nebiyyûn / enbiyâ*” kelimelerinin kullanıldığını görmüştük. Şimdi de konuyu Hz. Peygamber özelinde ele almak istiyoruz.

Allah Teâla Hz. Muhammed'e bazı ayetlerde sadece resûl bazılarında ise sadece nebi diye hitap etmektedir.

“*Ey Peygamber (Resûl) Rabbinden sana indirileni tebliğ et.*”³⁹⁴ “*Ey Peygamber! (Nebi) Allah'a karşı duyarlı ol, kafirlere ve münafiklara boyun eğme!*”³⁹⁵ Bu ve benzer pek çok ayet-i kerimede Allah Teâla Hz. Peygambere “*Resul*” ve “*Nebi*” kelimeleriyle hitap etmektedir. Bazen de aynı anda hem “*resûl*” hem de “*nebi*” diye hitap etmektedir: “*(Onlar) yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı nebi resule, o ümmi peygambere uyarlar.*”³⁹⁶ “*Öyle ise Allah'a ve kendisi de Allah'a ve kelimelerine inanan ümmi nebi olan resulüne inanın ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız.*”³⁹⁷

Mü'minlere sevgide kendilerinden daha ileri bir konumda olduğu ifade edilen Hz. Peygamber için Ahzab 6'da nebi kelimesi kullanılmış, benzer düşkünlük ve merhametten söz eden Tevbe 128'de ise resul kelimesi kullanılmıştır.

Bu kullanımlardan anlaşılıyor ki risalet ve nübüvvet diğer bütün peygamberlerin olduğu gibi Hz. Peygamberin de iki özelliğidir. Bu özellikler ayrı ayrı yerlerde geçince sorun oluşturmamaktadır. Ancak Meryem 51 ve 54 ile A'raf 157 ve 158. ayetlerde olduğu gibi iki özellik bir arada yer alınca ve arada da atıf

³⁹⁴ Maide 5/67.

³⁹⁵ Ahzab 33/1.

³⁹⁶ A'raf 7/157.

³⁹⁷ A'raf 7/158.

harfi bulunmayınca nübüvvetin risalet içinde değerlendirilmesi gereken bir özellik arz ettiğini, farklı bir görev veya şahıs içermekten ziyade risaletin içerisinde gereken bir yapı oluşturduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Âl-i İmran sûresinin 144. ayetinde Hz. Peygamberin risaletine vurgu yapılmış ve “*Muhammed sadece bir resuldür.*” denilmiştir. Bu durumda nübüvveti risaletten farklı görmek Hz. Peygamberin nebiliğini de ifade eden ayetlerle sorun meydana gelmesine neden oluşturmaktadır. Oysa nübüvveti risaletten bağımsız bir görev olarak algılamayıp risâletin içerisinde bir kurum olarak kabul edilirse ortada bir sorun kalmayacaktır.³⁹⁸

“*Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat O Allah’ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur.*”³⁹⁹ Nübüvvet ve risaleti birbirinden ayıranlar farkında olmadan “*Hz. Peygamber nebilerin sonuncusudur; nübüvvet bitmiştir; ancak risalet devam etmektedir.*” diyenleri desteklemiş, onlara malzeme temin etmiş olmaktadırlar. Hâlbuki tespitlerimize göre Allah’ın resûlü olmakla, Allah’ın nebisi olmak arasında görevlendirme ve şahıs bakımından herhangi bir fark yoktur. Eğer nebi ile resul arasında şahıs olarak fark kabul edilirse o zaman Hz. Peygamberin nübüvveti biterken risalet yönüyle hayatîyetin devam ettiği sonucu da kaçınılmaz olur ki bu durum gerçeğe aykırıdır.

3. NEBİ VE RESUL AYRIMINA DELİL OLARAK GETİRİLEN AYETİN TEFSİRİ

Ayrım iddiasını dile getirenler Hac sûresi 52. ayeti kerimesini delil olarak ileri sürmektedirler.

“*(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, O bir temennide bulunduğu, şeytan onun dileğine ille de (beşeri arzular)*

³⁹⁸ Bkz. Okuyan, s. 58.

³⁹⁹ Ahzab 33/40.

*katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi ayetlerini (lafz ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilendir; hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁴⁰⁰

Râzi bu ayeti yorumlarken, resul ve nebi ayrımı konusuna girmiş ve Kelbi ve Ferrâ gibi bazı âlimlerin bu ayrımı kabul ettiğini,⁴⁰¹ bazıların ise kabul etmediğini belirterek, ayrımı kabul etmeyenlerin reddiyelerini aktarmıştır:

“Bu ayet, A’raf 94’te de olduğu gibi nebinin de mürsel olduğuna delalet eder. Yüce Allah Hz. Peygambere bazen nebi bazen de resul diye hitap etmektedir. Dolayısıyla bu durum iki kavram arasında aykırılık ve zıtlık olmadığını göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber için nebilerin sonuncusu denmesi de iki kavramın ayrılığını gösterir.” Bu ifadelerden sonra Râzi kendi görüşünün ayrımı kabulden yana olduğunu, resule mucize ve kitap indirildiğini, önceki şeriatı nesh ettiğini, kendisine vahiy meleğinin geldiğini, tebliğle görevlendirildiğini, nebilerin ise böyle olmadığını ifade etmiştir.⁴⁰²

Mustafa Meraği resulün yeni bir şeriat getirdiğini, nebinin ise bununla birlikte önceki şeriatları yerleştirmeyi de içerdiğini beyan etmiştir.⁴⁰³ Bu yorumuyla Meraği, nebiyi resulden daha geniş bir kapsamda değerlendirmiş olmakta, dolayısıyla klasik ayrıma farklı bir boyut eklemiştir.

Hac suresi 52. ayette resul ve nebi kelimeleri arasında vâv bağlacının bulunması, her iki kelimenin farklı kişileri nitelendirdiği kanaatini vehm

⁴⁰⁰ Hac 22/52.

⁴⁰¹ Resul olmayan nebi ayrımı yapan bir görüş için bkz. Taberi, IX, 174-178; Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil*, Kahire 1977, III, 160-161.

⁴⁰² Râzi, XXIII, 48-49. Benzer değerlendirmeler için bkz. Elmalılı, V, 496-497. Elmalılı, Âl-i İmran suresi 81. ayetin tefsirinde ise bütün peygamberlere kitap ve hikmet verildiğini beyan etmiştir. Bu beyan nebi-resul ayrımının kitap verilme veya verilmemesiyle ilgili olmadığını ortaya koyar. Elmalılı, II, 395.

⁴⁰³ Meraği, Mustafa, *Tefsiru Meraği*, Beyrut 1974, XVII, 117. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bkz. Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Beyrut 1991, XVI, 250.

ettirmiştir. Halbuki bir mü'min, hem muttaki, hem muhsin olur, hem de müslüman; hem baba olur hem de oğul...⁴⁰⁴

Bakara suresinin 98. ayetinde Allah'a, meleklerine ve peygamberlerine düşman olanlara Allah'ın düşman olacağını belirtmiş, melekler kelimesi bütünü içermesine rağmen aynı ayette Cebrail ve Mikail'in isimleri de ayrıca zikredilmiştir.

Ahzab suresinin 7. ayetinde nebilerden söz alındığı belirtilmesine rağmen, peşinden “*Senden, Nuh'dan, İbrahim'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan söz aldık.*” denmektedir. Nebiler kavramına adı geçen peygamberler de girmesine rağmen Yüce Allah onları ayrıca zikretmiştir.

Rahman sûresinin 68. ayetinde “*mevveler*” anlamına gelen “*fâkihe*” kelimesi kullanıldıktan sonra “*hurma*” anlamındaki “*nahl*” ve “*nar*” anlamındaki “*Rumman*” kelimeleri kullanılmıştır.

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere Hac 52. ayette hem resul hem de nebi kelimelerinin kullanılması onların birbirlerinden farklı insanları nitelendirmesine değil, aynı peygamberlerin hem risalet hem de nübüvvet yönünü öne çıkarmaya yöneliktir. Kaldı ki ayette geçen “*temenna*” fiili de “*Ümniyyeti*” kelimesindeki zamir de müfrettir. Dolayısıyla âyette birden çok kişiden değil, aynı kişinin değişik yönlerinden veya özelliklerinden söz edilmektedir.

“*Hani Allah peygamberlerden, Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz*» diye söz almış, «*Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklediniz mi?*» dediğinde, «*Kabul ettik*» cevabını vermişler, bunun üzerine Allah: *O halde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim, buyurmuştum*”⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Benzer bir yaklaşım için bkz. Durmuş, s. 49; Okuyan, s. 58.

⁴⁰⁵ Âl-i İmran 3/81.

Bu ayette kendilerinden söz alınan, peygamberlerden kasıt, peygamberlerin ümmetleri veya çocukları, yani İsrail oğulları ya da Ehli kitaptır. Çünkü onlar peygamberliğe daha layık olduklarına inanıyorlardı. Nitekim “*ve iz ehazellahu mîsakallezine ûtü'l-kitabe*” ifadesi kullanılmıştır.⁴⁰⁶ Bu husus Âl-i İmran 187. ayetle de desteklenmektedir.⁴⁰⁷ Alınan sözlerin ümmetler veya peygamberlerin çocuklarından olması vakaya da uygundur. Hz. Peygamberden önceki peygamberlerin ümmetlerinin veya çocuklarının böyle bir görevi vardı. Son peygamber ümmetinin ise böyle bir görevi olamaz; çünkü Ahzab suresi ayet 40’te belirtildiği üzere son peygamberdir. Zaten ayetin başındaki “*hani, hatırla, unutma*” anlamındaki “*iz*” edatı, muhatap olan kişinin Hz. Peygamber olduğunu, en-nebiyyin “*nebler*” ifadesinin içinde onun olmadığını gösterir.⁴⁰⁸ Maksat önceki peygamberlerin ümmetlerinden alınan sözün hatırlatılmasıdır.

Bu sözün birlikte ve aynı anda peygamberlik yapan peygamberlere yönelik olması da mümkündür; Çünkü Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. İsmail, Hz. İshâk; Hz. Musâ, Hz. Şuayb, Hz. Hârûn; Hz. Yakup ve Hz. Yusuf örneklerinde olduğu gibi böyle risaletler yaşanmıştır.⁴⁰⁹

Maksadın kitap ehli veya İsrailoğulları olduğu ağır basmaktadır. Çünkü bu konu, sûrenin 64. ayetinden itibaren devam etmekte ve kitap ehlinde söz edilmektedir. Konuyu bağlamından kopartarak izah etmek doğru değildir.

Türkçeye haberci ve elçi olarak çevrilebilecek “*nebi*” ve “*resul*” kavramları arasında, sadece *resul*’lere şeriat ve kitap verildiği⁴¹⁰ nebi olanlara ise verilmediği

⁴⁰⁶ Zemaşeri, I, 371.

⁴⁰⁷ Benzer değerlendirmeler için bkz. Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Beyrut 1992, III, 235.

⁴⁰⁸ Bkz. Okuyan, s. 58.

⁴⁰⁹ Benzer bir değerlendirme için bkz. Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara 2006, III, 166.

⁴¹⁰ Alûsi resullerin kitap sahibi olmasının şart olmadığını söyler. Fakat gerekçesini açıklamaz. Bkz. Âlusi, XVI, 105.

şeklinde ayırım yapmak, yukarıda delil getirdiğimiz Kur'an ifadeleri, diğer kaynaklar ve yaptığımız izahlar çerçevesinde pek mümkün gözükmemektedir. Bütün peygamberler hem nebidir hem de resuldür. Her peygamber önce nebidir, yani önce vahiyle ilahi alemde haberdar edilmiştir; sonra da resuldür; yani o bilgileri insanlara tebliğ etmiştir.

Gerek nebi gerek resul Kur'an'da, Allah'ın emirlerini ve öğütlerini muhataplara bildirmek üzere seçtiği elçi anlamında kullanılır. Kur'an'da kendilerinden söz edilen peygamberler hem resul hem nebi olarak nitelendirilmiş, böylece nebi ile resul arasında bir farkın bulunmadığına işaret edilmiştir. Allah bütün nebi ve resullere dini ve dünyevi konulara ilişkin bilgileri ve emirleri vahiy yoluyla bildirip bunları insanlara tebliğ etmelerini emretmiş, onlar da aldıkları vahiylerin Allah'tan geldiğine dair zorunlu bilgiye sahip olmuştur.⁴¹¹

Bu tespitleri yapan Yavuz, Kur'an'da geçen nebi ve resul kavramlarının aynı anlamda kullanılmasına karşılık hadislerde nebi ile resul arasında farklılık bulunduğu, 124.000 peygamberden resullerin sayısının 313 (bazı rivayetlere göre 315),⁴¹² geri kalanların ise nebi olduğunun ileri sürüldüğünü açıkladıktan sonra, şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Ancak hadislerin çoğunda peygamberler hakkında nebi kelimesi kullanılmış, Miraç esnasında Hz. Peygamberin nebilerle görüştüğünü bildiren rivayetlerde, Hz. Mûsa ve Hz. İsa'dan da nebi diye söz edilmiştir. Bu kullanımlar dikkate alınarak genel anlamda hadislerde de nebi ile resul arasında fark gözetilmediği söylenebilir. Aksi takdirde 313 diye verilen resul sayısınınca ilahi kitap ve şeriatın gelmesi gerekir. Birçok kitabın resullere mükerrer olarak indirildiği şeklinde bazı kelamcılarca yapılan yorum ise tatmin edici değildir; esasında bu konuda nakli bilgi de yoktur. Bu sebeple rivayetlerin sahih*

⁴¹¹ Yavuz, Yusuf Şevki, “Peygamber”, *DİA*, İstanbul 2002, XXXIV, 257-258. Nebi ile resul arasında bir fark bulunmadığı, bunların birbirlerinin sinonimi olduğu yönündeki bir görüş için de bkz. Süleyman Ateş, “Peygamberlik”, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul, trs., XVI, 522.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 226.

olanlarının Kur'an'a aykırı bilgiler içermediğini, buna aykırı bilgiler içeren rivayetlerin ise probleml olduğunu kabul etmek gerekir.”⁴¹³

Resul ile nebi arasında bir fark ortaya konulacaksa bu fark kişilerle değil aynı kişilerin farklı özellikleri ve yükümlülükleriyle ilgili olarak yapılmalıdır.⁴¹⁴

Bazı Mutezili kelamcılara göre, nebi, kitapla veya ilhamla ya da uykudaki uyarı ile Yüce Allah'tan haber veren kişidir. Resul ise ilahi vahyi taşıyan vahiy meleği kendisine indirilen kişidir. Bunlara göre resule vahiy meleği iner nebiye ise inmez.⁴¹⁵ Bu iddianın Hz. Musa göz önüne alındığında doğru olmadığı anlaşılır. Çünkü Tâhâ 9-13 ve Neml 29-35. ayetlerde Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya doğrudan vahiy indirdiği, bir melek aracılığının olmadığı anlaşılmaktadır. Dahası kendisine melek gelen her insana da resul denemeyeceği aşikardır. Çünkü Hûd 69-73'te Hz. İbrahim'in hanımına meleğin görüldüğü ve kendisine çocuk müjdelediği bildirilmektedir. Melek geldi diye o hanımın şeriat sahibi ve mübelliği elçi olduğu iddia olunamaz. Aynı şekilde Âl-i İmran 42 ve 43. ayetlerde melekler Hz. Meryem'e Yüce Allah'ın onu seçtiğini, arındırdığını ve döneminin veya tüm alemlerin hanımlarına üstün kıldığını, bu nedenle rabbine itaat etmesi, önünde secdeye kapanması ve boyun bükenlerden olması gerektiğini kendisine bildirmişlerdir. Daha sonra Âl-i İmran 45. ayette yine meleklerin kendisine Hz. İsa'yı müjdelemesinden söz edilmektedir. Ayrıca Meryem 16-21. ayetlerde de meleğin (Hz. Cebrail'in) Hz. Meryem'e gönderilip ona bir insan sûretinde görüldüğünden ve aralarında geçen uzun uzun konuşmalardan söz edilmektedir. Yukarıda verdiğimiz iddianın sahipleri kendisine melek veya melekler geldi diye

⁴¹³ Yavuz, XXXIV, 258.

⁴¹⁴ Bkz. Durmuş, s. 49. Ayrıca Mustafa İslamoğlu'nun şu yorumu da dikkat çekicidir: “Resul'de haberci öne çıkarken, nebide haber önce çıkmaktadır. Birincide vurgu haberi taşıyana, ikincide ise haberin kendisinedir... Kur'an'da genellikle Hz. Peygamberin şahsıyla ilgili hitaplarda nebi, misyonu ile ilgili hitaplarda resul kullanılırsa da birbirinin yerine kullanıldığı da vakidir.” İslamoğlu, s. 252 (7. not). Başka bir ayetin yorumunda da “nitelik açısından her resul nebi, her nebi de resul'dür.” ifadesini kullanmaktadır. İslamoğlu, s. 586 (13. not).

⁴¹⁵ Cihangeri, s. 478.

Hız. Meryem'e de resul dememişlerdir. Bu bağlamda Havarilere⁴¹⁶ veya Hız. Musa'nın annesine⁴¹⁷ vahy edilmesinden bahsedildiği için onlara da resul denmemektedir. Bu da göstermektedir ki bir insana meleğin görünmesi onun "resul" oluşunun veya görünmemesinin "nebi" oluşunun bir göstergesi değildir.

Her peygamber Allah tarafından insanlara gönderilmesi itibariyle resul; Allah'tan aldığı haberleri insanlara bildirmesi itibariyle de nebidir. Yani peygamberin resul niteliğinde "gönderilmesi" işi, nebi niteliğinde ise "haber" meselesi daha baskındır.⁴¹⁸

4. NÜBÜVVETİN SON BULMASI MESELESİ

Peygamberliğin Hız. Muhammed ile sona erdiği inancı *hatmu'n-nübüvve* diye adlandırılmıştır. Hız. Âdem'den Hız. Muhammed'e kadar sayılarını kesin olarak bilemediğimiz, aralarında herhangi bir ayırım yapmadığımız pek çok peygamber gönderilmiştir.

İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte peygamberliği inkar edenlerle karşılaşmış ve bunlara peygamberliğin gereği ve imkanı hususunda gerekli cevaplar verilmiştir.

İslam tarihi boyunca *hatmu'n-nübüvve* inancına doğrudan veya dolaylı olarak karşı çıkan kişi veya fırkalar olmuştur. Meselâ Ğulat-1 Şia olarak adlandırılan bazı aşırı fırkalar arasında belki Yahudi inançlarına müsteniden "Peygamberliğin daimi bir kaynak, kesintisiz bir zincir olduğu ve bu zincirlerdeki her bir halkanın kendisinden öncekine nisbetle daha değerli ve ondan daha kâmil olduğu"⁴¹⁹ Bâtıniler, Şeyhiler, Bâbiler, Bahâiler ve benzerleri temelde bu fikre dayanarak nübüvvetin devam ettiğini ileri sürmüşlerdir.

⁴¹⁶ Maide 5/111.

⁴¹⁷ Taha 20/38, 39; Kasas 28/7.

⁴¹⁸ Durmuş, s. 49.

⁴¹⁹ Abdulhamid, İrfan, *İslamda İtikadi Mezhebler ve Akaid Esasları*, trc. Saim Yeprem, İstanbul 1994, s. 55-56.

Batıniler her peygamberin şeriatının bir süresi olduğunu bu tamamlandığında öncekini nesheden başka bir peygamber gönderildiğini ve Hz. Âdem'den beri bu işin böyle devam ettiğini savunmuşlardır. İslamiyet açısından Hz. Âdem ile Hz. Muhammed arasındaki peygamberler göz önüne alındığında bunun bir durum tespiti olarak doğru kabul edilebilir. Ancak Batınilere göre, Hz. Muhammed'den sonra Hz. Ali gönderilmiş, onun devri de Câfer b. Muhammed ile tamamlanmıştır. Onun şeriatı da mensuh olmuştur. Bu durum yeni şeriatların nesh edilmesi ile devam edecektir.⁴²⁰

Bahailer de nübüvvetin sürekli olduğu ve kesilmemesi gerektiği zanlarından hareketle benzer iddiaları tekrarlamışlardır. Söz gelimi Minu Drahsan Müslümanların Bahâiliği reddetmekte kullandıkları en kat'î delil olarak değerlendirdiği Ahzab sûresinin 40. ayetinin meâlini, “*Muhammed adamlarınızdan birinin babası değildir, belki Allah'ın peygamberi, peygamberlerin sonuncusudur.*” şeklinde sanki Hz. Muhammed'in peygamber oluşu ya da son nebi oluşu bir ihtimale bağlıymış gibi vermektedir. Ona göre Allah'ın mürsil oluşu veya yaratılışın başından beri kullarına rol gösterici resuller, nebiler gönderdiği inkar edilemeyeceği halde, Müslümanlar bir tek ayete dayanarak Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna ve ondan sonra hiçbir peygamber gönderilmeyeceğine inanmışlardır. Halbuki ayette geçen “*Hateme'n-nebiyyiin*” deyimi ile Allah'ın Mursillik (peygamber göndericilik) vasfı kaybolmaz. İslamiyetten sonra dünya sona ermediğine göre yani bir peygamber göndermeye duyulan ihtiyaç da ortadan kalkmamıştır. Allah da Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber göndermeye kadir ise Hz. Muhammed'in son peygamberliğini daha fazla savunmanın gereği yoktur.⁴²¹

⁴²⁰ Gazali, *Batniliğin İçyüzü*, trc. Avni İlhan, Ankara, trs., s. 26-27.

⁴²¹ Fığlalı E. Ruhi, *Babilik ve Bahailik*, İzmir 1981, s. 33.

Drahsan, Ahzab suresinin 40. ayetinde geçen “H-T-M” kelimesinin te harfinin kesresiyle, sona erdiren anlamına gelen “*hâtim*” şeklinde ve te harfinin fethasıyla yüzük anlamına gelen “*hatem*” şeklinde Arapça’da iki türlü okunabildiğini; ikinci okunuş şekli göz önüne alınırsa Cenâb-ı Hakk’ın bu ayette Hz. Muhammed’in seçkinliğini, mümtazlığını belirtmek maksadıyla o zamana kadar gönderilmiş peygamberleri, nebileri süsleyen bir yüzük, kıymetli taş olarak övdüğü anlamının çıktığını iddia eder. Hatta ona göre bu sûrede geçen ilgili ayeti “...belki peygamberlerin *hâtemi*, *yâni yüzük taşıdır*” diye okumasının ve anlamının gerektiği çok açıktır. Bahsi geçen kelime “*hatim*” şeklinde okunmak istenirse anlamı nebilerin sonuncusu anlamına gelir. Bu durumda da nebilerin sonuncusuyla resullerin sonuncusu anlamlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Minu Drahsan “*Hateme’n-nebiyyiin*” ifadesinin peygamberlerin sonuncusu anlamına gelmediğine dair iddiasını ispatlayabilmek için nebi ve resul arasında fark olduğu görüşünden hareket etmektedir. Ona göre nebi kelimesi İslami terminolojide kitabı olmayan peygamber demektir. Fakat “*resul*” Cenâb-ı Hakk tarafından doğrudan doğruya insanları ıslah ödeviyle gönderilen kitap sahibi kişilerdir. *Resul* kelimesi kapsam bakımından genel, *nebi* kelimesi ise özeldir. Hz. Muhammed ise hem nübüvvet hem de risâlet makamlarına sahiptir. Ayetin ilgili kısmının “*hâteme’n-nebiyyiin*” şeklinde okunuşundan Hz. Muhammed’in nebilerin sonuncusu olduğu anlaşılırken ondan sonra hiçbir resulün ve resullerin gelmeyeceğine dair bir delil elde edilemez.⁴²²

Bu tür iddialar, günümüz Türkiye’inde “*Peygamber efendimiz hâtemu’r-rûsul değil hâtemu’l-enbiyadır. Her resul nebi değildir.*” gibi ifadelerle bazı kişiler tarafından dile getirilmektedir.⁴²³

⁴²² Fığlalı, *Babilik ve Bahailik*, s. 33.

⁴²³ Fığlalı, s.11’de bu kişinin İskender Evrenesoğlu olduğunu belirtir.

19. asırda bugünkü Pakistan topraklarında yaşayan ve 1885 yılından itibaren kendisine Allah tarafından ilâhi bir görev verildiğini öne sürerek sırasıyla mücedditlik, Mesihlik, mehdilik, kısmî peygamberlik iddialarında bulunan hatta kendisinin Hinduların Krişna avatarı olduğunu söyleyen Gulam Ahmed Kâdiyânî'ye bağlı Kâdiyân Ahmedileri, onun nebiliğini ispatlayabilmek için "Hatmu'n-nübüvve" ile ilgili ifadeleri farklı yorumlamaya çalışmışlardır.⁴²⁴

Mesela Basiruddin Mahmud Ahmed, tıpkı Bahai Minu Drahsan gibi Ahzab sûresinin ayetindeki "H-T-M" kelimesinin hâtim değil hâtem şeklinde okunması ve âyetin "*Muhammed bütün peygamberlerin mührüdür*" diye anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir. Onlara göre bu ayet, Muhammed'in fiziki açıdan olmadığını gösterir. Fakat O, Allah'ın elçisi ve nebilerin mührü olması hasebiyle, manevi oğulların (iddialarına göre Gulam Ahmed gibi nebilerin) manevi babasıdır. Bunun için bu ayet nebilerin gelmesinin sona erdiğini değil, onların İslam dairesinde devam ettiklerini gösterir.⁴²⁵ Nitekim Gulam Ahmed de yavaş yavaş peygamberlik iddiasına zemin hazırlamak istemiş ve neticede ölümünden bir iki ay önce sarf ettiği sözlerinde açıkça nebiliğini iddia etmiştir.⁴²⁶

Lahor Ahmedileri, Gulam Ahmed'in bu gibi ifadelerini onun gerçek bir nebi olduğu şeklinde anlamazken, nübüvvetin Hz. Muhammed'in ümmeti arasında devam ettiğini bu durumun İslam'ın ve İslam peygamberinin şerefini artırdığını iddia eden⁴²⁷ Kâdiyân Ahmedileri Gulam'ın gerçekten nebi olduğunu kabul etmişlerdir.⁴²⁸

Görüldüğü üzere Bahailerin, Kâdiyanilerin ve benzerlerinin peygamberlerin gelişinin kesilmediğini öne sürebilmek için iddialarını Ahzab suresi 40. ayetiyle

⁴²⁴ Fığlalı, *Kâdiyânîlik (Ahmediye Mezhebi)*, İzmir 1981, s. 33.

⁴²⁵ Fığlalı, *Kadîyanîlik*, s. 155.

⁴²⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Fığlalı, *Kadîyanîlik*, s. 149.

⁴²⁷ Fığlalı, *Kadîyanîlik*, s. 153.

⁴²⁸ Fığlalı, *Kadîyanîlik*, s 153-154.

ilişkilendirmektedirler. Ayette geçen hatim ve en-nebiyyiin kelimelerini kendilerine mesnet teşkil etmektedirler. Biz burada hatim kelimesiyle ilgili iddiaları ele alacağız. Nebi ve Resul konusunda ise önceki bölümde verdiğimiz bilgilerin yeterli olduğu kanaatindeyiz.

Hatim ve hatem kelimeleri, Arapçada mühür, mücevher, üzerine isim kazınmış mühür, yüzük,⁴²⁹ her şeyin sonu,⁴³⁰ her şeyi bitiren ya da kapatan kişi⁴³¹ anlamlarına gelir. Kıraat imamlarından Asım ve Hasan bu kelimedeki “te” harfini fethalı olarak yani “hâtem”, diğerleri ise kesreli olarak yani “hatim” şeklinde okumuşlardır.⁴³² Elmalılı Hamdi Yazır, “*Hatim h-t-m kökünden ism-i faildir ve bitiren, sona erdiren ya da mühürleyen anlamlarına gelmektedir. Hâtem ise aynı kökten ism-i alettir ve mühür demektir. Mühür de bir şeyin tevsik ve tasdiki için sona basıldığından hem son hem de tasdik anlamını içerir. Bu durumda her iki okunuş da Hz. Muhammed’in iki özelliğini ayrı ayrı akla getirir: O hem tüm peygamberlerin gelişini sona erdiren ‘âhiru’l-enbiyâ’dır hem de tüm peygamberleri tasdik ve tevsik eden ilâhi mühürdür.*”⁴³³ diyerek her iki okunuşun da “son” anlamını etkilemediğini veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Ayrıca bu kelimenin bir toplulukla birlikte kullanıldığında kesinlikle “son” anlamına geldiğine dair, meşhur lügatçiler de değinmişlerdir.⁴³⁴ Dolayısıyla “hatim/hatem” lafzıyla ilgili Bahailerin, Kâdiyânilerin ya da benzer görüştekilerin iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır.

İncelememiz neticesinde Kur’an’da ve rivayetlerde bariz bir şekilde Nebi ve Resul ayrımının yapılmadığı ortaya konmuştur. Bir farkın olduğunu söyleyenler kendi şahsi kanaatlerini dile getirdikleri akla gelmektedir. “Hz. Muhammed’den sonra nübüvvet kesildi fakat risalet kesilmedi; dolayısıyla ondan sonra resul

⁴²⁹ İbn Manzur, XII, 163-164; Firuzâbâdi, IV, 103-104.

⁴³⁰ Cevheri, V, 1908; İbn Manzur, XII, 164; Zebidi, VIII, 267.

⁴³¹ Zebidi, VIII, 267; Firuzâbâdi, IV, 104.

⁴³² Taberi, X, 305.

⁴³³ Elmalılı, VI, 3906.

⁴³⁴ Cevheri, V, 1908; İbn Manzur, XII, 163-164; Zebidi, VIII, 267; Firuzabadi, IV, 104.

gelebilir.” diyenlerin bu sözleri ile bir meleği, sıradan bir elçiyi vb. Kur’an’da geçen diğer manaları kast etmedikleri ortadadır. Bütün bunları zikrettikten sonra Ahzab sûresinin 40. ayeti nübüvvetin, tabiatıyla da risaletin sona erdiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Hiz. Muhammed ile peygamberliğin sona ermesi, Bahâilerin ve benzerlerinin iddia ettiği gibi ilahi rahmetin kesilmesi değil, aksine insanlığa kendi ayakları üzerinde durması için verilmiş ilahi bir fırsattır. Yeni bir peygamberin geleceği beklentisi içerisindeki insanlar kendi başlarına hareket etmede sıkıntı içinde olacaklardır.⁴³⁵

Allah’ın mürsil olduğu dolayısıyla sürekli peygamber göndermesi gerektiği şeklindeki iddialar, peygamberlerin gönderilmesini ihtiyaca dayalı olmaktan çok belli bir sürenin geçmesine bağlamaktadırlar. Tabii bu Allah’ın hakim sıfatıyla çelişir. Ayrıca ona mecburiyet isnat etmek bakımından onun irade sıfatına da aykırıdır. Bu bakımdan bu iddiaları İslam’ın yalnız nübüvvet değil tevhit inancıyla da bağdaştırmak zordur.

Hiz. Peygamberin gelmesiyle ilahi emir ve yasaklar en mükemmel haliyle bildirilmiştir. Binaenaleyh insanlar, İkbâl’in dediği gibi, karşılaştıkları problemlerin çözümlerini en son ve mükemmel dinin içerisinde, geçmişin tecrübelerinin ışığında, akıllarını kullanarak bulmalıdır⁴³⁶ İnsanlık Fazlurrahman’ın belirttiği üzere ahlaken olgunlaşabilmek için ilahi kitaplardan ve özellikle Kur’an-ı Kerim’den sürekli olarak hidayeti aramalıdır. Bu ilahi hidayetin anlaşılması ise artık “seçilmiş” kişilere bağlı değildir. Kur’an’ın son vahy, Hiz. Muhammed’in son peygamber olması Müslümanlar için imtiyaz değildir. Onlara ciddi sorumluluklar yüklemektedir.⁴³⁷

⁴³⁵ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara 1975, s. 37.

⁴³⁶ İkbâl, Muhammed, *İslam’da Dini Düşüncenin İhyası*, trc. Ahmet Asrar, İstanbul 1984, s. 124.

⁴³⁷ Yurdagür, Metin, *İslam Düşüncesinde Fetret Kavramı*, İstanbul 1996, s. 31-32.

5. PEYGAMBERLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI EFDALİYETİ

Peygamberlikle ilgili tartışmalardan bir tanesi de peygamberlerin birbirine üstünlüğü yani efdaliyyet meselesidir. İlk dönem akaid eserlerinde Peygamberler arasında üstünlük konusu yer almazken, Şia'nın imameti iman esaslarından kabul edip, bu fikirlerine de kendilerine göre kitap ve sünnetten deliller getirmeleri sebebi ile bu konu ehl-i sünnet kelim eserlerine girmiştir. Şia, bu delillerle ilk üç halifeyi dışlayıp, Hz. Ali'nin Peygamber'den sonra en üstün ve hilafete de en layık kimse olduğunu iddia etmiştir.⁴³⁸ Buna karşılık Ehli Sünnet kelimcileri Şia'ya bir tepki ve reddiye olarak eserlerinde imamet ile ilgili bahisler açmışlar ve üstünlük tarihen vuku bulan hilafet sırasına göre olduğunu iddia etmişler, onlar da kendilerine göre bunu ispat etmeye gayret göstermişlerdir.⁴³⁹

Üstünlük konusu kelim ilmine girdikten sonra içeriği zenginleştirilmiştir. Bundan sonra bu mevzu melekler ile peygamberler arasındaki üstünlük, meleklerin birbirlerine üstünlüğü, peygamberlerin birbirlerine üstünlüğü, meleklerle insanlar arasında üstünlük, peygamberlerin velilere olan üstünlüğü, peygamberlerle insanlar arasında üstünlük ve insanların birbirleri arasında üstünlük şeklinde çeşitlenmiştir.⁴⁴⁰

5.1. Kur'an'a Göre Peygamberler Arasında Efdaliyet

İlk bakışta Kur'an'ın bazı ayetlerinin peygamberler arası üstünlüğe işaret ettiği, bazılarının ise herhangi bir üstünlüğün olmadığına delil teşkil ettiği söylenebilir. Ekseriyet Müslüman ulema üstünlük olabileceği anlamına gelen ayetleri öne çıkararak peygamberler arasında üstünlük olduğunu ve bunun

⁴³⁸ Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984, s. 209-217; Topaloğlu, Bekir, *Kelim İlmine Giriş*, İstanbul 1988, s. 209.

⁴³⁹ Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, s. 67-73; Aliyyü'l-Kari, Molla Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu ale'l-Fikhi'l-Ekber*, İstanbul 1955, s. 114-120; Muhyiddin, Muhammed b. Bahaidin, *el-Kavlu'l-Fasl*, İstanbul 1990, s. 289-301.

⁴⁴⁰ Bağdadi, s. 164-167.

akabinde de Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu iddia etmişlerdir. Bir kısım ulema ise ilgili ayetleri yorumlayarak peygamberler arasında üstünlük olmadığını belirtmişlerdir.

Peygamberlerden birinin diğerine üstün olduğunu savunanlar şu ayetleri delil getirmektedirler:

*“O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik.”*⁴⁴¹

*“Biz İbrahim'e İshak ve Yakub'u da armağan ettik; hepsini de doğru yola ilettik. Daha önce de Nuh'u ve O'nun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u doğru yola iletmıştik; Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da. Hepsi de iyilerden idi. İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da. Hepsini âlemlere üstün kıldık.”*⁴⁴²

*“Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud'a da Zebur'u verdik.”*⁴⁴³

*“Andolsun ki biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar: Bizi, mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamd olsun, dediler. Süleyman Davud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuşdili öğretildi ve bize her şeyden verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur.”*⁴⁴⁴

Bu ayetler ile ilgili yorumlara muhtelif tefsirlerde şöyle yer verilmiştir:

Zemahşeri Bakara 253. ayeti şöyle yorumlamıştır: *“Bu ayet ile alakalı olarak dikkat çekilen peygamberlerden biri Allah'ın kendisiyle konuştuğu*

⁴⁴¹ Bakara 2/253.

⁴⁴² En'am 6/84-86.

⁴⁴³ İsra 17/55.

⁴⁴⁴ Neml 27/15-16.

*Musa'dır. Devam eden kısımda "bazılarını derecelerle yükselttik" ifadesinden Hz. Muhammed anlaşılmalıdır. Çünkü ona verilen hiçbir özellik diğerlerine verilmemiştir. Bunların da en önemlisi, bütün zamanlar boyunca devam edecek olan Kur'an'dır. Hz. Peygamber'in adının burada açıkça söz konusu edilmemesi ise ayetin bizzat Hz. Peygamber'e inişiyle irtibatlı olmasıdır. Ayrıca onun faziletini ve değerini göstermesi bakımından muhataplarınca karıştırılması söz konusu olmayan bir özelliğe olmasıdır. Dolayısıyla onun isminin zikredilmemesi, onun biliniyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Burada zikredilmeyen başka peygamberler de vardır. Hz. Musa ve Hz. İsa'nın isimleriyle konu edilmesi, onlara diğerlerinden ayrı bir özellik verilmesindedir. Hz. Muhammed (a.s.) ise başka peygamberlere verilmeyen Kur'an mucizesine sahip olduğuna göre, adı zikredilmeksizin derece bakımından hepsinden üstün olduğu zikredilmiştir."*⁴⁴⁵

Reşid Rıza ise sözkonusu ayeti şöyle yorumlar: "Ayetin üslubu ve bağlamı da burada ifade edilenin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu göstermektedir. Bu, hem onun ümmetinin, hem şahsının hem de dininin derecesini göstermektedir. Bu ayetin öncesinde, özde bir olmakla birlikte önceki peygamberler dönemindeki ihtilaflara ve savaflara atıf yapılmaktadır. Bunlar Hz. Peygamber'e bildirilmek suretiyle dikkat çekilmektedir. Peygamberlerin derecelerini gösteren bu ayette, Hz. İsa'nın adıyla anılması ve Hz. Musa'nın bir özelliğine işaret etmek suretiyle anılması Kur'an'ın üslubu icabıdır. Hz. Peygamber'e yapılan hitapta diğerlerinin adıyla zikredilmesi ise tabiidir. Yine ayette "Onlardan Allah'ın kendilerine hitap ettiği, derecelerle yükselttikleri vardır. Meryem oğlu İsa'ya belgeler verdik"⁴⁴⁶ derecelerle yükseltilen kısmın Hz. İsa ile Hz. Musa arasında ifade edilmesi, Hz. Muhammed'in dininin ve ümmetinin orta bir ümmet olduğuna işarettir."⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Zemahşeri, *Keşşaf*, I, 297-298.

⁴⁴⁶ Bakara 2/253.

⁴⁴⁷ Reşid Rıza, *Muhammed, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim*, Mısır 1936, III, 3-5.

Beydavi ayeti şöyle yorumlamaktadır: “Allah’ın kendisi ile konuştuğu kimse Musa’dır. Denildi ki bu kişi hem Musa ve hem de Muhammed olabilir. Çünkü Allah Musa ile Tur dağında, Muhammed ile “iki yay arası kadar hatta daha yakın mesafede iken”⁴⁴⁸ Miraç’ta konuşmuştur.⁴⁴⁹ Nesefi de hemen hemen aynı şeyleri söylemektedir.⁴⁵⁰

Elmalılı bu ayeti tefsir ederken, peygamberlerin birbirinden üstün olduğunu savunduktan sonra, burada “bazısını da derecelere daha yüksekler çıkardı” ifadesindeki “bazısı” kavramının Hz. Muhammed’e yönelik olduğunu belirtmektedir.⁴⁵¹

Ele aldığımız yorumlara ve benzerlerinin etkisinde kalmaksızın bu ayeti tetkik ettiğimizde derecelere yükseltilebilir kişinin Hz. Muhammed olduğuna ne direkt ne de indirekt bir işaret görmekteyiz. Ayetin sibak ve siyakında bu anlama gelecek bir söylem de görülmemektedir.

En’am 84-86. ayetlerinde İshak, Yakup, Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa, Harun, Zekeriyya, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, Yunus ve Lut peygamberler birkaç ayet önce de İbrahim peygamber bir bir sayılarak bunların hepsinin âlemlere üstün kılındığı belirtilmiştir. Burada ifade edilen “feddalna” kelimesi “ihsanda bulunduk” anlamındadır.⁴⁵² Doğru ve tercihe şayan olan da budur. Allah bunlardan her birine ayrı ayrı ihsanlarda bulunmuştur. Nesefi buradaki üstünlüğü risalet ve nübüvvet olarak anlamış,⁴⁵³ Beyzavi ise bunu nübüvvet olarak yorumlamıştır.⁴⁵⁴ Bu durumda da peygamberlerin birbirlerine üstün olduğu anlamı çıkarılamaz.

⁴⁴⁸ Necm 53/9.

⁴⁴⁹ Beydavi, *Tefsir*, I, 133.

⁴⁵⁰ Nesefi, *Tefsir*, I, 127.

⁴⁵¹ Elmalılı, II, 148.

⁴⁵² Elmalılı, Bakara suresi 253. ayeti açıklarken “bu çeşit üstünlükler ve yüksek dereceler sırf Allah vergisidir. Bu yükseklik kendi şahıslarında var olan bir özellik değil, ilahi ihsan ile elde ettikleri ilahi bir bağıştır” diyerek üstünlüğü ihsan ve bağış olarak izah etmiştir. Elmalılı, II, 253. Akbulut da bu görüşte olup, bu fiille kastedilen ihsandır, demektedir. Akbulut, s. 117.

⁴⁵³ Nesefi, *Tefsir*, II, 21.

⁴⁵⁴ Beydavi, *Tefsir*, I, 310.

İsra suresi 55. ayette: “*Peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Davud’a da Zebur’u verdik*”⁴⁵⁵ buyurulmaktadır. Ayette Davud’a verilen Zebur’dan bahsedildiğinden dolayı “*üstün kılma*” ihsanda bulunma anlamında kullanılmıştır. Nesefi ve Beyzavi ise bu ayette de Hz. Muhammed’in üstünlüğüne işaret edildiğini savunmuşlardır.⁴⁵⁶ Hâlbuki ayette bu durumla alakalı bir işaret bulunmamaktadır.

Neml suresi 15 ve 16. ayetlerinde Davud’a ve Süleyman’a ilim verilmesi ve Süleyman’a kuş dilinin öğretilmesi bir üstünlük olmayıp bir ihsandır. Bu durumun “*apaçık bir lütuf*”⁴⁵⁷ olduğu zaten ayetin sonunda net bir şekilde ifade edilmiştir.

Peygamberlerin birbirleri arasındaki üstünlüğün peygamberlik vazifesi açısından olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim “*De ki ben de sizin gibi bir insanım; bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyolunuyor.*”⁴⁵⁸ ayetiyle Hz. Muhammed kendisinin öteki insanlar gibi bir insan olduğunu, sadece kendisine vahiy geldiğini söylemesi ve ayrıca hadislerinde “*Ben Meryem oğlu İsa’ya dünyada ve ahrette insanların en yakınıyım. Peygamberler baba bir kardeşirler. Anneleri ayırdır. Dinleri birdir.*”⁴⁵⁹ ve “*Siz beni Hıristiyanların Meryem oğlu İsa’yı abartmaları, övmeleri gibi abartarak övmeyin, sadece Allah’ın kulu ve elçisi deyin.*”⁴⁶⁰ şeklinde buyurması kendisini öteki peygamberlerden üstün görmediğini kanıtlamaktadır.

Zikri geçen ayetlerden bir efdaliyet çıkarılacaksa bu üstünlük ismen zikr edilen İsa’ya, işaret edilen Musa’ya En’am suresi 83-86. ayetlerde isimleri tek tek zikr edilerek “*Hepsini âlemlere üstün kıldık*”⁴⁶¹ denilen on sekiz peygamber ve

⁴⁵⁵ İsra 17/55.

⁴⁵⁶ Beydavi, *Tefsir* I, 574; Nesefi, *Tefsir*, II, 317.

⁴⁵⁷ Neml 27/15-16.

⁴⁵⁸ Fussilet 41/6.

⁴⁵⁹ Buhari, “Enbiya”, 48.

⁴⁶⁰ Buhari, “Enbiya”, 48.

⁴⁶¹ En’am 6/86.

“*Bizi mümin kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a hamd olsun*”⁴⁶² diyen Davud ve Süleyman peygamberlere ait olması gerekir. Bu ayetler bir üstünlük ifade etmemektedir. Hiçbir ayette “*Muhammed’i diğer peygamberlerden üstün kıldık.*” denmemektedir. Hz. Peygamberin âlemlere rahmet⁴⁶³ olarak gönderildiğini beyan eden ayet ise bazı âlimlerin iddia ettiği gibi⁴⁶⁴ efdaliyet belirtmemektedir.

5.2. Ulu’l-Azm Peygamberler

Efdaliyet meselesiyle ilgili konulardan bir tanesi de ulu’l-azm Peygamberler konusudur. İslâm düşüncesinde ulu’l-azm Peygamberler Nuh, İbrahim, İsa, Musa ve Muhammed’dir.⁴⁶⁵

Kur’an’da ulu’l-azm peygamberlerden bahseden sadece bir ayet vardır. Bu ayette, ulu’l-azm peygamberlerin isimlerinden bahsedilmemektedir. Ayetin meali şöyledir. “*Ey Muhammed! O halde peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vaat edildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helak edilir mi hiç.*”⁴⁶⁶

Ayetin anlamı yoruma mahal bırakmayacak kadar açıktır. İslâm âlimleri bu ayetten yola çıkarak Hz. Muhammed’in ulu’l-azm peygamberlerden olduğunu iddia etmişler ve buradan Hz. Peygambere bir üstünlük çıkarmak için çaba sarf

⁴⁶² Neml 27/15.

⁴⁶³ Enbiya 21/107.

⁴⁶⁴ Bahçeci, s. 164.

⁴⁶⁵ İslam âlimleri, Ahkaf suresi 35. ayette bahsedilen *ulu’l-azm* peygamberlerin, Ahzab suresi 7. ayette isimleri sayılan Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed peygamberler olduğunu söylemektedirler. Bkz. Neseî, *Tefsir*, IV, 148. Beydavi, *Tefsir*, II, 398; Elmalılı, VII, 121; Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, İstanbul, trs., III, 202. Tabatabai de bu beş peygamberin *ulu’l-azm* peygamberler olduğunu ifade etmekte, diğerlerinden farklı olarak sadece bu beş peygamberin yeni bir şeriat getirdiklerini, diğerlerinin ise sadece onların getirmiş oldukları şeriatı devam ettirdiklerini ifade etmektedir. Tabatabai, Seyyid Muhammed Hüseyin, *Şii İslam*, Albany 1975, s. 149.

⁴⁶⁶ Ahkaf 46/35.

etmişlerdir.⁴⁶⁷ Ayet incelendiğinde bu yaklaşımın doğru ve geçerli bir yol olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ayette sen ulu'l-azm peygamberlerdensin denmemektedir.⁴⁶⁸ Sen de Ulu'l-Azm peygamberler gibi sabret denmektedir.⁴⁶⁹ Başkaları da benzer kanaatleri paylaşmaktadırlar.⁴⁷⁰ Eğer “*min*” teb’iziyye olursa bu durumda bu kısma Hz. Muhammed’in girdiğine bir delil yoktur. Yok beyaniyye için olursa bu durumda da bir üstünlük çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

Peygamberler arasında herhangi bir üstünlük görmeyenler de kendi görüşlerini Kur’an’a dayandırmaktadırlar. Onlar görüşlerine delil olarak Bakara suresi 285. ayetini delil olarak getirmektedirler. Ayette “*Peygamberler arasında hiçbir ayırım yapmayız*” buyurulmaktadır.⁴⁷¹

Ancak üstünlük fikrini savunanlar bu açık ayeti de kendi düşüncelerine göre zorlama yorumlarla tevil etme yoluna gitmişlerdir. Peygamberler arasında fark olduğunu ve Hz. Muhammed’in diğerlerinden üstün olduğunu iddia edenler Hz. Muhammed’e bir üstünlük çıkarabilmek için, “*İşte bunlar peygamberlerdir. Bir kısmını bir kısmına üstün kıldık*”⁴⁷² ayetini delil getirmişlerdir. Onlara göre, peygamberler arasında iman edilmeleri yani onların peygamber olarak kabul edilmeleri açısından bir fark yoktur. Ancak bir kısım peygamberler diğerlerine göre daha üstündür. Onların en üstünü Hz. Muhammed’dir.⁴⁷³

⁴⁶⁷ Nesefi, *Tefsir*, II, 148; Bağdadi, s. 158-159; Sabuni, *Muhtasar*, II, 305.

⁴⁶⁸ Elmalılı “*Ey Muhammed! Sen sabret, ulu'l-azm peygamberlerin sabrettiği gibi*” ayetinin mealini verdikten sonra “*Çünkü sen de onlardansın*” şeklinde yorumda bulunmuştur.” Elmalılı, VII, 121.

⁴⁶⁹ Elmalılı, VII 121 de Ayetin açıklamasının devamında “*minerrusul*” deki “*min*”in beyaniyye ve teb’iziyye olabileceğini, teb’iziyye olduğu zaman bütünden bir kısmı içine alacağı, beyaniyye olduğunda ise bütün resulleri içine alacağını açıkladıktan sonra ‘bizim fikrimizce Kur’an’da isimleri zikredilen bütün peygamberlerin hepsi ulu'l-azm resullerdir denilmesi doğrudur’ demektedir. Elmalılı, VII, 121.

⁴⁷⁰ Nesefi, *Tefsir*, III, 148.

⁴⁷¹ Bakara 2/285.

⁴⁷² Bakara 2/253.

⁴⁷³ Beydavi, *Tefsir*, I, 133; Elmalılı, II, 272-273; Sabuni, *Safvet*, I, 180-181.

SONUÇ

Peygamber Allah Teâlâ'nın mesajını insanlara tebliğ eden elçidir. Elçi olmadan vahyin tebliği ve dinin inşası gerçekleşmez. Meseleye Kur'an perspektifinden bakıldığında nübüvvetin, İslâm Dini'nin inanç esaslarından bir tanesi olduğu açıkça görülmektedir.

Peygamberlik müessesesi, Allah'ın “*Rab*” sıfatının bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'e göre Rab; yaratır, ihtiyaçları giderir ve yol gösterir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de tüm insan topluluklarına peygamber gönderildiğini ifade etmektedir. Böylece peygamberler aracılığıyla insanların manevî ihtiyaçları giderilirken, insan aklının kifâyet etmediği ğaybî konular aydınlatılmış ve insana takip etmesi gereken yol gösterilmiştir. Peygamberlik konusuna bazı açılardan farklı yaklaşan İslâm filozofları ve selef âlimlerinin birleştikleri temel nokta peygamberliğin bütün toplumlar için bir zaruret olduğudur. Ayrıca toplumlara manevî açıdan yol gösterecek gerçek rehberler olmadığı zaman bu alandaki boşluk sahte rehberler tarafından doldurulmuştur. Bu sahte rehberlerin adı bazen kâhin, bazen arraf olmuş ama her zaman değişik, isim ve görünümünde tarihteki rollerini oynamışlardır.

Peygamberler insanları yanlış bilgilerden ve tereddütlerden kurtarıp Yüce Allah'a nasıl kulluk yapacaklarını göstermektedirler. Bir taraftan adaletli bir toplumun nasıl tesis edileceğini ve yöneticilerin nasıl erdemli yöneticiler olacağını öğretirken, diğer taraftan çok karmaşık bir yapıya sahip olan insan psikolojisini huzura kavuşturmaktadır. Böylece İnsanın temel manevî ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Peygamberlik İslâm ekolleri arasında geniş çaplı bir şekilde ele alınmıştır. Kelâm ekolleri peygamberliğin vucûbu ve imkânını detaylı bir şekilde

tartışmışlardır. Özetle ifade etmek gerekirse; Eş'ârîlere göre peygamberlik mümkündür, zorunluluk ifade etmez. Mâturîdîler peygamberliği aklen mümkün, hikmet açısından zorunlu görürler. Selefiye'ye göre peygamberlik insanlar için zorunluluktur, Yüce Allah için ise mümkündür. Mu'tezile'ye göre peygamberlik aklen zorunludur. Zeydiyye ve İmâmiye de bu görüştedirler. Bu tartışmaların ötesinde Kur'an'ın peygamberliği, temel bir tarihî vâkıa olarak koyduğunu unutmamak gerekir. Peygamberlik çerçevesinde ele alınan temel konulardan bir tanesi de mucize konusudur. Mu'tezilenin dışındaki ekoller peygamberlik açısından mucizeye büyük önem atfederler ve peygamberliğin delili olarak görmektedir.

İslâm Filozofları ise peygamberliği daha çok "faal akıl" nazariyesiyle izah etmeye çalışmışlardır. Teemmül yoluyla faal akıl mertebesine ulaşanlar bu sayede Yüce Allah ile irtibat kurma aşamasına gelmektedirler. Filozofların bu değerlendirmelerinde Aristo ve Eflatundan etkilendiklerini söyleyebiliriz.

Sufiler de dikkatlerini peygamberlik ve velâyet bağlantısı konusunda teksif etmişlerdir. Velileri peygamberlerin vârisleri olarak görmüşler ve ilhamı vahiy gibi kesin bilgi kaynağı olarak değerlendirmişlerdir.

Peygamberlik konusunda Kur'an-ı Kerim'in iki temel kavramı resûl ve nebî kavramlarıdır. Resûl kelimesi sözlükte; elçi, mühletle gönderilen, yönlendirilen, uyan, tâbi olan, serbest bırakılan gibi anlamlara gelmektedir. İstılâhî olarak resûl, *"Allah'ın kendisine vahyettiği ilâhî emir ve bilgileri tebliğ etmekle yükümlü olan, ve kendisine bir kitap ve şariat verilen peygamberdir."* Nebî kelimesi ise sözlükte; yüksek yer, yol ve haber veren anlamlarına gelmektedir. İstilahî olarak nebî, *"Allah'ın kulları arasından seçerek, yeni bir şariat vermeden, ilahî bilgileri vahy etmek suretiyle gönderdiği peygamberdir."* Klasik nebi-resul tanımları gereği "her resul nebidir ama her nebi resul değildir." Bu düşünceye göre nebi ve

resul birbirlerinden ayrıdır. Bu görüş sahiplerinin sonraki izahları esnasında yapmış oldukları bu tanımlara uymadığı görülmektedir. Bu görüşlerin aksine bu kavramlar Kur'an bütünlüğü içerisinde incelendiğinde her resulün nebi olduğu gibi her nebinin de resul olduğu anlaşılmaktadır. Şöyleki Allah'ın risalet ve nübüvvet için seçtiği kişi, Allah ile insanlar arasında iletişim kurduğu için resul, (elçi) Allah'tan aldığı haberler, hükümleri insanlara ulaştırıp bildirdiği için de nebi (haberci) olmaktadır. Nebi ve resul kavramları içiçe girmiş ve anlam bütünlüğü kazanmış iki kelimedir. Nebi görevi gereği Allah'tan emir ve yasaklar almaktadır. Resul ise Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara iletmektedir. Dolayısıyla nebi resul olmakta, resulde nebi olmaktadır.

Peygamberlerin Allah'ın mesajlarını tebliğ etmeleri, insanlık için bir rahmettir. Peygamberler, bir gayeye matuf olarak, bir hikmetle gönderilmişlerdir. Peygamberler, insanları Yüce Allah'ın dinine davet ederler. İnsan aklının yetersiz kaldığı alanları aydınlatırlar. İnsanların âhiret hesabı konusunda Yüce Allah'a mazeret ileri sürmelerini ve 'biz haberdar değildik' diyebilme seçeneklerini ortadan kaldırırlar. Peygamberler ahlâk ve davranışlarıyla tüm insanlara örnektirler.

Kur'an'da peygamberlerin tebliğ görevinin; “uyarı” ve “müjdeleme” şeklinde iki ana yönü olduğu belirtilir. Kur'an-ı Kerim dikkatle incelendiği zaman muhatabına aktardığı konularda dengeleyici bir yaklaşım sergilediği görülecektir. Bu durum Kur'an'ın kendisine indirildiği Hz. Muhammed (s.a.v.) için de geçerlidir. O bir taraftan insanları uyarıp korkuturken diğer taraftan da müjdeleyip sevindirmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ısrarla bütün peygamberlerin doğruluk, güvenilirlik, Yüce Allah'ın mesajlarını olduğu gibi bildirme, güçlü bir kavrayışa sahip olma, Yüce Allah'ın emirlerine uyma konusunda titizlik gösterme gibi özelliklerinin

bulunduğu vurgulanır ki; bu durumu Yüce Allah'ın elçiliğine liyakatin ön şartı olarak görmek gerekir.

Kur'an-ı Kerim, inkarcıların; peygamberlerin melek ya da ayrıcalıklı bir varlık olması gerektiği şeklindeki düşüncelerinin, onların inkarları için bir bahane olduğunu dile getirir. İnsanlara rehberlik edecek olan en uygun elçinin de yine bir insan olması gerektiğini vurgular. Bu çerçevede bütün peygamberler insanlar arasından seçilmiştir. Tek ayrıcalıkları ise vahiy ile desteklenmeleridir.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki, M. Fuad, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'an*, İstanbul 1986.
- Abdulhamid, İrfan, *İslamda İtikadi Mezhebler ve Akaid Esasları*, trc. Saim Yeprem, İstanbul 1994.
- Ahatlı, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, İstanbul 2002.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1981.
- Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Ankara 1992.
- Aliyyü'l-Kari, Molla Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu ale'l-Fıkhü'l-Ekber*, İstanbul 1955.
- , *Mirkatü'l-Mefatih*, Kahire 1973.
- Alper, Hülya, "İbni Sina ve Bakıllani Örneğinde İslam Filozofları ve Kelamcılarının Nübüvvet Anlayışına Genel Bir Bakış", *İslam'da Peygamber İnancı Sempozyumu*, İstanbul 2009.
- Âlusi, Şihabüddin Mahmud, *Ruhu'l-Me'ani*, Beyrut 1987.
- Apaydın, H. Yunus, "İbn Rüşd", *DİA*, İstanbul 1999.
- Askeri, Ebu'l-Hilal, *Furuku'l-Luğaviyye*, Beyrut, trs.
- Aşkar, Mustafa, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücûd Anlayışı*, Ankara 1993.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, trs.
- , *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul, trs.
- Aynî, Mehmet Ali, *Umdetu'l-Kari*, Kahire 1972.
- Ayni, Mehmet Ali, *İslam Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1985.
- Bağdadi, Abdülkahir b. Tahir, *Kitabu Usûlü'd-Din*, Beyrut 1981.
- Bahçeci, Muhiddin, *Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul 1977.
- Bakıllani, Kadı Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitabu Temhidi'l-Evail ve Telhisi'd-Delail*, Beyrut 1987.
- Baktır, Mehmet, "Cahız'ın Nübüvvet Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Ankara 1988.
- Bedevi, Abdurrahman, *Mezahibu'l-İslamiyyin*, Beyrut 1971.

- Beydavi, Abdullah b. Ömer, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Beyrut 1962.
 -----, *Tevaliu'l-Envar*, Beyrut 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlmi Kelam*, İstanbul 1954.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Akıl", *DİA*, İstanbul 1989.
- Bozkurt, Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul 1994.
- Bulut, Mehmet, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, İstanbul 1991.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, trc. Komisyon, İstanbul, trs.
Büyük Larousse, "Elçi" İstanbul, trs.
- Cevdet Paşa, Ahmet, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 1979.
 -----, *Kısas-ı Enbiya*, İstanbul 1979.
- Cevheri, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah Tacu'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiye*, Beyrut
 1984.
- Cihangeri, Muhsin, *Muhyiddin İbnu'l-Arabi*, Beyrut 2003.
- Cürcani, Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabü't-Ta'rifat*, Beyrut 1983.
 -----, *Şerhu'l-Mevakif*, Kahire 1976.
- Devvani, Celaluddin Muhammed b. Esed Sıddîki, *Şerhu'l-Akâid li'l-İci*, İstanbul
 1873/1290.
- Dihlevi, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrâhim, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, İstanbul
 1984.
- Duman, M. Zeki, *Beyânu'l-Hak*, Ankara 2006.
- Durmuş, Zülfikar, "İslam Düşüncesinde Resul-Nebi Ayrımı", *Diyanet İlmi Dergi*,
 C: 44, Sayı: 33, 2008.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Beyrut 1992.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982.
- Eren, Şadi, *Kur'an ve Toplum*, İstanbul 1998.
- Eşkar, Ömer Süleyman, *er-Rusül ve'r-Risalat*, Kuveyt 1985.
- Farabi, Ebu Nasr, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, trc. Ahmet Arslan, Ankara 1990.
- Ferra, Ebu Zekeriya Yahya b. Ziyad, *Maani'l-Kur'an*, Beyrut, trs.
- Fığlalı, E. Ruhi, *Bâbilik ve Bahâilik*, İzmir 1981.
 -----, *İmamiyye Şiası*, İstanbul 1984.
 -----, *Kâdiyânîlik (Ahmediye Mezhebi)*, İzmir 1981.

- Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed, *Kamusu'l-Muhit*,
 Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Munkızu mine'd-Dalâl*, trc.
 Hilmi Güngör, İstanbul 1994.
 -----, *Batniliğin İcyüzü*, trc. Avni İlhan, Ankara, trs.
 -----, *İhyau Ulumi'd-Din*, trc. A. Serdaroğlu, Ankara 1992.
 -----, *Kimya-ı Saâdet*, trc. Ali Arslan, Ankara 2004.
 Geylani, Ali b. Fedlillah, *Tevfiku't-Tatbik*, Kahire 1902.
 Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Konya 1988.
 Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1980.
 Hatiboğlu, Mehmed, *Hazreti Peygamberin Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar
 Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, Ankara 1967.
 Hicazi, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, trc. Mehmet Keskin, İstanbul, trs.
 Hilli, Cemaleddin Hasan b. Yusuf, *el-Elfeyn fi İmamei Emiri'l-Mü'minin*, Necef
 1969.
 -----, *Envaru'l-Melekut fi Şerhi'l-Yakut*, Tahran 1988.
 İbn Babaveyh, Ebu Cafer Muhammed b. Ali el-Kummi, *Risaletü'l-İtikadatü'l-
 İmamiye*, trc. E. Rûhi Fığlalı, Ankara 1978.
 İbn Düreyd, Ebu Bekr b. Muhammed b. Hasan, *Cemheretu'l-Luğa*, Beyrut 1987.
 İbn Ebi Hatem, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*,
 Riyad 1997.
 İbn Ebi'l-Hadid, İzzeddin Abdulhamit b. Hibetullah, *Şerh-u Nehci'l-Beleğa*, Mısır
 1960.
 İbn Esir, Mecdüddin el-Mübarek b. Muhammed el-Cezeri, *en-Nihaye fi Ğaribi'l-
 Hadis*, Kahire 1985.
 İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriya, *Mücmelü'l-Luğa*, Beyrut 1986.
 İbn Furek, Ebu Bekr, *Mücerredü Makalati's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eşâri*, Beyrut
 1987.
 İbn Hacer Askalani, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *Fethu'l-Bari bi Şerh
 Sahihi'l-Buhari*, Kahire 1988.
 İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'l-Arab*,
 Beyrut 1992.

- İkbal, Muhammed, *İslam'da Dini Düşüncenin İhyası*, trc. Ahmet Asrar, İstanbul 1984.
- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal Tefsir*, İstanbul 2010.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş, İstanbul, trs.
- Kadı Abdulcebbâr, Ahmed Ebu'l-Huseyn, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, Kahire 1965.
- , *Şerhu Usuli'l-Hamse*, Kahire 1988.
- Kadi İyad, Ebu'l-Fadl el-Yahsubi, *eş-Şifa bi Tarifi Hukuki'l Mustafa*, Beyrut 1988.
- Kam, Ferit, *Vahdet-i Vücûd*, (Sad. Ethem Cebecioğlu), Ankara 1994.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara 1975.
- Kemal b. Şerif, *Müsamere*, İstanbul 1979.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temelleri*, Ankara 1992.
- Kuleyni, Ebû Cafer Muhammed b. Yakub Râzi, *el-Usûl min el-Kafi*, Tahran 1981.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut 1996.
- Kuşpınar, Bilal, *İbn-i Sina'da Bilgi Teorisi*, İstanbul 1995.
- Küçük, Tümer, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993.
- Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilatü'l-Kur'an*, İstanbul 2011.
- Maverdi, Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nuket ve'l-Uyûn*, Beyrut, trs.
- Meraği, Mustafa, *Tefsiru'l-Meraği*, Beyrut 1974.
- Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Komisyon, İstanbul 1996.
- Muhyiddin, Muhammed b. Bahaidin, *el-Kavlu'l-Fasl*, İstanbul 1990.
- Nebhani, Yusuf b. İsmail, *Huccetullahi Ale'l-Âlemin fi Mu'cizati Seyyidi'l-Mürselin*, Dimeşk 1974.
- Nedvi, Ebu'l-Hasen Ali el-Haseni, *Sireti Hateme'n-Nebiyyine*, trc. İsmet Ersöz, İstanbul 1981.
- Nesefi, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi*, Dimeşk, trs.
- Nesefi, Ebu'l-Muin Meymun, *Tebziratu'l-Edille*, Dimeşk 1990.

- Okuyan, Mehmet, “*Kendisine Kitap Verilen ve Verilmeyen Peygamberler*”,
(Yayınlanmamış makale).
- Örneklerle *Türkçe Sözlük*, MEB, Ankara 1995.
- Özarlan, Selim, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006.
- Rağıb el-İsfahani, *el-Mufredatu Elfazu'l-Kur'an*, Dimeşk 1992.
-----, *Metaliu'l-Envar*, Kahire 1981.
- Razi, Muhammed b. Ömer Fahreddin, *et-Tefsiru'l-Kebir (Mefatihü'l-Ğayb)*,
Beyrut 1997.
-----, *Kelam'a Giriş, (el-Muhassal)*, trc. Hüseyin Atay, Ankara 2002.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim*, Mısır 1936.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Muhtasarü Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, Dimeşk 1989.
-----, *Safvetü't-Tefasir*, İstanbul, trs.
- Sabuni, Nureddin Ahmed b. Mahmud, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, Dimeşk 1979.
- Said, Havva, *er-Resul*, Beyrut 1979.
- Sıbai, Mustafa, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, trc. Hüseyin Sevmeye, İstanbul 1991.
- Sinanoğlu, Mustafa, *Kitabı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996 (Yayımlanmamış Doktora tezi).
- Şatibi, Ebu İshak İbrahim Musa, *Muvafakat fi Usuli'l-Ahkam*, Kahire, trs.
- Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdükerim b. Ebi Bekir Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire 1968.
- Tabatabai, Muhammed Hüseyin, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, trc. Vahdettin İnce, İstanbul, trs.
-----, *Şii İslam*, Albany 1975.
- Tabbâra, Afif Abdülfettah, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, trc. Ali Rıza Temel, Yahya Aklın, İstanbul 1985.
- Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Beyrut 1992.
- Taftazani, Sadüddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhi'l-Makasid*, Kahire 1989.
-----, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi*, haz. S. Uludağ, İstanbul, trs.

- , *Şerhu'l-Akaidi'n-Neseîi*, Kahire 1975.
- Tehanevi, Muhammed Ali, *Keşşafu Istılahati'l-Fünun ve'l-Ulum*, İstanbul 1988.
- Toplaoğlu, Bekir, *Kelam İlmine Giriş*, İstanbul 1988.
- Wensick, A.J., *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Ehadis, (Concordance)*, Beyrut 1989.
- Yavuz, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul 2009.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *DİA*, İstanbul 2002.
- Yurdağür, Metin, *İslam Düşüncesinde Fetret Kavramı*, İstanbul 1996.
- Yüksel, Emrullah, *Kelam Dersleri*, Erzurum 1986.
- Zebidi, Muhammed Murteza el-Huseyni, *Tâcû'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, Beyrut 1988.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil*, Kahire 1977.
- Zencani, *Akaidü'l-İmamiyyeti'l-İsna Aşeriye*, Beyrut 1981.
- Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Beyrut 1991.